

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ВАЉЕВО

Г Л А С Н И К

45

Ваљево 2011

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ВАЉЕВО

ГЛАСНИК

45

2011

Главни уредник

Алекса Томић

Редакциони одбор

др Синиша Мишић, др Милић Милићевић, др Недељко Радосављевић,
др Владимир Кривошејев, Јелена Павловић, Милча Модић, Дејан Поповић,
Снежана Радић (секретар редакције)

Рецензенти

др Љубодраг Димић
др Синиша Мишић

Превод на енглески

Соња Милановић

Тираж

500 примерака

Графичка реализација и шtamпа

„МС”, Ваљево

Адреса Редакције

14000 Ваљево, Поп-Лукина 52, тел. 014/221-028
e-mail: iava@verat.net • www.istorijskiarhiv.rs

Часопис излази једанпут годишње.

Издавање часописа финансира Скупштина општине Ваљево

САДРЖАЈ – CONTENTS

ЧЛАНЦИ
ARTICLES

- Милорад Радојчић: Живојин П. Симић (1848-1926) – просветни,
друштвени, политички и научни радник 5
Milorad Radojčić: Živojin P. Simić (1848-1926) – educational, social,
and political scientist
- Виолета Ракић: Основна школа „Драгољуб Илић”
из Драчића 1896-2008. 41
Violeta Rakić: Primary school "Dragoljub Ilić" in the village
of Dračić (1896-2008)
- Милорад Радојчић: Подгорци носиоци Карађорђевог звезде 69
Milorad Radojčić: Karadorde's Star bearers from Podgorina

ПРИЛОЗИ
SUPPLEMENTS

- Дејан Булић и Радивоје Арсић: Манастир Боговађа из аспекта
археолошких истраживања 93
Dejan Bulić, and Radivoje Arsić: Monastery of Bogovada from the
point of archeological research
- Дејан Булић, Дејан Радићевић и Радивоје Арсић: Истраживања
ваљевске Грачанице 2011. године 105
Dejan Bulić, Dejan Radićević and Radivoje Arsić: Research of
Gračanica monastery in year 2011.
- Јелена Н. Радосављевић: Црква Грачаница у сећањима проте
Богољуба Н. Милошевића 117
Church of Gračanica according to memories of archpriest
Bogoljub N. Milosević

Дејан В. Поповић: Огласи и рекламе у ваљевским међуратним гласилима 1918-1941.....	125
Dejan V. Popović: Ads and commercials in Valjevo's interwar media	

**ГРАЂА
DOCUMENTS**

Нинослав Станојловић: Једно писмо Живана Антонића Ликодре из 1862. године	133
Владимир Кривошејев: Крађа у „радњи за обављање проститутске делатности“ – један судски спор у Ваљеву 1895-1896. године	141

**ИЗ РАДА МУЗЕЈА
OUT OF THE MUSEUM'S**

Марина Марковић: О Десанки пером и сликом – Стална поставка у Новој школи у Бранковини.	153
Владимир Кривошејев: Видови правног статуса музеја – Приватизација музеја као императив ефикасне и ефективне реализације друштвено корисних задатака	156
Vladimir Krovošejev: Aspects of the legal status of the museums – privatization of museum as imperative of efficient and effective realization of community services	

**КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ
REVIEWS**

Милча Мадих: Милорад Радојчић, Здравко Ранковић, Мирослав Трифуновић: Фото-монографија Мионица – Завичај војводе Живојина Мишића, Фондација "Живојин Мишић" Београд, Скупштина општине Мионице, Културни центар Мионица, Ваљево 2011, 352.	179
---	-----

**БИБЛИОГРАФИЈЕ
BIBLIOGRAPHIES**

Милча Мадих: Библиографија историографских издања о ваљевском крају објављених 2011. године.	181
---	-----

IN MEMORIAM

Велибор Берко Савић (1930-2011)	187
Милорад Радевић (1935- 2011)	191

Милорад Радојчић

Ваљево

ЖИВОЈИН П. СИМИЋ (1848-1926)

просветни, друштвени, политички и научни радник

Апстракт: У раду се говори о Живојину П. Симићу, рођеном 1848. године у тамнавском селу Врело. Завршио је Филозофски одсек Велике школе у Београду. Радио је као гимназијски професор у Неготину, Ваљево, Књажевцу, Зајечару и Београду. Био је и професор Учитељске школе и Реалке у Београду, али и секретар и начелник у Министарству просвете и црквених дела. Пензионисан је 1906. године, као директор Гимназије „Јосиф Панчић“ у Београду. Био је утемељивач Друштва Свети Сава, дугогодишњи председник Певачког друштва „Станковић“ у Београду, секретар Одбора Чупићеве задужбине, добротвор Српске књижевне задруге, члан Главног просветног савета, члан Општинског одбора Града Београда, надзорник основних школа, итд. Преминуо је у Београду 18. јула 1926. године.

Кључне речи: Живојин П. Симић, професор, Неготин, Ваљево, Књажевац, Зајечар, Београд, Друштво Свети Сава, Чупићева задужбина, Српска књижевна задруга, директор, секретар, добротвор.

**ŽIVOJIN P. SIMIĆ (1848-1926) – EDUCATIONAL, SOCIAL,
AND POLITICAL SCIENTIST**

Abstract: The article refers to Živojin P. Simić, who was born year 1848, in the Tamnava village Vrelo. He finished Faculty of Philosophy at Great school of Belgrade. He worked as gymnasium professor in Negotin, Valjevo, Knjaževac, Zaječar and Belgrade. In addition, he was a professor of Teacher's education school and Belgrade gymnasium "Realka" and was at position of secretary and head of Ministry of Education and religion. He retired in 1906, as the director of the gymnasium "Josif Pančić" in Belgrade. He was the founder of St. Sava Society, for several years he was a president of choir "Stanković" in Belgrade, was the secretary of Čupić endowment board, benefactor of Serbian Literary Society, member of Main Educational Council and of Municipal Board for City of Belgrade, supervisor of elementary schools and so on. He passed away in Belgrade on July 18th, year 1926.

Key words: Živojin P. Simić, Negotin, Valjevo, Knjaževac, Zaječar, Belgrade, St. Sava Society, Čupić endowment, Serbian Literary Society, professor, director, secretary, benefactor.

У кући нашег познатог земљака, професора Велике школе, књижевника и политичара Светомира Николајевића (Радуша, Уб, 1844 – Београд, 1922), маја 1886. године састала се група истомишљеника, угледних људи тог времена и договорила да оснује Друштво Светог Саве. Два месеца касније то је и озваничено на збору пријатеља, када су усвојена основна правила, а после само неколико дана уписано је око 300 чланова утемељивача.

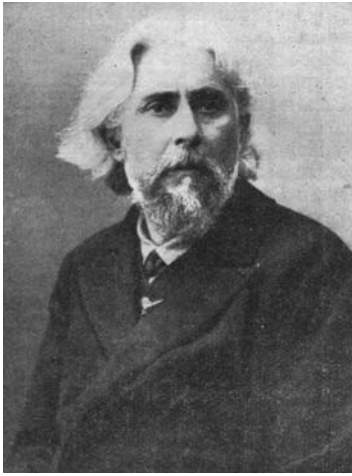
Друштво се брзо проширило, основало више задужбина и објављивало разне публикације, од којих је најзначајнији часопис „Братство“. Обезбеђивало је стипендије сиромашној даровитој деци и студентима, даривало бесплатне књиге школама и народним читаоницама, а у Београду је имало основну и продужну школу, кроз коју је прошло више од 20.000 деце из српских крајева под окупацијом.

За време Првог светског рата друштво није радило, обновљено је 1920. године, а као стални мото на књигама које је издавало биле су речи „Брат је мио, ма које вере био“. Забрањено је после Другог светског рата, а нови живот отпочело је тек 1994. године, на иницијативу групе српских интелектуалаца и чланова породица бивших чланова управе. Обновљено друштво врло брзо је изашло на пут ширења просвете, културе и традиције и од њега се доста очекивало.

Обележавање 125-годишњице постојања и рада овог најстаријег активног српског грађанског удружења, обележено је, 5. новембра 2011. године, свечаном академијом у београдском Народном позоришту и низом пригодних манифестација. Зато га користимо као један од повода да подсетимо на живот и дело Живојина П. Симића, просветног, друштвеног, политичког и научног радника, који је био не само један од утемељивача тог друштва, већ и човек који је четврт века био у његовом најужем руководству, једног од његових првих секретара друштва и вишегодишњег уредника друштвеног органа „Братство“.

Међутим, Живојин П. Симић није био активиста и функционер само тог друштва. Поједини савременици су за њега тврдили да је био права радилица, изузетно вредан и ретко скроман човек, свестран и неуморан у просветним и друштвеним пословима. Био је члан многих добротворних друштава, установа и задужбина, изузетан просветни радник, познати филолог и писац школских уџбеника, сарадник и уредник многих гласила, краљев и народни посланик. У енциклопедији¹ пише да је био, филолог и писац чланака из области језика и књижевности, истакнути просветни радник, значајан због настојања да се реформи-

¹ Мала енциклопедија „Просвета“, 1978, 196.

Живојин П. Симић

шу основне школе. За живота много је радио и урадио, па је у своје време био веома поштован и цењен али је време учинило своје, па је сада скоро заборављен.

Данас, више ништа не подсећа на њега, а и у родном крају вероватно се на прсте могу набројати особе које нешто више знају о њему. Нема сумње да би његови радни резултати били и знатно већи да није имао изузетно тежак и мукотрпан живот са доста личних и породичних трагедија.

Рано је остао без оба родитеља те се морао сам пробијати кроз живот. Вероватно слична животна судбина зближила

га је са вршњаком Љубомиром Љубом Ковачевићем, потоњим чувеним историчаром, професором Велике школе и академиком, али и његовим нешто старијим рођаком, а својим школским другом из гимназијских клупа Милованом Ђ. Глишићем, потоњим писцем и творцем реалистичке приповетке о српском селу. Сва тројица рано оставши без родитеља, били су приморани да се сналазе и уз велике напоре пробијају кроз живот. У почетку су се школовали испомажући се са 10-20 динара „благодџанија“ или давањем часова („кондиција“) имућнијим, а слабијим ђацима. Још као гимназијалци јасно су формирали свој поглед на живот и друштво у коме живе и почели да се интересују за политику, али и баве новинарством и књижевношћу. У младости били су политички истомишљеници и сарађивали на разним пољима деловања. Временом је постао и интимни пријатељ Стојана Новаковића, познатог научника и државника.

Порекло и школовање

Приликом првог, потпуног а сачуваног, пописа становника у Кнежевини Србији, обављеном 1862. и 1863. године, у тамнавском селу Врело, као наследник масе поч. Петра Симића из тог села пописан је његов син Живојин, који је тада имао само 14. година. Са њим у заједничком домаћинству тада је живела само братучед Стеванија, стара 9 година. Њихова целокупна имовина износила је десет плугова или десет дана орања, а била је процењена на 40 дуката, док је њихов месечни

приход износио само један талир, па су били разврстани у прву, најнижу класу грађана.²

Вероватно је мало оних који знају да се иза наследника поменуте масе крије Живојин Симић. Пошто се у нашој литератури појављује више познатих личности са истим именом и презименом, личност из ове биографије означаваћемо са Живојин П. Симић, како се повремено и потписивао.

Рођен је 15. октобра 1848. године у Врелу, Срез тамнавски, Округ ваљевски, од оца Петра и мајке Љубице.³ На жалост о породици из које потиче нисмо успели ништа конкретнији сазнати. Чак ни антропогеограф Љубомир Павловић, у познатој студији „Антропогеографија Ваљевске Тамнаве“ (Београд, 1912), при набрајању тамошњих фамилија не помиње његове Симић, мада је евидентно да су тада живели у Врелу и да их има и сада. Из те породице потиче др Прибислав Симић⁴, дугогодишњи декан Богословског (Теолошког) факултета СПЦ у Београду.

Познато је да је основну школу учио и завршио у месту рођења. Иако је рано остао без родитеља имао је жарку жељу да настави даље школовање. Прву мушку београдску гимназију завршио је школске 1869/70. године. Остало је забележено да се још као гимназијалац истицао својим литерарним радовима и преводима на састанцима Ђачке литерарне дружине „Нада“ при Првој београдској мушкој гимназији.⁵ Зна се да је неко време био и председник те дружине и да је био организатор и реализатор многих њених активности.

При крају школовања, 29. априла 1870. године, Живојин П. Симић, Милован Ђ. Глишић, писар Јосимовић и седам одборника поменуте дружине тражили су од „Совета гимназиског“ да им се одобри одржавање састанка и онда кад професор није присутан. Текст којим су се обратили био је оштар протест усмерен не само против гимназијског савета и

2 Архив Србије, Београд, Пописне књиге 1862/63, Окружје ваљевско Срез тамнавски, Општина врељанска. Резултати тог пописа за општину Уб прештампани су књизи „Наши преци“, Уб, 2002, књ. II

3 Радојчић, 2001, 294

4 Симић (Богољуба) Прибислав (Врело, Уб, 01. 09. 1935), завршио је Богословски факултет СПЦ у Београду и три семестра постдипломских студија на Старогрчком теолошком факултету у Берну и Екуменском институту у Женеви. На Богословском факултету у Београду одбранио је докторску дисертацију „Романов типтик“. Више пута биран је за продекана и декана Богословског факултета у Београду а сада има звање протођакона. Говори немачки, енглески, грчки и руски и има више објављених стручних и научних радова. Живи у Београду, ул. Мокролушка 86.

5 Радојчић, 1996, 14

Ђорђа Малетића, директора – конзервативца, већ и у посредној линији и против Намесништва, које је зазирало од „политизирања“ у школама и на чији се миг све то радило. Али узалуд је дружинска управа протестовала, Савет је одлучио „да остане све као и до сада“ било.⁶

Мада је живео у веома тешким околностима и практично без најелементарнијих услова за живот и школовање, пажљиво је пратио сва друштвена збивања тога доба и умео да често и веома оштро коментарише негативне појаве у друштву. И поред свега, скоро у редовном року завршио је студије на Филозофском одсеку Велике школе у Београду. Да би могао да прати наставу и набавља најнужнија наставна средства најпре је давао кондиције слабијим ђацима, а потом је почео писати и сарађивати у више листова и часописа.

Школски друг и блиски сарадник Милована Ђ. Глишића

Током гимназијског школовања и за време студија био је школски друг, блиски пријатељ и сарадник Милована Ђ. Глишића. Поред сличних животних судбина оба су волела друштво, а и друштво је волело њих. Велибор Берко Савић је забележио да су у младости били нераздвојни другови и да су заједно радили у истој редакцији. Пошто су били веома музикални, често су се надметали у свирању. Док за Глишића знамо да је одлично свирао виолину и флауту⁷, за Симића нисмо успели сазнати на ком је инструменту музицирао.

За њихово дружење везано је и заједничко хапшење 1872. године. О томе је Глишићева сестра Станка Ђ. Глишић⁸ својевремено записала: „Сутрадан сам од братовог друга који је дошао да ме обиђе, дознала зашто је ухапшен. Он, Живојин Симић и Илија Коловић прешли су у Земун, накуповали забрањених књига 'Србија на Истоку' од Светозара Марковића, кришом их донели у Живојинов стан, сакрили испод сламарице, па запалили цигарете и радовали се што су ту ствар тако вешто извели. Одједном, отворе се врата, уђу полицајци, све претресу, нађу књиге, покупе их и понесу, а њих сву тројицу одведу у затвор. После су они сумњали на једног њиховог друга да их је он одао.“ Због овога су 23 дана провели у затвору и били оптуживани као „бунтовници по занату и агенти Интернационале“, мада је то био њихов први озбиљан сукоб са законом. На саслушању их је управник вароши Београд чак питао где

---

6 Савић, 1997, 69

7 Исто, 139.

8 Глишић С., 1933.

им је оружје којим су хтели да убију Књаза.⁹ Помиловани су као политички кривци приликом ступања кнеза Милана на српски престо.

Такође, мало се зна да је Живојин П. Симић са Милованом Ђ. Глишићем покренуо и уређивао популарни шаљиви лист „Врзино коло“. Сарадници тог листа никог нису остављали по страни а умели су правити крупне и масне шале. Као што доликује младим и слободоумним људима узимали су у подсмех поједине органе реакционарних владајућих структура тога доба и исмевали наредбе власти којима се ишло на сузбијање рада нових политичких струја. Пошто је полиција хтела то да спречи то се и она повремено налазила на њиховом удару, „па их је њихов подсмех више пекао него и најоштрија критика.“¹⁰

Доста су писали на разне, посебно актуелне, теме и објављивали по различитим листовима, часописима и сличним публикацијама. Чак су повремено заједно писали и објављивали књижевне огласе, како се онда говорило и писало, односно књижевне приказе како се сада називају. Тако су у *Српским новинама*¹¹ заједно објавили књижевни приказ књиге „Хиљаду и једна ноћ. Арабљанске приповетке“. С позивом на сакупљаче потенцијалних пренумераната или купаца тих издања сличан, ако не и исти, приказ поменуте књиге, под насловом „Књижевни огласи“ објавили су и у *Врзином колу*, број 18, од 29. јуна 1873. године, на 72. страни.

Почетак радне каријере

Прво запослење Живојин П. Симић добио је, 3. априла 1874. године, као практикант Министарства просвете и црквених дела. Са непуних 26 година није му одговарао канцеларијски рад па је молио је да буде распоређен на неки други посао у вези са професијом за коју се школовао. Само седам дана касније постављен је и за заступника наставника у Другој београдској нижој гимназији. А да подсетимо, та гимназија основана је указом Кнежевског намесништва у име малолетног кнеза Милана Обреновића 11. августа 1870. године под називом Палилулска полугимназија, па се може срести и под тим називом.

Као што се из доступних података види ни овде се није дуже задржао јер је, већ 20. августа исте године, постављен за предавача Ниже гимназије у Неготину, која је почела са радом још 10. септембра 1839. године одлуком Државног савета и потврдом Намесништва књаза

⁹ Савић, 1997, 123

¹⁰ Лазаревић, 1933.

¹¹ *Српске новине*, 1873, 428

Српског о пресељењу Зајечарске полугимназије (Главне школе) у Неготин. Међутим, 1860. године дошло је до укидања Неготинске гимназије, када је она враћена у Зајечар, да би 1867. године била поново била враћена у Неготин.

Међутим, указом од 1. децембра 1875. године постављен је за суплента Ниже гимназије у Ваљево. После привременог прекида наставе у тој школи због српско-турског рата, предавања у њој су настављена тек 18. марта 1877. године, али у нешто измењеном саставу. Уместо Живојина Симића и Виљема Капнера у овдашњој гимназији су почели радити суплент Милоје Гајић и учитељ Светозар Лукић.¹²

По личној молби, а на основу указа од 10. јануара 1876. године Живојин П. Симић је поново је постао суплент Ниже гимназије у Неготину. Из претходног се да закључити да се Живојин П. Симић по два пута враћао у неке школе и установе. Дакле, једна од тих школа у којој је радио у два наврата била је и Нижа гимназија у Неготину. Сви наши покушаји да сазнамо шта је био узрок тако честих премештаја Симића остали су без резултата. Познато је да су они оправдани „потребама службе“. Са ове временске дистанце тешко је објективно судити о томе.

Указом од 15. августа 1878. године Живојин Симић постаје је суплент Гимназијске реалке у Књажевцу, где по потреби службе извесно време и врши дужност директора, а потом и даље ради као њен професор. Према нашим сазнањима Указом Министарства просвете од 1. децембра 1870. године, основана је као дворазредна реалка у Књажевцу, али је почела са радом тек следеће школске године, односно 2. септембра 1871. године. Право да отвори и има трећи и четврти разред стекла је тек 1888. године. Међутим то као да јој није сметало да за 135 година постојања кроз ову гимназију прође више од 8.000 ученика. Међу бившим ученицима те гимназије било је преко осамдесет доктора наука и три академика.

Још као млад, али амбициозан просветни радник добро је овладао просветном проблематиком, па је упорно и систематски трагао за могућностима и путевима њеног унапређења. О томе је повремено говорио на стручним скуповима, али и писао у појединим чланцима. Као добар педагог и демократски настројен човек све отвореније се супроставља физичком кажњавању ученика (шамарање, пацке, клечање, стајање у ћошку и слично). Инсистира да се наставни програм што потпуније обрађује на часу и да се слободно ђачко време, уместо на домаће задатке, користи за игру, разоноду и рад у кући. С тим у вези он често наглашава и опасност од беспослицења и доколице који кваре

---

12 Перишић, 1997, 212

како не само децу већ и одрасле људе. Свестан да појединац не може много да учини да промени прилике у друштву залаже се за оснивање струковних организација и активно учествује у њиховом раду. Тако је током службовања у Књажевцу радио на оснивању Учитељског удружења.¹³ Упоредо са тим често је критички анализирао процес описмењавања поткрепљујући своје тврдње примерима из праксе и инсистирањем на активном учешћу ђака у том процесу.

Директор Гимназије у Зајечару

Указом од 16. августа 1879. године одлази за професора и привременог директора Ниже гимназије у Зајечару, која спада у ред најстаријих школа ове врсте у Србији. Као директор те гимназије, која је отворила своја врата ђацима још давне 1836. године, Живојин П. Симић је радио од 11. септембра 1879. до 25. јула 1882. године. На жалост нема много писаних докумената који сведоче о његовом раду у тој школи. У писму¹⁴ које је Петар Павловић 14. јула 1929. године из Београда послао Маринку Станојевићу, помиње га међу неколицином угледних просветних радника који су радили у тој угледној васпитно-образовној установи.¹⁵

Познато је, да је уз повремена сељакања у Неготин и са извесним променама у организацији, структури и концепцији наставног програма (у складу са друштвеним уређењем и циљевима васпитања класе на власти) ова средња школа надживела је сва бурна збивања, буне, ратове и револуције и траје до данашњих дана. После тога периода у Зајечару 1869. године основана је Нижа гимназија (од 1. до 4. разреда). У њу су се уписивали ђаци који су завршили четвороразредну основну школу. По завршетку нижег течаја (четири разреда) ученици су полагали нижи течајни испит или малу матуру. У ову школу пре свега уписивали су се деца из породица трговаца, чиновника, занатлија и имућнијих земљорадника.

Ова школа имала је врсне старешине и добре наставнике, а први њен директор био је Живојин П. Симић, професор, који је на том положају остао три године. После Симића, овом школом у Зајечару руководио је Сима Бимбић, ранији старешина зајечарске „реалчице“. Затим се на дужности директора, од године Тимочке буне и у неколико наредних, налазио Јован Митровић за чије је време нижа гимназија прерасла у вишу седморазредну гимназију.

¹³ Група аутора, 1987, 45

¹⁴ Историјски архив Зајечар, Б2-МС-251

¹⁵ Педовић, 1998, 136

За време Симићевог службовања у Зајечару за потребе тамошње гимназијске реалке саграђена је нова школска зграда за коју је пројекат урадио Рихард Ланг, деда познатог глумца и чувеног Зајечарца Зорана Радмиловића. Годину две дана касније, 1884. она добија и пети разред, па постаје потпуна гимназија, чиме је значајно проширен број наставних предмета и број запослених радника.

Житељи овог града имали су прилику да Живојина П. Симића упознају као изузетног педагога, одличног организатора и вредног друштвеног прегаоца у грађанству. Тих година посебно је био ангажован у месној певачкој дружини. Његову „беспрекорно чисту, мелодијску беседу“ на крају школске године, у скромној згради ниже гимназије, дуго су помињали многи ученици и њихови родитељи, а дивио јој се и Милан Ђ. Милићевић секретар Министарства просвете и црквених послова, за време своје посете Зајечару 1881. године.¹⁶

Директор Живојин П. Симић и наставници Коста Ивковић, Милош Марковић и Јован Поплишан, као и вероучитељ Димитрије Петковић основали су Гимназијску читаоницу. Сви су се обавезали да читаоници редовно уступају периодiku коју сами примају, да прикупљају књиге, посебно педагошке и књижевне садржине и претплате школу на листове и часописе. Улози поменутих наставника по сто динара годишње служили су за одржавање читаонице.

Захваљујући њиховом ангажовању и одрицању за кратко време наставнички кадар и ученици могли су да поред књига користе и већи број наслова периодике: *Српске новине*, *Просветни гласник*, *Васиљпач*, *Невен*, *Јавор*, *Видело*, *Самоујраву*, *Борбу*, *Раг*, *Народно ослобођење*, *Застава*, *Барјактар*, *Голуб*, *Отаџбина*, *Српски листи*, *Побратимство*, *Србаџија*, *Нови звуци*, *Стармали*, *Хришћански весник*, *Љубљански звон*, *Вјек*, на руском језику, *Padagogium*, *Deutsche Rundschau für die Literatur des Inund Auslandes*, *Deutsche Sculpraxis*, *Nouvelle Revie* и *Revue politigue et litteraire*.¹⁷

Професорски испит положио је 2. маја 1883. године са одличним успехом и добио диплому.¹⁸ Полагао је српски и старословенски језик, историју српског народа и немачки језик. Тема његовог професорског испита била је „Самогласници старословенског и српског језика“. Како је доста радио на свом општем и стручном усавршавању, важио је за једног од најбољих познавалаца српског и старословенског језика у Србији (доброг филолога).

---

16 Цветичанин, 1936, 95

17 Група аутора, 1987, 41

18 Цонић, 1927, 281

Повратак у Београд

Одлуком надлежних 25. јула 1882. године премештен је за Београд и постављен за професора овдашње Учитељске школе. Долазак у главни град схватио је као награду и признање за дотадашњи рад, пошто је образовање у Србији имало већ имало традицију школовању учитеља и за то су бирани најквалитетнији кадрови. Прва учитељска школа у Србији, са седиштем у Крагујевцу основана је, јануара 1871, а 1878. године премештена је у Београд. Са прекидима у ратним годинама, деловала до септембра 1972. године, када је прерасла у Педагошку академију, а од од 30. септембра 1993. године наставља да ради као Учитељски факултет Универзитета у Београду.

Његова професионална каријера и након тога наставља да иде узлазном линијом. После годину дана, 4. јула 1883. постављен је за секретара II класе Министарства просвете и црквених послова. Очигледно задовољни његовим радом, Указом од 16. фебруара 1885. године унапређен је у секретара Министарства просвете и црквених послова I класе. Две године касније, односно 10. јуна 1887, поново је професор Учитељске школе у Београду, да би 1. септембра 1889. године, наводно по потреби службе, био постављен за професора Београдске реалке.

У Министарство просвете и црквених послова враћа се 18. јула 1895. године, али овог пута за начелника III класе. Међутим увидевши да је то грешка већ 1. јануара 1896. године унапређен је за начелника II класе Министарства просвете и црквених послова. После годину дана, Указом од 1. јануара 1897. године поново је премештен за професора Београдске реалке са редукованом платом од 6.000 на 5.000 динара годишње.

Од почетка школске 1898/99. године Живојин П. Симић опет ради у Другој београдској гимназији, којој су 1898. године припојена сва одељења у међувремену укинута Реалке. После тога она је званично названа Гимназија „Вук Стефановић Караџић“ у Београду. Овде је предавао је српски језик¹⁹ и убрзо постао запажен и цењен просветни радник, који се поред рада у школи доста ангажовао и у друштвеном животу своје средине.

Директор Треће београдске гимназије

Привремени директор Треће београдске гимназије, 1902. године, био је професор те школе и вишегодишњи народни посланик Ранко Петровић из Брезовица код Ваљева. Већ, 24. августа 1902. године, ди-

¹⁹ Група аутора, 1970.

ректор I класе Треће београдске гимназије или како се тада звала Гимназије „Јосиф Панчић“ у Београду²⁰ постао је Живојин П. Симић. Указом, од 10. априла 1904. године, одлучено је да се школа зове само Трећа београдска гимназија и под тим називом ради све до 1956. године.²¹

На почетку ова школа је радила у старој згради код Вазнесењске цркве, подигнутој 1864. године. Пошто је она била тесна и неусловна одлучено је да се приступи изградњи нове школске зграде. Пројекат су урадили познате архитекте Душан Живановић и Драгутин Ј. Ђорђевић. После више одлагања њена изградња почела је јуна 1905, а завршена је октобра 1906. године. Убрзо потом извршено је њено пресељење у нову школску зграду на Цветном тргу (ул. Његошева број 15), па је настава у њој почела 7. новембра 1906. године.²²

Нема сумње да је велике заслуге за зидање нове школске зграде, која је идентична са гимназијском зградом у Ваљеву, имао директор Симић, који је још у Зајечару показао да уме да организује и надзире изградњу школских објекта. У прилог овој констатацији иде и чињеница да је он још за време зидања школске зграде образовао комисију која је имала задатак да за нову школу одабере одговарајући намештај и инвентар. Захваљујући и томе школа је снабдевена ђачким клупама и столовима за цртање који су тада били најмодернији. За сваку учионицу била је набављена по табла израђена по нацрту београдског професора математике Николе Врсаловића, а на којима се писало писаљкама у боји на белој хартији. Гимназија је и касније набављала савремена средства за наставу па је још 1912. године имала два пројекцијска апарата – за дијапозитиве и филмове.²³

Иначе, због своје архитектонске и историјске вредности школска зграда је још 1964. године проглашена спомеником културе. Из образложења Решења, види се да је зграда саграђена у стилу академизма са јасно наглашеним класицистичким елементима у богатој спољној

---

20 Ова школа основана је за време друге владавине кнеза Милоша, 1859. године, као популарно названа Теразијска полугимназија. Током 1875. године мења назив у Београдска нижа гимназија, а 1891. године указом Министарства просвете у црквених послова Краљевине Србије добија назив Трећа београдска гимназија. Касније је позната као класична гимназија, а од 1963. године је Осма београдска гимназија.

21 Извесно време, између два светска рата, звала се Трећа мушка реална гимназија у Београду.

22 Група аутора, 1992, 52

23 Исто, 142.

и унутрашњој пластичној декорацији. Карактеришу је раскошне фасаде, богата спољашња и унутрашња орнаментика, широка степеништа и холови са мермерним стубовима. По тим оценама зграда представља најбољи примерак прве најмодерније школске архитектуре са почетка 20. века по својим конструктивним, функционалним и стилским одликама.

На положају директора Треће београдске гимназије Живојин П. Симић је остао до 20. априла 1906. године, када је са навршене 32 године указне службе пензионисан, због болести и по сопственој жељи.²⁴ Непосредно пред пензионисање одликован је орденом Светог Саве II степена са звездом. Испраћен је како то заслужнима припада.

Ако је судити по резултатима које је остваривао у настави могло би се рећи да је имао изузетно богату и успешну каријеру. Међутим, у њој је било доста успона и падова. Чини нам се да је тешко наћи средњошколског професора који је имао толико промена радних места и премештаја из једног у друго место. Имамо и податак да је пре повратка у Београд извесно време радио и у Смедереву али потврду за ту тврдњу нисмо успели наћи. Њему то као да није сметало већ је настављао да ради са истим ентузијазмом и да остварује још боље резултате. Ни неправде које су му наношене нису га поколебале и обесхрабриле.

Неуморан на сваком пољу

И ако је био дете са села, које је тако рећи побегло из родног краја да би се школовало под врло тешким околностима, Живојин П. Симић је имао не само солидну стручну спрему већ и високу општу културу. Неуморно је радио на самообразовању и имао смисла и воље и интересовања за све гране културног живота. Нарочито је имао развијен осећај за уметности и уживао у њима. Музику и песму је много волео и отуда његов дугогодишњи рад у појединим певачким друштвима. Имао је још једну лепу врлину. Био је штедљив, живео скромно и никад се ничим није разметао.

У раној младости Живојин П. Симић се интензивно бавио књижевним и новинарским радом. У више наврата опробао се и у превођењу. Нешто је радио заједно са Симом Пандуровићем и Милованом Ђ. Глишићем. У приказу књиге *Хиљаду и једну ноћ* он и Милован Ђ. Глишић

²⁴ Ђурић, Јовић, 2004, 385-386

су написали: „Што се тиче нашег верног превода, ласкамо себи да се нећемо постидети пред нашим читаоцима“.²⁵

Као добар стручњак и вредан професор уживао је изузетно поштовање својих колега и претпостављених, па је на различите начине учествовао у просветном и политичком животу старог Београда. Годинама је био надзорник основних школа и изасланик министра просвете на испитима у Вишој женској школи. Истовремено био је члан Комисије за полагање професорских испита итд.

Као свог редовног члана Управа Професорског друштва бирала га је и делегирала за изасланика на Ободској прослави у Црној Гори. Министарство просвете одређивало га је да држи практична предавања за учитеље. Био је члан Главног просветног савета Србије. Указом од 23. новембра 1884. године постављен је за заменика, а Указом од 5. децембра 1886. године за члана Дисциплинарног суда²⁶.

Овај свестрани Тамнавац активно је учествовао и у друштвеном и културном животу нашег народа и био је ангажован у раду више просветних и хуманитарних установа, па су му повераване и разне одговорне дужности. Бавио се и добротворним радом, па је био утемељивач фондова за помагање сиромашних ученика зајечарских школа; члан и утемељивач Учитељског удружења; члан и добротвор Српске књижевне задруге; почасни члан Зајечарског певачког друштва, члан управе Вишег завода за васпитање девојака, почасни члан Зајечарског певачког друштва итд. Неко време био је и члан одбора Завода за васпитање девојака у Београду. Годинама био је члан одбора Београдске општине и члан њеног Одбора за помоћ поплавленим.

Више од 16 година Живојин П. Симић био је председник Певачког друштва „Станковић“ у Београду, које је основано, 2. августа 1881. године, и носи презиме првог српског школованог музичара Корнелија Станковића. Иначе, тај композитор, хоровађа и пијаниста, први је увео основне хармонске записе српских изворних и духовних композиција. До Другог светског рата хор овог друштва достигао је престижан углед и гостовао је у многим земљама, од Француске до Русије.²⁷

У време док је био председник, а под покровитељством Њ. В. Краља Петра I Карађорђевића, при овом друштву 1911. године основана је Музичка школа „Станковић“ у Београду. Кроз ову школу су прошли

---

25 *Српске новине*, 1873, 428.

26 Цонић, 1927, 282.

27 Током 2003. године реактивиран је и реafirмисан хор, окренут је очувању традиционалних вредности, извођењу световне и духовне музике, као и афирмисању савремених домаћих аутора.

многи, данас признати музички уметници и предавали врсни педагози и музички експерти о чему сведоче бројне награде и признања.

Члан и добротвор Српске књижевне задруге

Као велики љубитељ писане речи и добре књиге Живојин П. Симић био је члан и добротвор Српске књижевне задруге, наше најстарије издавачке установе и једне од малобројних културних институција српског народа основаних у XIX веку које су успеле да се, и до данас, одрже упркос тешкоћама и искушењима кроз која је пролазила.

У њеним Правилима писало је да се оснива „у намери да помогне правилније ширење одабраних дела из лепе књижевности и из опште корисне поуке и тако да ствара књижницу за све редове народа“. Ради остварење тих циљева Задруга је сваке године издавала „по једно коло књига према својим средствима“, које „не може обухватити мање од шест књига ни мање од шест штампаних табака у књизи“. Прво редовно Коло, најзначајније библиотеке Српске књижевне задруге и најзначајнија библиотека српске културе и књижевности у целини, објављено је већ у јесен 1892. године. Кроз шест година почела је да издаје и нову библиотеку „Забавник“, а касније и библиотеке „Поучник“, „Савременик“, „Посебна издања“ и друге. Са Матицом српском у Новом Саду, суиздавач је библиотеке „Сто књига српске књижевности“, а са београдском „Просветом“ – „Уметнички споменици Југославије“.

Српску књижевну задругу основала је група од 17 професора Велике школе, научних и јавних радника, 29/16. априла 1892. године у Београду. У то време настале су још неке наше веома значајне научне и културне установе, попут Српског ученог друштва из кога се развила Српска академија наука и уметности; Велика школа које је прерасла у Београдски универзитет; Народно позориште, Народна библиотека и др. За нас је посебно значајно да су међу њеним оснивачима били и Ваљевци: Љубомир Ковачевић из Петнице код Ваљева и Светомир Николајевић из Радушје код Уба, професори Велике школе; Живан Живановић, државни саветник из Живковаца код Љига и учитељ Урош Благојевић из Ракара код Мионице. Са њима је био и потоњи академик Милан Ђ. Милићевић, који је претходно неко време као судски чиновник живео и радио у Ваљеву.

За њеног првог председника изабран је историчар и филолог Стојан Новаковић, за потпредседника лекар и песник Јован Јовановић Змај, а секретар (тајник) био је историчар Љубомир Ковачевић, књижничар Андра Гавриловић и благајник учитељ Урош Благојевић. Од 1895. до 1898. године председник задруге био је Љубомир Ковачевић, а касније

потпредседници су били Живан Живановић и Милован Ђ. Глишић, док су њеном управном одбору дуже време радили Десанка Максимовић и још неки. Прво завештање овој задрузи од 1.000 динара дао је др Лаза Димитријевић, окружни физикус из Ваљева.

Поред Живојина П. Симића међу добротворима ове угледне установе налазимо: Влад. Атанацковића, трговца из Ваљева; Богосава Спасојевића, трговца из Уба; Јована Молнара, књижара из Ваљева; Драгутина Гођевца, адвоката у Београду из Ваљева; Димитрија Ђукнића, свештеника из Калањеваца код Љига; Божидара Алексића, трговца у Убу; Димитрија Миту Благојевића, свештеника у Врелу код Уба; Милинка Ђорђевића, трговца у Мионици; Здравка Спасојевића, трговца у Ваљеву; Вујану Спасојевић, трговца у Убу; Светозара Гођевца из Ваљева, трговца и индустријалца у Београду; Чедомира Гагића и Љубомира Денића, инжењере у Ваљеву; Богдана Јанковића, директора Гимназије у Ваљеву; Светозара Поповића, трговца – извозника из Ваљева, Љубивоја Першића, генерала у пензији, родом из Ваљева; Милорада Ив. Протића, свештеника из Каменице; Ану Прикелмајер, учитељицу из Ваљева; Боривоја Тошића, мајора из Ваљева; Радомира Поповића, свештеника из Рабровице, Станка Ивановића, проту из Ваљева и више правних субјеката.

Великих заслуга за успешан рад и развој Српске књижевне задруге имали су и повереници који су растурали књиге у народ и прикупљали претплату. На том послу посебно се истицао Стеван Јовановић, учитељ у Јовањи, који је због тога био одликован сребрном медаљом, а почетком XX века запажени су и: Светислав Гојковић, учитељ у Бањанима код Уба; Андра Гроздановић, књиговођа из Ваљева; Милош Терзић, свештеник из Ваљева, Михаило Миладиновић и Петар Велимировић, професори из Ваљева; Светозар Стојковић, учитељ у Забрежју код Обреновца, Милорад Протић, свештеник из Каменице, Миливоје Пауновић, учитељ у Мионици; Коста Зега, књиговођа у Обреновцу, Никола Даничић, учитељ у Осечини, Божидар Алексић, трговац у Убу итд. Захваљујући њима многа вредна издања Српске књижевне задруге из Београда нашла су читаоце у ваљевском крају.²⁸

Напредњак – краљев и народни

Друга половина XIX века у Србији била је испуњена продором модерних идеја и жестоким политичким сукобима који су имали утицај и на развој уставности. Окосница тих вишедеценијских јавних борби

---

28 Радојчић, 1992, 4

била је да се ограничи владалачка самовоља, с једне, и партијска ускогрудост, с друге стране. То је био период осетног успона српске уставности, мада ни у том времену никада није достигнута стабилност институција.

Као што смо већ записали још у најранијој младости Живојин П. Симић се интересовао за политичка збивања у друштву. Најпре је био под утицајем идеја Светозара Марковића и наклоњен социјалистима. Због тога је чак имао озбиљних непријатности, па је прогањан и кажњаван. Дакле, веома млад се почео бавити политиком и постао је познат као даровит говорник.

После доношења Устава 1869. године Србија доживљава продор нових европских идеја, што је политички живот учинило још динамичнијим. Године 1881. године први пут се оснивају политичке странке у модерном смислу речи: Либерална, Напредњачка и Радикална. Оне јасно артикулишу своје политичке програме што је имало велики утицај на формирање државних институција у наредном периоду.

Живојин П. Симић међу првима приступа Српској напредној – Напредњачкој странци, која је настала од младоконзервативних елемената, на челу са Милутином Гарашанином. И поред својих конзервативних корена, напредњаци су се тада залагали за убрзану модернизацију земље. За разлику од либерала они темељ српске државности нису тражили у традицији српског народа, него у модерним тековинама Европе. Зато су и могли бити тако оштри критичари Устава 1869. и нису инсистирали на свевласти Скупштине, него на активној улози круне и посебном политичком значају виших друштвених слојева. Отуда се све чешће могло чути да је „разблажен либерализмом“ њихов конзерватизам усмерен на постепену модернизацију земље. Тврдећи да српско друштво због слабе просвећености и сиромаштва није спремно за убрзану демократизацију предлагали су увођење дводомног парламентаризма.

Као што се зна, Напредњаци су били на власти од 1880. до 1883, од 1884. до 1887. и од 1895. и 1896. године. У почетку је Напредњачка странка допуштала политичке слободе и права грађана да би касније постала страховито омрзнута због угњетавања народа. Због тога су, 1887. године, кад је сишла са власти њени представници линчовани, куће им рушене, имања спаљивана а појединци прогањани и на друге начине шиканирани.

Језгро организације Српске напредне странке из осамдесетих година XIX века чинили су: Милан Пироћанац, Милутин Гарашанин, Стојан Новаковић, Ђока Павловић, Димитрије Радовић, Чедомиљ Мија-

товић, Љубомир Каљевић, Димитрије Маринковић, Марко Стојановић, Ђорђе Стојановић, Ђорђе Пантелић, Милан Милићевић, Милан Кујунџић, Мита Ракић и Моја Гавриловић. Према распрострањеном уверењу она је представљала дворску странку за коју је краљ Милан (Обреновић) улагао ауторитет владаоца, решен на одлучну борбу против радикала. Распуштена је 1886. године кад је краљ нашао ослонац у Радикалној странци. Почетком 1906. године Српска напредна странка је обновљена око Стојана Новаковића, али су њено језгро чинили представници новог политичког покољења: Павле Маринковић, Љубомир Ковачевић и Живојин Перић.

Као напредњак Живојин Симић је више пута био народни и краљев посланик у Народној скупштини Краљевине Србије у периоду од 1882. до 1896. године²⁹. Познато је да је био секретар Уставотворног одбора 1888. године који је припремао онај чувени Устав. Поред њега у том одбору из ваљевског краја били су следећи посланици: Милош Л. Глишић из Ваљева, Милан Драгојевић из Робаја код Мионице, Љубомир Љуба Молеровић из Врачевића код Лајковца и Аксентије Ковачевић из Берковца код Мионице.

Како у то време ни међу посланицима Народне скупштине Србије није било много писмених људи, а он је био истински интелектуалац, не ретко су му повераване дужности једног од секретара Народне скупштине Србије. Ту дужност обављао на: редовном заседању одржаном од 6. маја до 16. јуна 1884. године у Нишу; ванредном сазиву одржаном од 19. до 23. септембра 1885. године у Нишу; ванредном сазиву одржаном од 30. јуна до 13. јула 1886. године у Нишу; на редовном сазиву одржаном од 15. до 25. јула 1886. године у Нишу и на редовном заседању одржаном од 5. октобра до 2. новембра 1886. године, такође, у Нишу.³⁰

Борба за пензије уметника

Подаци о деловању Живојина Симића у Народној скупштини, могу се наћи у Архиву Србије и Стенографским белешкама са скупштинских заседања. Оне су живописан и веран запис на основу којег се може стећи увид, не само у историју парламента, већ и у развој политичких ставова и идеја; посматрати однос народних посланика и грађана према овој високој установи, као и њихов начин опхођења и образлагања сопствених и страначких погледа.

Као илустрацију тога наводимо предлог краљевског посланика Живојина П. Симића о пензијама за уметнике. У обраћању Народној

---

29 Петровић, 1994, 204.

30 Мајданац, 2004.

скупштини из Београда, од 4. децембра 1895. године, он каже: „У нас књижевним и уметничким радом не итеку се каишћали од којих књижевници и уметници могу живети и онда, када од изнемоћлости и сћарости, не могу више зарађивати свој хлеб. И ако нису чиновничком каријером или каквим наследством или миразом постављени у сћање да и у тим данима могу присћојно живети и деци својој за уживање после себе оставићи, онда су удовице њихове осуђене да раде и најжруље послове да ошхране децу српскога књижевника или српскога уметника. И ја сћављам ишћање Српској Народној скупшћини: је ли достћојно српскога народа да удовица омиљенога иесника његова Војислава Илића коме он хоће сћоменик да диже, иде на вунару или у фабрику дувана да заради дневно два динара, да нахрани, одене и озреје децу српскога иесника Војислава.

...Предлажем и молим Народну скупшћину да буде мајка и зашћићница српских књижевника и уметника и деце њихове, и да усвоји ово шћо иде:

Српски књижевници и уметници, који су својим књижевним радом и уметничким сћекли заслуга за српство, а нису мошли чиновничком каријером или дружим којим начином обезбедити присћојан животи у оним данима, у којима са шћелесне и умне изнемоћлости не би више мошли зарађивати своја издржавања, могу добити сћалну пензију из државне касе.

Право и количину овакве пензије и ишћврћује ио ирешћодној оцени Српске краљевске академије, својим указом Краљ Србије. Удовица и деца шћаквога књижевника или уметника имају право на иоловину његове личне пензије, коју је имао или коју би имао да је овај закон раније иосћојао”³¹.

Већ и ово залагање показује да су му у свакој ситуацији национални и општи интереси изван личних. Скроман у свему није хтео да уз помоћ политике гради личну каријеру. Када му је, 1896. године, лични пријатељ Стојан Новаковић нудио да буде министар просвете и црквених послова, он се најсрдачније захвалио на високој почаст и замолио да га оставе у школи да би могао да настави свој стручни и научни рад. Урош Џонић,³² поред осталог, тим поводом пише: „Као политичар није био ситничар, партизан и себичан, већ је увек имао пред очима више националне идеале“. Светла карактера, до крајности пун осећања према дужности, исправан на сваком послу, он је све радио са љубављу и уверењем да ће својим радом допринети општем народном добру.

31 Шкодрић, 2002, 10

32 Џонић, 1927, 285

Свестрани и предани делатник Друштва Светог Саве

Као што на почетку забележисмо посебну активност испољавао је у раду Друштва Светог Саве у Београду, које је основано 1886. године. Његово оснивање било је у непосредној вези са отпочињањем националне акције Србије у Старој Србији и Македонији, када је Српска напредњачка влада на челу са Милутином Гарашанином сачинила план вођења добро осмишљеног просветног, културног и верског рада међу тамошњим Србима.

Иначе, с том акцијом је требало да се крене још 1885. године, пошто се на неколико великих митинга одржаних у Београду, Врању и Нишу, у пролеће 1885. године, чуо једногласан захтев да се треба што пре организовано супроставити све снажнијој бугарској и грчкој пропаганди у Старој Србији и Македонији. Под њиховим притиском се у великој опасности нашао тадашњи српски народ коме је уствари претило одрођавање и асимилација. Српско-бугарски рат, вођен новембра 1885. године, зауставио је и одложио почетак планиране акције. Губитак тог рата за Србију био је нови подстицај уверењу да се само мирним путем може зауставити надирућа опасност.

Чланом 1. Основних правила Друштво Светога Саве основано је са задатком да шири просвету и негује национално осећање и врлине у српском народу. Тај задатак остваривало је: а) издавањем ваљаних књига, слика и песама; б) подизањем и потпомагањем школа, где буде потребно; и новчаном помоћи, где ова затребала буде. Такође, предвиђено је да се материјална средства за те намене обезбеђују: а) од годишњих улога редовних чланова; б) од улога чланова утемељивача; в) од добровољних прилога и легата (завештања); г) од приређивања беседа, предавања и представа; и д) од продаје својих књига.³³

Живојин П. Симић не само да се учланио у Друштво Светог Саве, већ је био и члан – утемељивач по одлуци друштвене управе.³⁴ Више од четврт века (од 2. фебруара 1890, до 23. марта 1924) биран је за члана управе тог друштва али био је и један од његових првих секретара. Остало је забележено да је као секретар Друштва Светог Сава 1897. године поздравио Словенце који су им били у посети.³⁵ За то време председници тог друштва су били: Светомир Николајевић, Андра Ђорђевић и Милутин Ј. Марковић.

---

33 Друштво Светог Саве, 1886, 5-8

34 Џонић, 1927, 285

35 *Босанска вила*, 1897, 12-15

Нова зграда Друштва Светог Саве у Београду

Биран је на разне функције у Друштву Светог Саве и извршавао бројне и разноврсне послове. Тако је, на пример, као члан Главног одбора овог друштва потписао проглас Србима, Хрватима и Словенцима 22. фебруара 1920. године. Проглас је упућен под називом „Браћо Срби, Хрвати и Словенци!“ испод којег стоји поклич „Брат је мио, које вере био“.³⁶ Поред тог Прогласа, који је упутио браћи Србима, Хрватима и Словенцима, Главни одбор је донео одлуку да се и лично дође у везу са управама сличних друштава по програму у браће Хрвата и Словенаца, са Друштвом Светог Мохора и Друштвом Светог Кирила и Методија

Током 1889. године, као секретар (тајник) друштва, преузео је и уређивање друштвеног органа „Братство“ и уредио је три књиге: IV, V и VI књигу друштва, односно II (1888), III и IV „Братства“ (1889), које су бесплатно штампане у Државној штампарији, у више хиљада примерака. У почетку су те књиге најпре годишње штампане под насловом „Друштво Св. Саве“, а од трећег броја као часопис – алманах „Братство“. Била је то поучна и садржином корисна књига која је, по тадашњим оценама, „одговарала правом српском духу и осећањима“.

Мада је био у поодмаклим годинама, а уз то и болешљив ни после 1912. године и почетка балканских ратова, није пропустио ниједну друштвену седницу Главног одбора, ниједну друштвену скупштину и ниједну прославу „Светог Саве“ а да не дође. Својим дугогодишњим упорним стваралачким и преданим радом у овом Друштву оставио је дубоког трага о себи и тако постао један од његових темељних симбола.

³⁶ Споменица Друштва Светог Саве (1886-1936), 1936, 107-109

Познато је да је живео у скромним материјалним приликама, па ипак је измиривао све друштвене обавезе и дао 14 динара за изградњу светосавског дома у Београду. По многим оценама био је велики патриота и неуморан раденик. О томе можда најбоље сведоче речи Светомира Николајевића, дугогодишњег председника Друштва Светог Саве и тадашњег председника српске владе, изговорене на VI скупштини друштва, одржаној 4. јуна 1895. године, када је између осталог рекао:

„Ја познајем доста наших патриотских и хуманих друштава. У већини од њих сам и сам члан, и могу смело тврдити да ниједно друго друштво нема у својој управи чланова који би били вреднији и више одани овом послу од чланова управе Друштва Св. Саве. Напуштати годинама своје послове и интересе своје породице, па се посветити свом одашоћу и љубављу раду у Друштву Св. Саве и то без икакве плате и награде могли су само људи као г. г. Мијаило Јовановић, Тих. Марковић, Живојин Симић, Срета Стојковић, Андра Ђорђевић, Ђока Миловановић, Коста Шуменковић. Нека им је од мене и овом и сваком другом приликом хвала“.³⁷

Вероватно делом и заслугом Живојина П. Симића од 1886. године ово друштво је имало своје пододборе у Ваљеву (на челу са др Светозаром Атанасијевићем, лекаром, а од 1906. године Драгутином Секулићем, трговцем, потом Владимиром Војиновићем, директором гимназије и Антонијем Делимировићем, професором); Убу (на челу са Васом Ј. Јанковићем, намесником) и Обреновцу (Иваном Гудурићем).

Има доста легатора, добротвора и утемељивача, међу познатим жителјима овог краја, попут: Вујице Ковачевића, вишегодишњег учитеља у Мионици и Ваљеву; Трифуна Бошковића, трговца из Обреновца; а као добротвори помињу се Живојин П. Симић, професор Београдске реалке; његова супруга Велика Симић; Софија, супруга Милоша Глишића, бившег председника ваљевске општине; Ваљевска штедионица; Ђура Марковић из Обреновца, Зора и Светозар Гођевице, трговци и индустријалци у Београду из Ваљева.

И међу утемељивачима овог друштва су били: Живојин П. Симић и Велика Симић, али ваљевски „Београђани“: Марко А. Лазаревић, касациони судија; Ђуро Козарац, оснивач и први директор Ваљевске гимназије; Милош Гођевац; већ више пута помињани Светомир Николајевић, професор Велике школе; Митар Ракић, министра финансија из Мионице; Стева Добривојевић, адвокат у Београду из Словца; Павле Радосављевић, столар у Београду из Маркове Цркве; Ђорђе – Ђока

---

37 Исто, 86.

Миловановић, учитељ цртања на Великој школи, пореклом из Драгодола код Осечине, Милоје Ж. Тадић, познати трговац; Коста Андријашевић, учитељ; др Милорад Гођевац, лекар; Светозар Никетић, професор у Београду, који је претходно службовао у Ваљеву; Ранко Петровић гимназијски професор и посланик из Брезовица са Повлена; Живојин Мишић, мајор, рођен у Струганику код Мионице; Михаило Бобић, професор гимназије, пореклом из Драгодола; Љуба Ковачевић, академик; Драгић Солдатовић, правник – судија, рођен у Баставу код Осечине; Ђока Ненадовић, адвокат, пореклом из Бранковине; Драгутин Гођевац, адвокат; Михаило Радивојевић, бив. судија Окружног суда у Ваљеву; др Воја Кујунџић, лекар и Милан Кујунџић, професор Велике школе, пореклом из Ваљева; др Драгутин Јанковић, адвокат, родом из Уба; др Алекса Станишић, саветник, бивши ваљевски гимназијалац; Душан С. Николајевић, књижевник, пореклом из Радуше код Уба; Радослав Перовић, професор и историчар, родом из Ваљева; генерал Љуба Милић, бивши ваљевски гимназијалац; Милорад Карамарковић, индустријалац из Пожаревца, рођен у ваљевским Лесковицама и други.

Из Ваљева и околине чланови Друштва Светог Саве су били: Рада Ф. Радосављевић, адвокат, Никола Радојичић, Радован Бошковић, Илија Јеленић, Филип Павловић, Никола Ђерић, Грујица В. Поповић, Стеван Поповић, свештеник; Јово Ђуковић, Мића Јанчић, Захарија В. Протић, Марко Јанчић, Јеврем Ђуричић Никола Ристивојевић, Јанко И. Бабић, Живко Тадић, Коста Андријашевић, Лазар Ђокић, др Светозар Атанасијевић, Радован Јовановић, Љуба Молеровић, Драга Љ. Молеровић, Милан Младеновић, Мирко Радосављевић, Сава Николић, Цајка И. Марковић, Манојло Пањевић, Таса Стојановић, Андрија Цвијановић, Богосав М. Спасојевић, Васа Ј. Јанковић, Петар Стефановић, Димитрије Петковић, Јеврем Јовановић, Јован Тодоровић, Мих. Недић, Радован С. Кнежевић, Коста Поповић, Благоје Ц. Лештарић, Јован Ђириловић, Андреја Давидовић, Тома Поповић, Митар Стајчић, Спасоје Балиновац, Маринко Радовановић, Сима Поповић, Спасоје Живановић, Антоније Јовановић, Василије Јањић, Мих. Грујичић, Мих. Викторовић, Јован Спасић, Јанићије Ђерић, Милисав Перић, Степан Р. Мишић, Станко Михаиловић, Милан Пајевић, Јеврем Андоновић, Владимир Глумац, Милутин Жујовић, Јован Павловић, Свилеувска школа, Драгутин Секулић и Трговачка омладина.³⁸

Нема сумње да су Живојин П. Симић и његови блиски сарадници у том друштву из ваљевског краја (Светомир Николајевић, Љубомир

³⁸ Друштво Светог Саве, I, 1886, 208.

Ковачевић, Живан Живановић, Живојин Рафаиловић и други) својим држањем, укупним радом и неспорним ауторитетима допринели да се оволики број наших суграђана учлани у ову хуманитарну и патриотску организацију.

Четрдесет година у Чупићевој задужбини

Изузетно велику активност Живојин П. Симић испољавао је у раду Задужбине Николе Чупића,³⁹ која је 1874. године започела свој дуго-трајни плодносни рад у Београду, у тадашњој Улици Краља Александра бр 81. На челу ове задужбине која је имала плодну и разноврсну активност су били наши познати великани: Милан Ђ. Милићевић, Стојан Новаковић, Љубомир Ковачевић, Добросав Ружић и Тихомир П. Ђорђевић. Она је имала изузетно развијену издавачку и просветитељску делатност, а од 1880. године сваког 31. јануара – на дан смрти Николе Чупића – у свечаној сали Велике школе (Универзитета) у Београду, организована је свечана јавна седница и парастос оснивачу Задужбине.

Још 31. јануара 1883. године, на седници Одбора те задужбине, под председништвом Милана Ђ. Милићевића, за члана њеног Одбора изабран је Живојин П. Симић и одмах се примио дужности деловође и благајника. Пре њега секретари ове значајне установе били су Светислав Вуловић, Стојан Новаковић и Мита Ракић, док су дужности благајника обављали Сава Сретеновић и Коста С. Протић. Од тог тренутка, пуних четрдесет година, Живојин П. Симић био је благајник и секретар Одбора Чупићеве задужбине⁴⁰. Ту дужност вршио је врло савесно, предано и на опште задовољство, без динара надокнаде. Треба само погледати одборске књиге и веома брзо ће се уочити са колико је љубави, тачности и вредноће обављао поверене послове.

---

39 Никола Чупић, рођен је 1836. године у Шапцу у породици Куртовића, али је током школовања узео презиме мајчине породице пошто му је мајка Василија била кћи Стојана Чупића, чувеног Змаја од Ноћаја, па је под дединим презименом остао запамћен. Завршио је Артиљеријску школу и посветио се официрском позиву. Био је ожењен Хермином Обреновић, кћерком господар Јована, а синовицом кнеза Милоша, али пошто нису имали потомака брзо су се разишли. Бавио се проналазаштвом и ренте-ријерством. Био је веома хуман човек. Пошто је оболео од туберкулозе настанио се у Орану, у Алжиру, где је преминуо 31. јануара 1870. године. Сво своје имање оставио је српском народу са изричитом жељом да се оно користи искључиво за издавање књига и награђивање писаца.

40 Софронијевић, 1995, 43

Књижевна дела која је првих година свога рада издавала Задужбина Николе Чупића била су углавном патриотско-поучна и научно-популарна, док се касније претежно пажња посвећивала књижевно-научном садржају. Кроз руке Живојина П. Симића прошло је свих 48 књига које је до његове смрти издала Чупићева задужбина. Заслужан је што је редовно излазила „Годишњица“ Задужбине Николе Чупића, од којих је непосредно припремио услове за издавање 31 књиге, и то од њеног V до XXXV броја. Иначе, Годишњица Николе Чупића је научни часопис, претежно историјске и књижевно-историјске тематике, који је издаван средствима Задужбине Николе Чупића. Прва књига *Годишњице* штампана је као осма књига издања Задужбине.

Временом *Годишњица* је постала најважније задужбинско издање, а излазила је из штампе једном годишње. Часопис је с повременим прекидима и не редовностима издаван између 1877. и 1941. године и објављено је свега педесет књига. Продаване су путем пренумерације и посредством књижара. Занимљиво је, да је ђацима и студентима продавана 50% јефтиније. Поручивана је из многих светских центара, као на пример из Петровграда, Париза, Њујорка, али и из Загреба, Сплита, Скопља и многих других градова.

Временом *Годишњица* Николе Чупића постаје важан књижевни алманах. Рецензенти дела и чланака које је објављивала бирани су међу најеминентнијим стручњацима тога времена (Лаза К. Лазаревић, Милутин Гарашанин, др Владан Ђорђевић, Милан Кујунџић – Абердар, др Лаза Докић и многи други). Часопис је посебно значајан јер су у њему сарађивали и признати српски историчари, историчари књижевности, филололози и други научни радници. Ангажован организационим, финансијским и административним пословима Живојин П. Симић није стизао да и сам пише за „Годишњицу“. Колико знамо, написао је само некролог о Стевану Д. Поповићу у двадесет другом броју који је из штампе изашао 1903. године.

Као деловођа Чупићеве задужбине Живојин П. Симић је, 1901. године, поводом троструког јубилеја Милана Ђ. Милићевића⁴¹, председника те задужбине, прикупио грађу и приредио једно издање, као Споменицу о Милану Ђ. Милићевићу. Када је је после четрдесет година рада у Задужбини, а већ сатрвен породичним несрећама и изнурен старошћу, на седници Одбора од 31. јануара 1923. године, поново предложен да буде изабран за деловођу и благајника Задужбине Никола Чупић, Симић је скромно и са сузама у очима изјавио:

41 Седамдесет година живота, 50 година књижевног рада и 100 издатих публикација.

„Господо, данас је равно четврдесет година од када сам ја примио дужности деловође и блажајника у овоме Одбору. Ја се не бих бранио да и даље ошћурављам ове дужности у Одбору, које су ми чиниле част. Али зосћодо, у инћересу рада, реда и усћалашћива живљеж и издашнинеж нежосћо шћо ја у својим жодинама и у својој акћивности можу и даље давати само ће бићи од користи овој усћанови да ове ћослове ћрими млаћа и свежија снажа. Затио молим Одбор да ме од ових дужности разреши“.

Према писању Уроша Џонића, који га је заменио на обе те дужности, биле су то просте, а племените речи дугогодишњег просветног радника, једног од оних ретких људи, који су целог живота неуморно радили и са болом напуштали дужности тек у дубокој старости и изнурени од непрекидног рада. Јер, Симић је радио послове у Одбору, не из материјалних разлога, не ради славе, не ради каријере, него из уверења да служи вишем циљу и са вером да се тако служи просвети, науци и домовини.

Имајући све то у виду, Одбор је са жаљењем прихватио његове аргументе и ослободио га тих дужности. И након тога он је међу првима долазио на седнице. Није дошао само на седницу, 12. октобра 1926. године, али он је тада већ лежао на самртничкој постељи. Само три дана касније стигла је вест о његовој смрти па је болно примљена међу свим члановима Одбора али и другим особама окупљеним око Задужбине Николе Чупића⁴².

Научна и списатељска активност

Као што је већ констатовано Симићева основна струка била је српски језик са књижевношћу. Као наставник предавао је тај предмет од 15 до 24 часа недељно. Кажу да је био изузетан познавалац материје коју предаје и изванредан педагог. Због тога су га ћаци са задовољством слушали и својски се трудили да што више науче.

Из области српског језика и књижевности су и његови најважнији научни и стручни радови. Штампало их је у засебним књигама: *Предавања из српског језика* (1883, 1884–1887), *Српске жрамаћике*⁴³, *Српска жрамаћика за основне школе*⁴⁴ и *Лекције из српске књижевности* (1897). Његова књига *Мала жрамаћика*, (поуке о језику) за трећи разред основне школе, одлуком министара просвете ОН 65763, од 8. септембра 1883. године, одобрена је за употребу и као ућбеник основне школе, а доживела је више издања. Слично је било и са књигом *Мала жрамаћика*

42 Џонић, 1927, 287–288.

43 Раћене методски за II, III и IV разред основних школа.

44 Друго издање из 1887. године, по програму од 20. јула 1884. године.

(поуке о језику) и писмени састави за четврти разред основних школа, (Београд, 1931). Написао је и објавио више књига под називом *Поуке из српског језика* за други, трећи и четврти разред основне школе. Ове уџбенике, углавном је штампало Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон из Београда.

Неке од ових Симићевих књига биле су високо оцењене и дуже време коришћене у настави. То се пре свега односи на *Поуке из српског језика*, које су коришћене у основним школама и имале више издања и *Лекције из књижевности српске*, које су коришћене као уџбеник за предмет „Српски језик“ у гимназијама и у периоду 1905-1914. године.⁴⁵

Из преписке Стојана Новаковића и Владимира Карића⁴⁶ произилази да су били јако заинтересовани за поновно штампање две књижице Живојина Симића под насловом *Граматицица* и да се растурају за српске школе у Старој Србији и Македонији јер се веровало да могу корисно послужити на првом месту недовољно оспособљеним тамошњим српским учитељима. После дуже преписке и низа перипетија договорено је да се оне штампају и да им се дода дијалектолошки речник језичких особина македонских крајева са заменом речи, „погрешно“ изговореним, одговарајућим српским речима. Тиме би се отворио пут српском језику у тим крајевима где и није било писмености, а истовремено би се препречио пут бугарским асимилаторским утицајима.⁴⁷ Занимљиво је да су те „Граматицица за I и II разред у Отоманској царевини“, са упоредним насловом на турском језику, штампане у Цариграду 1890. године. То дело има само Универзитетска библиотека у Београду, а издање из 1898. године Библиотека манастира Хиландара.⁴⁸

Као што се види већина његових дела били су школски уџбеници. Штампање уџбеника вршило се по Правилима о штампању уџбеника за народне и средње школе издатим од стране Главног просветног савета Краљевине Србије, августа 1903. године. Уџбеници су били државна или приватна издања (члан 32). Државни уџбеници били су у употреби све док их Министарство просвете и црквених дела не би повукло, док се приватни нису могли користити у настави уместо државних (члан 34). Од приватних за један предмет су могла бити коришћена и два уџбеника, а који ће се од њих у конкретној школи употребљавати

45 Ђуровић, 2004, 444. и 562

46 Војводић, 2003, 74, 264, 277, 280, 310, 316. и 347 – Војводић Михаило, *Стојан Новаковић и Владимир Карић*, Београд, 2003.

47 Архив Србије, Фонд: Министарство иностраних дела, Писмена преписка, 1890, бр. 119.

48 Филиповић, 2006, 266

на почетку школске године одлучивало је Разредно веће по предлогу наставника тог предмета, и он се у току те школске године није смео мењати (члан 45).

Против овако устаљеног државног монопола за уџбенике средњих школа устала је једна група од 15 аутора школских уџбеника, међу којима су били и директор Треће београдске гимназије Живојин П. Симић и професор Сава Антоновић. Та „борба“ аутора међу којима су били и други угледни педагози и научни радници довела је до тога да вредност уџбеника који су се појављивали непрестано расте. Неки од тих уџбеника били су пример како их треба писати и остали су у употреби дуги низ година.⁴⁹

Лекције из српске књижевности су његово последње веће и значајније дело. Урош Џонић⁵⁰ пише да је у њему приказао српско-хрватску књижевност, од најстаријих времена, до деведесетих година XIX века. Према истом аутору рађена је за средње школе, са доста биографско-библиографског материјала. Та књига је дуго била користан уџбеник.

Када је добио пензију Живојин П. Симић није прекинуо својој рад у струци. Тада је нарочиту пажњу усмерио на своје *Поуке из српског језика*, које је Министарство просвете и црквених послова одобрило за употребу у основним школама. У 66. години живота почео је писати целокупну *Српску граматiku*, коју је завршио 1914. године и предао за штампу. Након девет одштампаних табака те књиге дата је мобилизација српске војске, па је рад у Државној штампарији у Београду, где је књига штампана, обустављен. По уласку Аустроугара у Београд и Штампарију рад је нестао или упропашћен.

После завршетка Првог светског рата Симић поново почиње да пише своју целокупну *Српску граматiku*. Рад на новом рукопису је завршен 1922. године. Био је то његов последњи, већи рад, и није могао остати равнодушан, видећи да се тој књизи не поклања довољно пажње. Са ове временске дистанце то је и разумљиво јер је рађена на традицијама Ђуре Даничића и Стојана Новаковића. По мишљењу Џонића, с обзирима да је рађена „за школску и практичну употребу, на основу дугогодишњег наставничког рада, та граматика је по својој прегледности, марљиво прикупљеној грађи и методској страни, не само потпуна и добра, већ и употребљива и боља од многих књига ове

---

49 Група аутора, 1992, 59 – Група аутора, *Сто година Треће београдске гимназије – ирилози за историју треће, класичне и осме београдске гимназије*, Београд, 1992, 59.

50 Џонић, 1927, 283.

врсте, које су после рата написане не толико ради потребе и науке, колико из спекулативних разлога⁵¹.

Уз то, Живојин П. Симић, написао је више филолошких, педагошких и политичких расправа у разним листовима и часописима. Био је и аутор више чланака о српском језику у *Просветном гласнику*, чији је био и главни уредник неко време⁵². Чланке културне и политичке садржине, објављивао је пре свега је листовима *Видело*, *Досијеј*, *Домовина* и другим. Посебно су били запажени његови прилози о преуређењу основних школа које је објављивао током 1885. године у *Виделу*.

У данашњој *Српској библиографији књиже 1868-1944*, коју издаје Народна библиотека Србије у Београду, заступљен је са 76 јединица. Поред неколико објављених говора, у Библиографији се налазе пописана његова дела, претежно граматике и граматичке поуке које су објављиване и прештамповане од 1885. па све до 1940. године⁵³.

Породична трагедија

Након дуге и тешке болести умро је у Београду 18. јула 1926. године. Сахрањен је сутрадан уз учешће бројних пријатеља и поштовалаца. Том приликом од њега су се опростили многи, међу којима је био и Урош Џонић, бивши секретар Одбора Задужбине Никола Чупића, а актуелни управник Универзитетске библиотеке у Београду.

Поводом смрти Живојина П. Симића, Урош Џонић је писао је: „Био је један од ретко вредних и корисних чланова нашег друштва. Светла карактера, до крајности пун осећања према дужности, исправан на сваком послу, он је све радио с љубављу и уверењем да ће својим радом допринети општем народном добру“⁵⁴.

За свој разноврстан и веома плодносан ангажман Живојин П. Симић добио је више награда, одликовања и других јавних признања. Ево оних најзначајнијих: као краљев посланик 22. фебруара 1889. године одликован је орденом Таковског крста V степена. Као професор Учитељске школе у Београду добио је орден Светог Саве IV степена. На предлог Министра просвете као професор Београдске реалке, 22. фебруара 1888. године, добио је орден Светог Саве III степена. Као што је већ написано, при крају директорисања у Другој београдској гимназији добио је и орден Светог Саве II са звездом. Како је и сам у више

51 Исто, 284.

52 Петровић, 1994, 204.

53 Филиповић, 2006, 266.

54 Џонић, 1927, 279-288.

прилика истицао, од свих одличја најдража му је била Светосавска медаља којом је, као секретар Друштва Светог Саве, одликован од Треће редовне скупштине Друштва „Свети Сава“.⁵⁵ Тада је био професор Београдске реалке.

У близини цркве Светог Николе на Новом гробљу у Београду, налази се породична гробница Живојина П. Симића бившег професора и начелника Министарства просвете⁵⁶. Она је на парцели број 5, у другом реду, на првом гробном месту. Евидентирана је и води се у попису „Гробови знаменитих личности“.⁵⁷

На великом надгробном споменику од црног мермера налази се више фотографија и подужи текст о члановима његове најуже породице, који аргументовано сведоче о трагедији која је задесила његову породицу и прераним губитком више драгих особа. Споменик веродостојно сведочи и о његовим породичним прилика и један од драгоцених извора за израду, не само његове биографије, већ и породичне генеалогije⁵⁸.

На полеђини тог споменика урезане су ове речи: „Породична гробница Велике и Живојина П. Симића“. Са стране стоји: „Јулка Ж. Симић, рођ. Ковачевић умрла 1873.“ На предњој страни споменика исписан је следећи текст: „Велика 1858 – 17. 07. 1922. Живојин П. Симић, 15. 10. 1848.“

На предњој страни споменика пише: „Изумрла породица Ж. П. Симића“, па следе две фотографије. На првој су он и супруга, а на другој њих двоје са још троје мале деце. Потом следи текст: „Рано помрла деца: Загорка и Бранивој у Неготину; Милутин у Смедереву, Косара у Књажевцу и Десанка у Београду.

Даница, шеста дубока рана на срцу родитељском (1886-1890).“

А мало ниже пише и ово: Василије, ђак Париског универзитета, рођ. 1880 – 1903, да ране родитеља буду дубље и теже, свуда и у свему одличан, примерен и мио. Предњачио је сјајан метеор корзо земљом својом.“ Затим следи и овај текст: Нека је вјечна памјат моме оцу Петру и матери Љубици житељима села Врело; Срез тамнавски и родитељима моје жене Велике Сави и Ковиљки Марцелић.“

Обиље ових података и фотографија привлаче пажњу пролазника и изазивају различите коментаре пошто ретко кога остављају равнодушним. Указујемо и на њих пошто их доживљавамо као крик оца који

---

55 Споменица Друштва Светог Саве (1836-1936), 1936, 73.

56 *Полиџика*, 1934, 10.

57 Костић, 1999, 170

58 Радојчић, 2000.

плаче над рано изумрлом децом. Истовремено, ово нам се чини и као позив да пажљивије погледамо његове породичне прилике.

Породичне прилике

Из записа на надгробном споменику и оног што смо успели да сазнамо Живојин Симић се женио два пута. Прва његова супруга звала се Јулка – Јула Симић, дев Ковачевић, а умрла је веома млада, 1873. године, само после неколико месеци брачног живота. Накнадним проверавањем установили смо да је била кћи Василије, кћери Јанићија Самоуковића учитеља из Петнице код Ваљева и Михаила Ковачевића (1824-1852), свештеника из познате породице Ковачевића из Горњег Лајковца код Мионице, који је најпре учитељевао а потом и богослужбовао у Петници код Ваљева. С обзиром да је рано напустила родни крај и кратко живела о њој немамо конкретнијих података.

Мада су и њени родитељи помрли млади знамо да су се њена браћа школовала. Јулин старији брат Љубомир – Љуба Ковачевић (1848-1922) био је познати професор, истакнути историчар, активни политичар, министар просвете и црквених дела, члан и секретар Српске краљевске академије. Пошто су Живојин и Љуба били „класићи“ и колеге биће да је он посредовао у склапању њиховог познанства и брака. Млађи им брат, Владимир – Владета Ковачевић (1850-?) био је учитељ у више места Србије: Неменикућама на Космају, Петници код Ваљева, Рибници код Мионице, Осечини, и најзад у Крагујевцу, где је и пензионисан почетком XX века.⁵⁹ Његовог сина Михаила Ковачевића, официра и учесника ослободилачких ратова, од 1912. до 1918. године, познатог сокола и витеза Карађорђевог звезде са мачевима, су као бригадног генерала убили бугарски националисти 1927. године у Штипу, па су његово убиство многи широм бивше Југославије оплакали.

Оставши рано удовац Живојин П. Симић је други брак склопио са Великом Марцелић, рођеном 1858. године у Мартинићима у Црној Гори, од оца Саве и мајке Ковиљке. Пошто је са њом у браку живео 48 година, то значи да су се узели 1876. године. Она је била члан добротвор Друштва Св. Сава, Кола Српских Сестара, Друштва Кнегиње Љубице и Београдског Женског друштва. Умрла је 17. јула 1922. године у Београду. Два дана касније у дневном листу „Политика“ објављена читуља о њеној смрти у којој се каже да је умрла „једна од ретко племенитих и честитих Српкиња“⁶⁰.

⁵⁹ Ранковић, 2004, 135-136

⁶⁰ *Политика*, 1922, 5

Велика и Живојин изродили су осморо деце, од којих их је надживела само кћи Бранислава која је била удата за Стевана Јаковљевића (1870-1945), начелника Министарства саобраћаја. Према подацима са породичног надгробног споменика Бранислава је рођена 26. августа 1889, а умрла 14. фебруара 1936. године.⁶¹

У својој аутобиографији, писаној 1898. године Живојин П. Симић пише да је имао троје деце. На слици која је сачувана у његовој заоставштини, породица Симић је овековечена са троје деце, ћерком Браниславом, сином Василијем и још једном ћерком. Која је то друга кћи нисмо могли да установимо. Покојни Симић дочекао је лепу старост.

Племенит човек и добар хришћанин стојички је подносио све те тешке ударе. Само дубока вера у Бога помогла му је да достојанствено прође кроз живот, да сачека старост у раду и да прибрано дочека и сопствену смрт. Захваљујући својим физичким и менталним особинама, неуморном раду и жељи да искаже своје људске и стваралачке потенцијале успео је проживи многе личне и породичне трауме и тешке дане свог народа, али је био срећан што је видео остварење сна многих генерација – освећено и слободно Косово, проширену и велику домовину, ослобођен и уједињен народ. Живот му је био испуњен разноврсним и увек корисним радом⁶².

Породична библиотека

Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ у Београду у свом окриљу има двадесетак посебних библиотека. Оне имају најмање дво-струки циљ: а) да сачувају трајну успомену на дародавца и б) да обогате њен књижни фонд и допринесе даљем ширењу наше културе. Једна од тих библиотека је и породична библиотека Живојина П. Симића.⁶³

Његов зет Стеван Јаковљевић, начелник Министарства саобраћаја, 1937. године писмено је понудио ту библиотеку Универзитетској библиотеци у Београду. Тим поводом у упућеном допису је написао: „Од моје супруге пок. Браниславе, рођене Симић, а по извршном решењу среског суда Бр. 794/936 од 30. маја о. године, поред осталог, наследио сам велику и од вредности библиотеку њеног оца, а мога таста, пок. Живојина П. Симића, бив. професора, начелника Мин. просвете и директора Гимназије у пензији, у којој се библиотеци налази и известан

---

61 Радојчић, 2000.

62 Џонић, 1927, 283.

63 Радојчић, 1999, 8

мањи број књига њеног рођеног брата пок. Василија Ж. Симића, Ђака Париског универзитета.

Па у жељи да се сачува што дужа и трајнија успомена и сећање на оца моје пок. супруге а мога таста, пок. Живојина и његову већ изумрлу породицу, решио сам, да целу ову библиотеку, стечену његовим трудом и штедњом, поклоним Универзитетској библиотеци и то заједно са орманима у којима је она смештена и још неким другим стварима за које ће Универзитетска библиотека имати интереса".⁶⁴

У следећем писму Јаковљевић додаје да је убеђен „да је и мој пок. таст Живојин у својој души, сигурно гајио жељу, да се са овом његовом библиотеком, на крају крајева поступи овако, како сам и ја као наследник исте у овом случају поступио“⁶⁵.

Тим поводом Урош Џонић, управник Универзитетске библиотеке о овој понуди известио је Ректорат Београдског универзитета и нагласио да је начелно примио ту понуду јер има простора за смештај, а већ су примљени неки слични поклони и ради се о квалитетним предметима. Тим поводом Универзитетски сенат, на својој седници, од 12. октобра 1937. године, донео је одлуку о прихватању добијене понуде. Истовремено господину Јаковљевићу упућено је захвално писмо у име Универзитетског сената.

Заједно са његовим књигама, Стеван Јаковљевић је поклонио и ормане, слике, једну бисту, сачуване рукописе и још неке ствари које су у вези са библиотеком, као целина и као успомена на породицу поч. Живојина Симића, јер међу поклоњеним књигама има и књига његове кћери (Стеванове супруге) Браниславе и сина Василија студента Париског универзитета. Тај његов поклон примљен је најсрдачније и са обећањем да ће се библиотека заједно са „осталим поклоњеним стварима у вези са библиотеком чувати као целина“ у посебном одељењу и са највећом пажњом и пијететом који заслужује.⁶⁶

Доцније, маја 1938. године, наследник имовине и дародавац Стеван Јаковљевић поклонио је ради одржавања и даљег увећања библиотеке трећину хонорара од будућих издања школских уџбеника Живојина Симића. Одговарајући део хонорара имало је да исплаћује Универзитетској библиотеци Друштво за српско-хрватски језик и књижевност, на које је већ било пренето ауторско право.⁶⁷

64 Универзитетска библиотека Београд, Архива, бр. 1236, од 12. јула 1937

65 Исто, исто

66 Марковић, 1968, 60-61

67 Исто

Библиотека Живојина П. Симића примљена је, 1. септембра 1937. године, у Универзитетску библиотеку у Београду. Пренос књига и других ствари извршен је о трошку дародавца. Садржала је 878 дела, са 2.318 свезака, на нашем и страним језицима. Заједно са књигама тада је примљено још 10 писама, 20 диплома и повеља, осам примерака старог новца, као и један примерак рукописа говора Живојина Симића упућеног у некој прилици патријарху српском Димитрију⁶⁸.

Међу примљеним књигама нашла су се дела Живојина П. Симића, Стојана Новаковића, Милана Ђ. Милићевића, Светислава Вуловића, Доситеја Обрадовића, Вука Стефановића Караџића, Љубомира Стојановића, Љубомира Ковачевића, Панте Срећковића и других. Било је ту и речника, уџбеника и разних стручних књига

Тадашњи управник Универзитетске библиотеке у Београду, у једном службеном акту, записао је да је после прегледа књига и ствари у овој библиотеци нашао да оне „имају вредности и као књижевне, и као научне, и као историјске и као уметничке ствари“. Породична библиотека Живојина П. Симића у Универзитетској библиотеци у Београду годинама се води под сигнатуром П.Б.1.

У овом поклону нашао се и портрет – биста Живојинове кћерке Браниславе Симић, рад вајара Петра Убавкића, који је излаган на Првој југословенској изложби у Београду 1904. године. Тим поводом ликовни критичар Лазар Трифуновић је написао: „То је најсмелије Убавкићево дело, којим се највише приближио савременом схватању скулптуре, осећајући да, сем верно приказане природе вајарство има моћ да проговори и својим посебним средствима и чисто пластичним односима“.⁶⁹

Поред тога поклоњене су и урамљене литографије на којима су Ђура Даничић, Ђура Јакшић, Вук Стефановић Караџић, Јован Стерија Поповић, Јосиф Панчић, Петар Петровић Његош и Михаило Обреновић. Биле су то литографије које су красиле зидове његовог стана у Београду, у улици Молеровој 5. Поред тога ту су се нашле неке фотографије, укази о његовом постављењу и одликовању⁷⁰.

---

68 Исто

69 Трифуновић, 1973, 39

70 Филиповић, 2006, 271

Извори и литература

Извори

- Архив Србије, Београд, Пописне књиге 1862/63, Окружје ваљевско, Срез тамнавски, Општина врељанска. Резултати тог пописа за општину Уб прештампани су књизи „Наши преци“, Уб, 2002, књ. II
- Архив Србије, Београд, Фонд: Министарство иностраних дела, Писмена преписка, 1890, бр. 119.
- Историјски архив Зајечар, Б2-МС-251
- Универзитетске библиотеке Београд, Архива, бр. 1236, од 12. јула 1937

Литература

- Војводић, 2003, 74, 264, 277, 280, 310, 316. и 347 – Војводић Михаило, *Својан Новаковић и Владимир Карић*, Београд, 2003.
- Глишић С., 1933 – Глишић Станка Ђ.: *Моје успомене*, Београд, 1933.
- Група аутора, 1970 – Група аутора, *Свој година Друже београдске гимназије (1870-1970)*, Београд, 1970.
- Група аутора, 1987, 41, 45 – Група аутора, *Гимназија и стручне школе у Зајечару 1836/37 – 1986/87*, Зајечар, 1987, 41.
- Група аутора, 1992, 52, 59, 142 – Група аутора, *Свој година Треће београдске гимназије – прилози за историју школе, класичне и осме београдске гимназије*, Београд, 1992.
- Друштво Светој Саве, 1886, 5-8 – Друштво Светог Саве, I, Београд, 1886.
- Ђурић, Јовић, 2004, 385-386 – Ђурић Томислав и Јовић Бранка: *Лексикон писаца Ваљевског краја*, Ваљево, 2004, 385 и 386.
- Ђуровић, 2004, 444. и 562 – Ђуровић Арсен, *Модернизација образовања у Краљевини Србији 1905-1914*, Београд, 2004, 444. и 562.
- Костић, 1999, 170 – Костић Братислава, *Ново гробље у Београду*, Београд, 1999.
- Мајданац, 2004 – Мајданац Боро: *Народна скупштина – од обичајне услове до савременог парламента 1804-2004*, Београд, 2004.
- Мала енциклопедија „Просвета“, 1978, 196 – Живојин П. Симић, Мала енциклопедија „Просвета“, Београд, 1978, 3 том
- Марковић, 1968, 60-61 – Марковић Радослав, *Универзитетска библиотека у Београду 1921-1945*, Београд, 1968.
- Педовић, 1998, 136 – Педовић Надежда: *Прејиска Маринка Станојевића – одабрана писма (1898-1948)*, Зајечар, 1998.
- Перишић, 1997, 212 – Перишић Мирослав: *Ваљево град у Србији крајем 19. века*, Ваљево, 1997.
- Петровић, 1994, 204 – Петровић Вељко: *Српски писци и сликари*, Сомбор, 2004.
- Радојчић, 2001, 294 – Радојчић Милорад: „Знаменити Тамнавци XIX века” у *Наши преци*, Уб, 2001, I том

- Ранковић, 2004, 135-136 – Ранковић Здравко, *Мионичко школство 1864-2004*, Ваљево, 2004.
- Савић, 1997, 69, 123, 139 – Савић Велибор Берко: *Милован Ђ. Глишић – Сјоменица о 150-годишњици рођења*, Ваљево, 1997.
- Софронијевић, 1995, 43 – Софронијевић Мира, *Даривали су своме ошечеству*, Београд, 1995, 43
- Трифуновић, 1973, 39 – Трифуновић Лазар, *Петар Убавкић*, Београд, 1973.
- Споменица Друштва Светог Саве (1886-1936), 1936, 73, 85, 107-109 – *Сјоменица Друштва Светог Саве (1886-1936)*, Београд, 1936.
- Филиповић, 2006, 266 – Филиповић Даница, *Живојин П. Симић (1848-1926)*, Календар „Колубара“ за 2006. годину, Ваљево, 2006, стр. 266, 271.
- Цветичанин, 1936, 95 – Цветичанин Милан: *Зајечарска гимназија 1836-1936*, Зајечар, 1936, 95.
- Џонић, 1927, 279-288 – Џонић Урош: Живојин П. Симић, *Годишњица Николе Чујића*, Београд, 1927, бр. 36

Штампа

- Радојчић, 1996, 14 – Радојчић Милорад: „(Не заборављени Тамнавци – Живојин П. Симић“, *Тамнавске новине*, Уб, бр 361/2, од 23. априла 1996, стр. 14.
- Радојчић, 2000 – Милорад Радојчић, „Подсетница: Породична трагедија Живојина Симића“, *Тамнавске новине*, Уб, од 28. септембра 2000.
- Радојчић, 1992, 4 – Радојчић Милорад: „Ваљевци у Српској књижевној задрузи“, *Најред*, бр. 2246, од 7. фебруара 1992, Ваљево,.
- Радојчић, 1999, 8 – М. (илорад) Р. (адојчић): „Библиотека Живојина Симића“, *Најред*, бр. 2636, од 6. августа 1999, Ваљево.
- Лазаревић, 1933 – Лазаревић Лука: Врзиновци, *Глас Ваљева*, бр. 32, Ваљево, од 6. августа 1933. године.
- *Босанска вила*, 1897, 12-15
- *Политика*, 1934, 10 – *Политика*, Београд, од 25. октобра 1934.
- *Политика*, 1922, 5 – *Политика* Београд, бр. 5112, од 19. јула 1922. године
- *Српске новине*, 1873, 428 – *Српске новине*, Београд, бр. 107, од 14. маја 1873, стр. 428.

Summary

Živojin P. Simić was born on September 15th, year 1848, in the Tamnava village of Vrelo. After finishing elementary school and 1st gymnasium for boys in Belgrade, he finished Faculty of Philosophy at Great school of Belgrade. He worked as gymnasium professor in Negotin, Valjevo, Knjaževac, Zaječar and Belgrade. In addition, he was a professor of Teacher's education school and Belgrade gymnasium "Realka", and was at position of secretary and head of Ministry of Education and religion. He retired in 1906, as the director of the gymnasium "Josif Pančić" in Belgrade. He passed away in Belgrade on July 18th, year 1926.

He actively participated in social and political life of Belgrade and Serbia. He is known as one of the founders of St. Sava Society, for several years he was a president of choir "Stanković" in Belgrade, was the secretary of Čupić endowment board, founded the money funds for aiding poor students, benefactor of Serbian Literary Society, member of Main Educational Council and of Municipal Board for City of Belgrade, supervisor of elementary schools and so on. He spent several mandates as representative in government in National Assembly of Serbia, in years 1882 and 1884.

He published several philological, pedagogical and political articles in various newspapers and magazines, and some of those newspapers and magazines were edited by him, personally. He wrote several books and school books. He was a hard working, diligent man, but modest, who was considered to be a good role model.

Although, eighty five years have passed since he is gone, it is not known if any street, institution or society bears his name. Moreover, it is not known if anybody in his homeland Tamnava keeps the memory of him alive. Maybe, this anniversary of his death can be a motive for this injustice to be corrected.

Ракић Виолета

Прва основна школа

Ваљево

ОСНОВНА ШКОЛА „ДРАГОЉУБ ИЛИЋ“ ИЗ ДРАЧИЋА 1896-2008.

Апстракт: У раду се говори о историјату Основне школе „Драгољуб Илић“ у Драчићу. Данас, њеној школској мрежи, као издвојена одељења, припадају школе у Буковима, Бачевцима, Жабарима и Пријездићу, које су до шездесетих година XX века биле самосталне школе. На основу необјављене и објављене архивске грађе написано је о изградњи школске зграде, ученицима, наставним и ваннаставним активностима, наставном особљу и њиховом доприносу да ова школа буде међу најбољим и најлепшим сеоским школама.

Кључне речи: Драчић, школа, Букови, Бачевци, Жабари, Пријездић, ученици.

PRIMARY SCHOOL „DRAGOLJUB ILIĆ” IN THE VILLAGE OF DRAČIĆ (1896-2008)

Abstract: The work refers to the history of primary school "Dragoljub Ilić" located in the village of Dračić. Today, under the jurisdiction of this school are, as belonging separate departments, schools in villages of Bukovi, Bačevci, Žabari and Prijezdić, which were independent schools till the middle of sixties of XX century. Based on unpublished archive material, the work reflects on how the school was built, its students, curricular and extra curricular activities, teaching staff and their contribution to make the school in Dračić one of the best and most beautiful village schools.

Key words: Dračić, school, Bukovi, Bačevci, Žabari, Prijezdić, students

Увод

Село Драчић се налази на 5,5 км јужно од Ваљева. Оно је у целини смештено источно испод висова Бранговачке греде и Млађева, који се дижу изнад реке Градац. Специфичност насеља је у томе што су сеоске куће смештене по појединим узвишењима, а не као у другим насељима Драчићке подгорине по вртачама и доловима. Куће житеља су насељене на два брда, као два засеока, а прва група кућа назива се Курјаци, а другозасеок Станковићи. Оба засеока су спојена, куће су удаљене од 20

до 60 м. Правих извора у селу нема, али повремено тече поток Златар и још ређе Змијињак.

Током XIX века деца драчићке општине из Драчића, Заруба, Пријездића и Бачеваца похађају школу у Петници. Прве школе су биле „домаћинске“, у приватним домовима најугледнијих Петничана. Учитељи ових школа били су свештеници из породице Јовановић. Настава попова била је чисто црквеног карактера, али су читали и Доситеја и друге писце оног доба. У периоду, од 1811. до 1819. године, школа се налазила у кући попа Симеона. Школи је уступио свој конак, који се састојао из два одељења: оцаклије и собе. Оцаклија је била учионица, а у соби су деца ручавала.¹ Већ, 1819. године, школа се налазила у рукама два попа, стрица Алимпија и синовца Василија. После смрти свог оца попа Симеона, поп Василије је продао већи део свог имања, а школску зграду је поклонио петничкој општини и одлази на Свету Гору.² Поп Алимпије је изнова подигао нову цркву. Црквени плац је поделио на домаћине села. Затим је отворио општинску школу, 1834. године, на имању својих сродника и школи још у почетку дао такав темељ да је она морала остати.³ Поп Алимпије је поповао, од 1818. до 1844. године, када је умро и сахрањен је код петничке цркве. Алимпије је школовао себи заменика у богословији још за живота. Своју кћер је удао за питомца, учитеља Михаила Ковачевића, родом из Горњег Лајковца. Запопио га је и предао му своју парохију, у којој је, од 1844. до 1856. године, поповао и сахрањење поред свог таста код цркве.⁴

Пошто је, 1844. године, учитељ умро, а нови још није одређен, деца драчићке општине упућена су у школу при манастиру Ћелије. Ову школу су похађали ђаци из села Колубарског округа (Петница, Белошевац, Жабари, Клинци, Бачевци, Бујачић, Пријездић, Драчић, Бранговић – према тужби против учитеља Илије Лињачког, јуна 1844. године). Школа у Ћелијама била је једна од првих које постоје у аутономној кнежевини Србији. Све до 1884. године, на место свештеника петничке цркве, било је честих промена. Те, 1884. године, за свештеника је дошао дотадашњи петнички учитељ Михаило Вићентијевић. Школско имање је одвојио од црквеног и општинског и све је оградио.

1 Павловић, 1990, 155.

2 Исто, 156.

3 Исто, 128.

4 Исто, 129.

*

Манастир Ћелије је крајем XIX века имао две парохије: драчићку и ћелијску и свештенике обеју парохија до деобе, управо до подизања нове цркве у Драчићу. Поп Стеван Јовановић Геренчевић⁵ био је свештеник драчићке цркве, од 1831. до 1854. године, као део парохије Ћелијске цркве. Стеван је био добар свештеник, стекао је повеће имање и на њему подигао воћњак. Још, 1841. године, почео је прво у споразуму са својим парохијанима да подиже зграду за основну школу.⁶ Свађа са мештанима навела га је да својим средствима настави изградњу нове школске зграде, али безуспешно. Због овог сукоба био је осуђен на епитимију (казна више црквене власти за учињену кривицу, свештеник се најчешће шаље у манастир да издржи казну на коју је осуђен), изгубио је свој уложени новац и здравље и на крају умро 1854. године. Јоаким Вујић путујући кроз Србију тврди „...било је покушаја да се отвори школа у Драчићу, иако је била подигнута зграда, али се није почињало са радом.” Поп Стеван Поповић⁷ је уз помоћ својих пријатеља: Илије Голубовића из Пријездића, Луке Гођевца из Заруба, Љубе Јевтића и Шеселића из Равања и Симеуна Рундића из Драчића успео да у Драчићу код суднице, отвори основну школу, а нешто касније подигнута је и школска зграда 1896. године.⁸ Поп Стеван Поповић је убрзо одвојио своју парохију од ћелијске и уз школу подигао и цркву и свој дом у близини. Све је ово било у периоду од 1901. до 1903. године. Почетком XX века, у Геренчићевој старој школској згради, било је немогуће изводити наставу. Зато је Збор грађана школске општине донео одлуку да се, у периоду 1903/1906. године, подигне нова школска зграда. Изабран је школски одбор у саставу: Павле Стојановић – председник, Св. Станковић, Мирко Вићентијевићи Јосип Мишковић – чланови одбора. Зада-так одбора је био да изабере локацију за нову школску зграду. Затражено је одобрење од Министарства грађевина 1902. године, а план је одобрен 3. фебруара 1903. године. Градња нове школске зграде пове-

---

5 Стеван Јовановић Геренчевић је био родом из Земуна, учио је богословију у Карловцима, али је није завршио; пребегло је у двадесет другој години у Србију и дошао у Мионицу под заштитом оца покојног Мите Ракића. Ту је остао две године као приватни учитељ. Оженио се поћерком кнеза Јовице Милутиновића из Санковића, запопио се и дошао у Драчић за попа.

6 Павловић, 1990, 116.

7 Стеван Поповић на службу у Драчић дошао је 1895. године. Пореклом је из Тапаца у Црној Гори и завршио је Цетињску богословију, потомак је једне свештеничке породице тог краја.

8 Павловић, 1990, 116.

рена је Николи Матићу из Богатића за износ од 8.589,90 динара. Нова школа имала је само једну учионицу, ходник и две просторије које је користио учитељ.⁹

Један од првих учитељ у школи био је Живојин Токовић по записнику школског надзорника, који је забележио да је 1902. године годишња плата учитеља 1.550 динара. У 1906. години плата учитеља почетника је била 800 динара. О промени у висини плате говори документ Начелству округа Ваљево, по одлуци господина министра просвете и црквених послова, од 14. октобра 1911. године, по коме се одређује Милију Петровићу, учитељу основне школе у Драчићу, периодска повишица плате, која износи годишње 400 динара.¹⁰ Учитељ у школској години 1902/1903. био је Велимировић Никола.¹¹

Из списка школа, од 27. новембра 1917. године, у Драчићу 168 деце (92 дечака и 76 девојчица) чекају да похађају наставу. По окончању Првог светског рата, школа у Драчићу је отпочела са радом 1919. године. Радила је само од 1. марта до 6. априла, пошто је наставник отишао на завршетак школовања.¹² Школски надзорник Јов. Јовановић извештава, 1920. године, да у Драчићу наставу похађа 101 ученик и то 96 дечака и 5 девојчица.

Школска зграда

Нова школска зграда је подигнута 1903. године, али су је окупатори запалили 30. октобра 1941. године.¹³ Школска зграда је спаљена и порушена, сав намештај и учила су уништени као и архива школе.¹⁴ Почетком 1942. године, за оправку школе у Драчићу Технички одељак Округа ваљевског је тражио 500.000 динара.¹⁵ По извештају среског просветног референта, школа је током Другог светског рата претрпела штету која је процењена на 1.294.500 динара.¹⁶

⁹ Стојановић, 2004, 70.

¹⁰ Исто, 63.

¹¹ Исто, 69.

¹² Група аутора, 1986, 22.

¹³ Међуопштински историјски архив Ваљево (у даљем тексту: МИАВ), Фонд: Окружни Народни Одбор Ваљево (1944-1947), Просветно одељење 1945, група V, кут. инв. број 5 и 6 (у даљем тексту: Просветно одељење, 1945, кут. инв. бр.)

¹⁴ МИАВ, Просветно одељење, 1945, кут. инв. бр. 6.

¹⁵ Група аутора, 1986, 58.

¹⁶ МИАВ, Просветно одељење, 1945, кут. инв. бр. 6.

Том приликом уништене су и књиге Читаонице у Драчићу, настале 1922. године, једанаест година пре него што је почела да ради Народна књижница а и читаоница у Ваљевоу.¹⁷

Рад на обнови школске зграде почео је 1944. године. Према извештају из 1945. године њена обнова није потпуно завршена, нема свих врата као ни патоса. Школа је без намештаја, састоји се од 2 учионице, ходника и канцеларије. Зграда је зидана од доброг материјала, а њена димензија је била: дужина 24 м, ширина 12 м, а висине 4 м. Станови за учитеље су имали четири одељења под истим кровом са школом, а засебним улазом. Стан није био довршен у време извештаја. Школско двориште је захватало површину од 30 ари. Поред дворишта, школа је имала и воћњак од 80 ари. У воћњаку су засађене шљиве и јабуке. Воћњак се налазио поред школе. У њему је био и школски бунар. Осталу имовину школа није имала.¹⁸

По окончању Другог светског рата школа се зове Народна школа у Драчићу, а управитељ је био В. Милићевић. Педесетих година XX века нека одељења школе се налазе у школској згради, а нека у задружном дому.¹⁹ Ово говори о недостатку школског простора који је неопходан да би се настава редовно изводила у одговарајућим условима.

Према извештају прихода и расхода школе, од 6. марта 1963. године, набављена су следећа наставна средства: универзални дијапројектор, две табле са наслоном, један микроскоп без прибора, угломер, 5 саобраћајних знакова, 28 дијафилмова. Укупан износ за набавку је био 137.000 динара.

Због константног повећања броја ђака од школске 1965/66. године радило се у комбинованим одељењима у две смене. Мештани Драчића у акцији уређивања свог села сакупили су, 1964. године, средства у износу од 10 милиона динара за подизање нове школске зграде. Место је одређено и материјал за изградњу је припремљен 1965. године. Савет за просвету и културу општине Ваљево указивао је на нужност изградње нове школске зграде у Драчићу.²⁰ Године 1965, радило се на изради једне зграде са две учионице.²¹

Водовод у основној школи је уведен 1974. године.

---

17 Трипковић, 1977, 38.

18 МИАВ, Просветно одељење, 1945, кут. инв. бр. 6.

19 "Напред", бр. 300, 12. март 1954, 5.

20 Исто, бр. 924, 7. октобар 1966, 5.

21 Основна школа „Драгољуб Илић“ – Драчић, Архивска грађа школе Годишњи извештај о раду 1965/66 (у даљем тексту: Архивска грађа ОШ).

Према Извештају рада школе из 1985. године укупна површина матичне школе је 682 м². У матичној школи у Драчићу школске 1993/94. године настава се изводила у три зграде. Прва зграда је грађена 1922. године за потребе четвороразредне школе. Друга два објекта нису грађена за потребе школе већ су претворене у ученички простор. Једна зграда је била намењена за становање, а друга је била део општинске зграде. Грађене су од тврдог материјала, али је величина једва задовољава потребе школе у односу на Норматив школског простора.

Школа је оштећена у земљотресу 1998. године, а настава се одвијала у задружном дому. У пролеће, 1999. године, почиње изградња постојеће школе. Пројекат нове школе су урадили архитекти: Данка Марковић, Љиљана Стокић и Снежана Костић, а извођач радова је било грађевинско предузеће „Станком“ из Београда. Свечано је отворена, 17. септембра 2000. године, и опремљена је по најсавременијим стандардима. Њена површина је 2.886 м². Зграда има приземље, два спрата и поткровље, где је смештено осам учионица, шест кабинета, библиотека, физкултурна сала, пет канцеларија, наставничка канцеларија, трпезарија и две чајне кухиње. У холу школе налази се етно музеј.

*

Драчић је административни, привредни и културни центар подмаљенских села: Белић, Бранговић, Ковачица, Равања, Зарубе и Пријездић. Основна школа „Драгољуб Илић“ у Драчићу поред матичне школе у Драчићу има издвојена одељења у селима: Бачевци, Пријездић, Жабари и Букови. По оснивању је била четвороразредна све до 1952. године када по одлуци Среског народног одбора у Ваљеву бр. 11628/52 од 2. септембра постаје осмогодишња школа у Драчићу. Ова школа ће прихватити 82 свршена ученика IV разреда из Бранговића, Пријездића и Бачеваца.²² Подручне школе су остале самосталне до 1962. године, када су потпуно прикључене матичној школи у Драчићу.

По иницијативи Среског народног одбора Ваљево школа носи назив „Драгољуб Илић“ од 1960. године, борцу ваљевског партизанског одреда и учитељу ове школе.

Драгољуб Илић је рођен 14. марта 1919. године у Ваљеву. У родном месту је завршио основну школу и четири разреда гимназије. Учитељску школу започео је у Ужицу, а наставио у Алексинцу и Београду. Из школе у Ужицу био је избачен када је прочитао своју „Некрштену песму“ на седници ђачке дружине. Песма је садржала незгодне политичке и моралне елементе. Започети трећи разред Учитељске школе је завр-

²² МИАВ, Просветно одељење, 1945, кут. инв. бр. 6.

Драгољуб Илић

шио у Алексинцу. Због својих политичких идеја следећи разред није могао завршити ни у Ужицу ни у Алексинцу. Због тешких материјалних прилика паузирао је целу годину, али те године чита и сарађује са ваљевским Абрашевићем. Септембра 1937. године, уписује четврти разред Учитељске школе у Београду, где и завршава школовање. Своје песме је објављивао у „Новом средњошколцу“ и „Зори“. После завршетка школовања 1939. године постављен је за учитеља у Бачкој где га је рат затекао. У школи у Драчићу је кратко радио, од 15. јула до октобра 1941. године. Пред полазак у партизане средио је збирку песама и зазидао. Његово ратовање је кратко трајало. На превару је заробљен и убијен 1941. године.

Рад школе после Другог светског рата

Ученици

У школској 1944/1945. години у Драчићу у 3 одељења, од 184 уписаних ђака, наставу је редовно похађало 176 ученика (од 132 дечака редовно наставу посећује 126, а од 52 девојчице редовно у школу иде 50 девојчица)²³. Ово је висок ниво похађања наставе коју су изводила 3 учитеља. Већ 1948. године наставом је обухваћено 97% школских обвезника у четвороразредној основној школи.

На почетку школске 1955/56. године у Ваљевском срезу школу не похађа 436 ученика. Од тог укупног броја, наставу у Драчићу не похађа 17 ученика.²⁴ Најчешћи разлози изостајања, 17,89% ученика, су то што они помажу родитељима у сезонским пословима, па је у зимском периоду похађање наставе редовније.

Да се на овом подручју радило на просвећивању становништва види се и из тога што су чланови Културно-просветног одбора у срезу били са овог подручја Сретен Кићановић из Бачевца и Јован Гођевац из Заруба.²⁵

Услед великог процента неписмености становништва учитељи су у свом ваншколском раду радили на просвећивању. Током зиме 1946/1947. године у селу раде два аналфабетска течаја која похађају

²³ Исто.

²⁴ "Напред", бр. 383, 4. новембар 1955, 4.

²⁵ МИАВ, Просветно одељење, 1945, кут. инв. бр. 6.

скоро све неписмене омладинке и жене до 45. године старости.²⁶ Народна књижница је основана и броји 60 књига.

Висок проценат неписмених је био 1948. године, и износио је 24,95%. Од укупног броја становника – 1.607 (751 мушкараца и 856 жена), неписмених је било 401 (89 мушкараца и 312 жена).²⁷ Ово указује на то да се школовању женске деце не посвећује већа пажња. Оснивају се *Школе за основно образовање одраслих* које су дале видне резултате.

Процент неписмених 1982. године од укупног броја становништва преко десет година старости у Драчићу био је 7,5%.²⁸

Радило се на успостављању добрих односа са родитељима, што се може видети у броју присутних родитељским састанцима. Управа школе је била иницијатор да се 1956. године позове филмска екипа Хигијенског завода из Ваљева. Уз присуство скоро 100 родитеља приказана су два филма: „Школа је постала њихова брига“ и „Здравствено просвећивање сеоске женске омладине“. Сlike на платну су се ређале уз коментаре родитеља. Није било довољно места да учионица прими све присутне, па је филм по други пут пуштен у пуној учионици. Филмове је гледало око 350 присутних међу којима су биле и жене и девојке које су похађале здравствени курс.²⁹ Оваква форма одржавања родитељских састанака показала се као веома корисна, па се тежило њиховом редовном одржавању.

Школске 1952/1953. године од 42 уписана ђака за време школске године исписано је 10 ђака. Да се овај процес наставља види се и у школској 1957/1958. години када наставу не похађа 4 ученика, а следеће школске године 5 ученика је напустило пети разред. Разлози су или ти што су се одселили, или су прерасли.

У Србији је 1958. године организовано пошумљавање кроз такмичење основних школа. Јавном акцијом пошумљавања у Драчићу је засађено 2 хектара црног бора.³⁰

У школској 1965/1966. години у школи се скупљао допринос за Скопље који је порушен у великом земљотресу. Тако је исказана хуманост.

Школске 1984/1985. године био је организован превоз за све ученике који су удаљени више од 4 километара од школе и користили су га ученици из следећих насељених места: Букова, Бачеваца, Мратишића и Пријездића. Нису користили превоз ученици из Жабара и Бранговића јер није било аутобуских линија. Трошкове превоза у целокупном

26 "Напред", бр. 111, 8. фебруар 1947, 5.

27 Група аутора, 1986, 226.

28 Исто, 232.

29 "Напред", бр. 393, 27. јануар 1956, 4.

30 Исто, бр. 504, 16. мај 1958, стр. 5.

Школа у Драчићу данас

износу сносила је школа уз додатак СИЗ-а основног образовања и васпитања општине Ваљево.³¹

Ђачка кухиња

Ђачка кухиња је основана 1940. године и у њој се, 1942. године, хранило 10 ђака. Кухиња у појединим периодима није радила, када су родитељи изјашњавали да не желе да се њихова деца хране на тај начин. Како је у школи радила само млечна кухиња мештани су, 1965. године, сакупили самодопринос и за подизање ђачке кухиње.³² Школске 1968/1969. године ђачка кухиња ради захваљујући помоћи родитеља. Ученици матичне школе су током школске 1984/1985. године имали топао оброк по цени од 600 динара у првом, и 800 динара у другом полугодишту. Од укупног броја ученика, њих 214, прима пун оброк, тј. 85%. Регрес у исхрани користило је 76 ученика, а обезбеђивао га је СИЗ. Ђачка кухиња је радила и школске 1993/1994. године. Данас ђачка кухиња не ради.

Ваннаставне активности

Аматерско позоришно друштво у Драчићу је основано 1922. године и оно је у режији учитеља припремало и давало позоришне представе „Ђидо“, „Јазавац пред судом“ и „Хасанагиница“.

³¹ Архивска грађа ОШ, Годишњи извештај о раду ОШ школске 1984/1985, стр. 2.

³² "Напред", бр. 889, 4. фебруар 1966, 4.

Екскурзије и излети

Посебан вид ваннаставног рада су излети и екскурзије. Тако су деца школе у Драчићу посетила извор реке Градац школске 1922/1923. године.³³

Школске 1961/1962. године око 60 ученика је било на екскурзији до Београда. У школској 1981/82. години изведена је дводневна екскурзија за ученике виших разреда на релацији: Драчић – Београд – Смедерево – Пожаревац – Зајечар – Бор – Ђердап и назад. Средства су обезбеђена од друштвено-корисног рада. Школске 1988/1989. године ученици V и VI разреда били су на дводневној екскурзији на релацији: Драчић – Ковиљача – Зворник – Сарајево, а ученици VII и VIII разреда били су на тродневној екскурзији на релацији: Драчић – Ваљево – Вишеград – Тјентиште – Требиње – Дубровник – Будва. Ученици, њих 35, били су на летовању 1994. године у одмаралишту Основне школе „Жикица Јовановић Шпанац“ у Задру.

У оквиру школе, током прошлог века, постојала је и ученичка задруга у коју су били учлањени сви ученици. Основна делатност задруге била је: производња поврћа за кухињу, прикупљање секундарних сировина, сарадња са месним заједницом у разним акцијама.

Током прошлог века најзаступљенија дечија штампа су били следећи листови: „Дечије новине“, „Кекец“, „Мали кекец“, „Техничке новине“.

Ученици нижих разреда су 1991. године посетили музеј у Ваљево и одгледали биоскопску представу „Пепељуга“. Честе су биле и посете установама у самом Драчићу (ПТТ, Дом здравља, Земљорадничка задруга). И данас ученици ове школе организовано посећују музеј, биоскопске представе, учествују на разним манифестацијама на којима представљају школу.

Награде

У архивској грађи школе нема података о постигнутим успесима и добијеним наградама од послератног периода до осамдесетих година прошлог века.

Неке од освојених награда су:

- 1985. године – освојено прво место млађих пионира на кросу.
- 2005. године – Милена Голубовић, ученица V разреда на литерарном конкурсима поводом двадесет година постојања индустрије кекса „Бамби“, за песму *Бамби слаткиши* освојила је прву награду – рачунар, а школа донацију од 20.000 евра. Новац је употребљен за уређење шко-

³³ Група аутора, 1986, 33.

ле – опремљена је фискултурна сала, кабинет музичког васпитања добио је електрични клавир, а део новца добила је и Милена којим ће располагати када напуни 18 година.

– Априла 2008. године – Милена Голубовић је освојила друго место на тему „Хлеб живота“ на „Васкршњем наградном конкурс“ поводом Четврте републичке смотре, 2008. године, екипа школе на Васкршњем квизу знања освојила је прво место и наградно путовање на Острог.

– 2009. године – на Фестивалу луткарства основних школа ученици другог и трећег разреда извели су луткарску представу „Лакоми мечићи“, а учитељица Луција Тасић је добила награду за најбољи луткарски сценарио.

Издвојено одељење у Бачевцима

Село Бачевци се налази јужно од Ваљева, на удаљености од 11 до 22 км на регионалном ужичком путу. Бачевци су село разбијеног старовлашког типа. Засеоци села, издељени по фамилијама, смештени су по доловима, увалама и вртачама како би се заштитили од јаких пролећних и хладних зимских ветрова. На целој Бачевачкој висоравни нема нигде стабилних извора, има нешто малих извора који често пресушују и налазе се у долини испод Виса.

Када је 1912. године у селу основана школска општина, следећи корак је био изградња школске зграде. Услед ратних збивања остало се само на идеји. У послератним годинама заживела је идеја да се отвори школа у некој приватној кући. Али у брдско-планинском селу није било куће са пијаћом водом што је био услов за отварање школе. Становништво села почело је са копањем у једној вртачи близу окружног пута кроз село, у Горњим Табаковићима. Пронађена је вода, а бунар је назван Живковац. За изградњу школе предвиђена је сума од 176.000 динара, а из буџета Школске општине драчићке у току 1922. године издвојено је само 20.000 динара. Помоћ од Министарства просвете износила је свега 10.000 динара, па је становништво општине морало да буде оптерећено и ванредним прирезом.³⁴ Пролећа 1922. године, по иницијативи Вукадина Табаковића, отпочела је изградња школске зграде. Њена градња је окончана 1927. године када је предата на употребу.³⁵ Школа је имала једну учионицу, ходник и двособан стан за учитеља. Број ђака при оснивању је мали, само седам првака, док су остали похађали школу у Драчићу. У ову школу су ишла деца из Бачеваца и из Стојановића, засеока Ковачица. Школа је добила преко пола хектара

---

³⁴ Група аутора, 1986, 19.

³⁵ Стојановић, 2004, 105.

пољопривредног земљишта намењеног за огледне засаде пољопривредних култура.

Како се 30-тих година прошлог века повећавао број ђака, а простора није било приступило се доградњи школе. Почетком 1932. године са јужне стране постојеће школе дограђена је једна учионица и помоћна просторија. Тада је школа имала симетрични изглед са 115 м² корисне површине. Прва учитељица је била Георгина Пауновић, а ученика је било довољно за два одељења (по 22 ђака).

Обнављање школе на почетку Другог светског рата текло је споро. Школи у Бачевцима било је неопходно 20.000 динара за довођење у ред школске зграде према извештају Начелства Ваљевског среза који је упућен Испостави Дринске Бановине од 27. јула 1941. године.³⁶

Ратне, 1941. године, у школској згради су биле смештене партизанске радионице и друге потребе за логистичку подршку оружаних снага. Учитељица Ратомирка – Рада Обућина је била једна од „везе“ Ваљевског НОП одреда. Она је септембра 1941. године дала везу Ј. Б. Титу и његовој пратњи са партизанима који су га затим одвели у Робаје, где је био штаб Колубарског батаљона.³⁷ Услед тих збивања учитељица Ратомирка – Рата Обућина иселила се у Београд као неподобна, због помагања партизанима.

После Другог светског рата школа добија осветљење и воду, али је снабдевање нередовно.

Школи у Бачевцима недостаје један наставник према извештају Окружног начелства Ваљевског округа који је упућен Министарству просвете (одељење за народне школе), од 12. марта 1942. године.³⁸ По извештају среског просветног референта школске године 1944/1945. у Бачевцима школа има 2 одељења од 89 ђака и то 79 дечака и 10 девојчица. Наставу редовно похађа 62 ђака и то 56 дечака и 6 девојчица. Наставу изводе 2 учитеља у комбинованим одељењима.³⁹ Према извештају просветног референта школа је у време окупације претрпела штету у износу од 75.400 динара.⁴⁰

Због рата без образовања је остао велики број деце који су прерасли школски узраст. Учитељ је организовао аналфабетске течајеве за описмењавање који похађа преко 30 лица. Током 1948. године у Бачевцима је било 52% неписмених старијих од 10 година. Од укупног броја 947

36 Група аутора, 1986, 57.

37 Дејановић, 1981, 25.

38 Група аутора, 1986, 59.

39 МИАВ, Просветно одељење, 1945, кут. инв. бр. 6.

40 Исто

мештана⁴¹ (461 мушких и 486 женских) неписмених је било 497 (138 мушких и 359 женских). Из наведеног се види да је велики проценат 73,87% жена је неписмено, а разлог је неразвијена свест за потребом школовања женске деце.

Према попису становништва из 1981. године у Бачевцима проценат неписмених је 27,5%.⁴²

Да се радило на просвећивању види се из предавања која су одржавана у школи. Тако је учитељица Вукосава Милићевић одржала предавања са темом „О нужности народног просвећивања и писмености“, 11. фебруара 1945. године. Приредбу за школску славу и предавања о Светом Сави са ученицима су припремили и приказали 27. јануара 1945. године учитељи: Вукосав Милићевић, Мирко Ракић и Коста Стојановић.⁴³

У Бачевцима 1946. године није организован ниједан аналфабетски течај, али не зна се из којих разлога. Текст у локалном листу „Напред“ окривљује учитеља наводећи *„учиџелъ очекује да му неко друџи орџанизује џечај, доведе и убеди неџисмене да џтреба да се оџисмене, и да џтако не може доџи до усџеха“*.⁴⁴ У Бачевцима је по евиденцији, почетком 1949. године, било 220 неписмених, али није отпочео ниједан аналфабетски течај. Ово је локална штампа прокоментарисала *„Учиџелъ Бора Крсџић није се осеџио џобуџеним да се џовеже са месним одбором и фронтџовском орџанизациџом, да се одрже сасџанци на којима ће се џоделиџи конкретна задужења, наџи зџраде за одржавање џечајева и изабраџи руководиџи. Да је џо учиџено на време, не би се десило да до 1. фебруара 1949. џодине ниједно лице од 220 не џохаџа аналфабетџски џечај.“*⁴⁵ Да би се аналфабетски и просветни течајеви боље организовали извршена су конкретна задужења, па је сваки одборник позивао течајце свога реона и објашњавао им њихов значај. Од 220 неписмених на аналфабетски течај је уписано 122 полазника, док је план похаџања просветног течаја пребачен уписом 40 полазника. Сви течајци су се обавезали да ће уредно похаџати течај док не пређу предвиџено градиво.⁴⁶

Одлуком Савета за просвету НО Среза Ваљево, од 24. јуна 1952. године школа у Бачевцима је припојена школи у Драчићу.⁴⁷ Шездесетих

---

41 Група аутора, 1986, 226.

42 Исто, 232.

43 МИАВ, Просветно одељење, 1945, кут. инв. бр. 6.

44 "Напред", бр. 101, 29. новембар 1946, 4.

45 Исто, бр. 196, 5. фебруар 1949, 4.

46 Исто, бр. 202, 19. март 1949, 4.

47 Стојановић, 2004, 166.

година прошлог века број ђака се повећао, па се у школи ради у три комбинована одељења (на основу прегледа дневника).

Одлуком Скупштине СНО Ваљево наставно особље ове школе од 1963. године примају месечну надокнаду у износу од 1.000 до 10.000 динара због отежаних услова у којима раде.⁴⁸ По извештају о раду основних школа из 1966/67. и 1967/68. о оштећењима на објектима, у школи у Бачевцима пропала је столарија, кровна конструкција и малтер споља и изнутра.⁴⁹

Јануара 2007. године,⁵⁰ реновирана је учионица и тада је урађена ПВЦ столарија, постављено је неонско осветљење и ламинат. У оквиру акције „Пробудимо Србију“ школа је добила поклоне: лектиру, телевизор, ДВД и ЦД плејер, комплете учила. Донатор ове школе био је и Тиосав Ниновић, бивши ученик, који је поклонио нове клупе, орман и таблу. Ово је сада добро опремљена школа са добрим условима за рад.

Данас је то неподељена школа са 8 ученика и једним професором разредне наставе.

Издвојено одељење у Жабарима

Основна школа у Жабарима одвојена је, 1935. године, од основне школе у Петници. Прве три године настава се изводила у приватној згради, а затим је село купило имање од једног сељака које је износило 1 хектар. На истом је 1938. године отпочело зидање школске зграде. Изградњу ове школе помогла је ондашња Банска управа, а већином је зидана од прилога грађана града Ваљева и самих мештана. Нова школска зграда је имала две учионице, ходник и стан за учитеља. Под кров је доведена 1940. године, а зидана је од тврдог материјала. Када је избио рат, 1941. године зграда је остала недовршена у каквом се стању налазила и 1945. године. Сав резервни материјал за доградњу уништен је од разних окупационих војски које су у виду казнених експедиција одседале у школској згради.⁵¹ Укупна штета услед ратних збивања процењена је на 28.300 динара.⁵²

После Другог светског рата школа је неколико пута реновирана. За обнову школе у Жабарима средства су добијена из државног фонда у износу од 900.000 динара и ОНО у Ваљево који је дао 100.000 динара.⁵³

48 Група аутора, 1986, 117.

49 Исто, 168.

50 Архивска грађа ОШ, Извештај о раду школе школске 2007/2008.

51 МИАВ, Просветно одељење, 1945, кут. инв. бр. 6.

52 Исто

53 "Напред", бр. 80, 21. јул 1946, 4.

Према извештају Среског просветног референта, од 11. априла 1945. године, школа у Жабарима је четвороразредна са једним комбинованим одељењем. Наставу је изводио један наставник, било је уписано 95 ђака (53 дечака и 42 девојчице), а наставу је редовно похађало 76 ђака (45 дечака и 31 девојчица).⁵⁴ Одлуком Министарства просвете Србије због великог броја ђака у школској 1946/1947. у школи се отварају два одељења.⁵⁵

Наставница Бранка Тодоровић је, 27. јануара 1945. године, одржала предавање са темом „О Светом Сави“.⁵⁶ Поред редовне наставе учитељица је радила на просвећивању мештана кроз алфабетске или домаћичке течајеве. Током јесени, 1946. године, домаћички течај је похађало 19 омладинки.⁵⁷ Настава на течају извођена је сваког радног дана пре подне и после поподне. Поред практичне наставе из области домаћинства течајкама су одржавани и часови из општег образовања. Испит је одржан марта 1947. године, који се састојао из практичног дела – спремање јела и испита из наставних предмета и хигијене. Течајке су показале солидно знање, тако да су све положиле. Делегат СНО-а, школски инспектор поделио је течајкама награду у књигама, као дар Просветног одељења. Учитељи су поред алфабетских течајева радили и на здравственом образовању мештана. Водили су и курсеве „Здравствено просвећивање“, а полазници су, 19. априла 1953. године, полагали завршни испит.⁵⁸

По налогу управитеља школе из Драчића ђаци су распуштени због грипа у периоду од 13. до 17. марта 1964. године. У периоду од 19 до 24. децембра 1966. године велик је број одсутне деце због болести – заушке (прегледом дневника).

За ученике школе организована је једнодневна екскурзија до Београда (Авала – ЗОО – Сурчин) – 7. јуна 1967. године.⁵⁹

Ђачка кухиња је основана 1940. године, а током 1942. године само 7 ученика се у њој храни. Школа је обезбеђивала топли оброк за своје ученике школске 1984/85. године. Због малог броја ученика који су се хранили и превеликих цена намирница школска кухиња је престала са радом школске 1993/1994. године.

У земљотресу 1998. године школска зграда је толико оштећена да се морала градити нова. Привремено се настава одвијала у две простори-

54 МИАВ, Просветно одељење, 1945, кут. инв. бр. 6.

55 "Напред", бр. 77, 13. јул 1946, 4.

56 МИАВ, Просветно одељење, 1945, кут. инв. бр. 6.

57 "Напред", бр. 117, 22. март 1947, 5.

58 Исто, бр. 259, 24. април 1953, 5.

59 Архивска грађа ОШ, Дневници за школску 1966/67.

је дома Земљорадничке задруге Жабари. Септембра 1999. године отпочела је изградња нове школске зграде. Уз значајну помоћ државе и самодоприноса мештана зграда је завршена у марту 2000. године. Школа је отворена 11. марта 2000 године, то је модеран објекат корисне површине од 264 м², са свим инсталацијама, са две учионице, библиотеком, кухињом са трпезаријом, канцеларијом и двособним станом за учитеља у поткровљу.⁶⁰

Издвојено одељење у Бранговићу

Село Бранговић се налази на 7 км пута Ужице – Ваљево са десне стране. Село је разбијеног типа са разбацаним кућама на растојању од 20 до 200 м, и у непосредној долини реке Градац.

У XIX веку деца са овог подручја наставу су похађали у манастиру Ђелије, који им је био близу. Покушај да се у Бранговићу изгради школски објекат био је само жеља. Настава се, до 1935. године, одвијала у приватним кућама.⁶¹ И почетком Другог светског рата деци је организована настава по приватним кућама, 1941. године у кући Младена Јевтића у Белићу. Деца су 1942. године наставу похађала најпре у кући Остоје Аксентијевића, па у кући Веселина Миливојевића и кући Војислава Миловановића. Када је школа 1943. године, затворена деца су похађала наставу у једној згради код Нешине Бараке, да би тек у јесен, 1945. године, кренули у оправљену школску зграду у Драчићу. Због малог броја деце на овом подручју, ученици из Бранговића и Белића наставу похађају у Драчићу, путујући 4 км аутобусом.

Осмогодишњој школи у Драчићу, 50-тих година прошлог века, недостајала је једна учионица, а отварањем још једног одељења стање би се још више погоршало. Зато је одлучено да се у селу Бранговић подигне школа која ће примити децу из Бранговића и ближе околине. Радови на припремању материјала су се брзо изводили. Припремљено је 20.000 комада цигала, а у припреми је било још 35.000 комада. Дрва су довучена, а обезбеђен је и камен. Очекивало се да се зграда исте године стави под кров.⁶²

На VI седници НО среза Ваљево, 22. септембра 1952. године, одлучено је да се до септембра 1953. године доврши школска зграда у Бранговићу чија је градња у току.⁶³

60 Исто, Извештај о раду школе 2000.

61 Стојановић, 2004, 180.

62 "Напред", бр. 315, 25. јун 1954, 3.

63 МИАВ, Просветно одељење, 1945, кут. инв. бр. 5.

Уз велико залагање учитеља Драгомира Ракића оживео је просветни рад кроз формирање културно-просветног друштва „Младост“ у селу, које је са великим успехом изводило своје приредбе. Једна од успешнијих извођења је била у Горњој Грабовици и био је то њихов четврти наступ.⁶⁴

Током школске 1963/1964. и 1964/1965. учени су чести изостанци ученика због бербе купина или кукуруза, све су то неоправдани изостанци (преглед дневника). Због невремена, настава није извођена 13. јануара 1968. године.

Ђаци су често вођени на излете у природи и то до извора реке Градац. Учитељи су своје ђаке водили на једнодневне екскурзије и то до Аранђеловца и Крагујевца (1973), Златибора (1975), Београда (1976), Малог Зворника (1978).

Школа је имала своју кухињу, па је обезбеђивала топли оброк за своје ученике (1984/85).

Издвојено одељење у Пријездићу

Село Пријездић је од града удаљено од 9,7 до 13,6 км, идући регионалним путем Ваљево – Ужице, до средине Каменитовца. Пријездић је село разбијеног типа. Куће засеока села груписане су по фамилијама и смештене су по долинама потока, како би се заштитили од јаке кошаве.

Школа у селу Пријездић отворена је 1937. године⁶⁵ у приватној кући Војислава Гођевића. Ученици су наставу овде похађали све до краја 1943/1944. године, а први учитељ је био Ракић. Школа је премештена у кућу Гаје Бошњакковића, а по ослобођењу код Раденка Голубовића. Школска зграда је привремено узета за време Другог светског рата, према извештају управитеља школе који је упућен Среском народноослободилачком одбору – Културно-просветном одсеку Ваљево.⁶⁶ Одлуком Министарства просвете Србије за школску 1947/1948. годину, требала је бити отворена нова школа.⁶⁷

На VI седници НО среза Ваљево, 22. септембра 1952. године, одлучено је да се до почетка наредне школске године заврши изградња школске зграде у Пријездићу која је била у току.⁶⁸ Тек 1953. године село је изградило школску зграду корисне површине 181 м², са две стране и лепе учионице, неусловним двособним станом за учитеља. У

64 "Напред", бр. 404, 13. април 1953, 4.

65 Стојановић, 2004, 181.

66 МИАВ, Просветно одељење, 1945, кут. инв. бр. 6.

67 "Напред", бр. 77, 13. јул 1946, 4.

68 МИАВ, Просветно одељење, 1945, кут. инв. бр. 5.

оквиру школске зграде налазе се и књижница и читаоница у којој ће се одржавати приредбе и разни скупови. Пригодна свечаност поводом отварања школе одржала се, средином децембра 1953. године,⁶⁹ уз присуство мештана и гостију из Ваљева. Саму изградњу школске зграде мештанима села је помогао СНО Ваљево који су, уз пригодан поклон у књигама за библиотеку и читаоницу, присуствовали свечаности. Ову школу данас похађају деца из Пријездића и из села Мратишић.

По завршетку Другог светског рата, радило се на описмењавању становништва. Један од видова борбе је и повећање фонда књига у народним књижницама. Тако је Народна књижница у Пријездићу од Просветног одсека СНО примила књиге које је она добила као поклон (164 комада) од грађана V реона Београда.⁷⁰ До сарадње учитеља и представника власти дошло је 1946. године, са задатком описмењавања мештана овог краја. Од 102 неписмених до 50 година старости, уписано је у два течаја 94 полазника. Ту је било омладинки и жена које су имале и до 52 године. Први течај је почео у новембру, а други у децембру 1946. године. На првом течају најбоља је била омладинка Олга Дамњановић, а на другом одборник Трифун Нешковић.⁷¹ Течајеве је водила учитељица. Колико је учитељица радила на описмењавању мештана, види се у спровођењу „Недеље народног просвећивања“. Успех на окупљању неписмених се, почетком 1947. године, знатно повећао што се види кроз рад аналфabetског течаја који је похађало 94 полазника.⁷² Ово је био допринос мештана Пријездића да Ваљевски срез премаши план окупљања неписмених на течају преко 50%. Марта 1947. године, почело је са одржавањем првих испита аналфabetских течајева у Ваљевском срезу, а један од успешно завршених је и у Пријездићу.⁷³

Током школске 1965/1966. године, због болести су два ученика ослобођена праћења наставе. Због постојања кухиње, школа је током прошлог века обезбеђивала топли оброк за своје ученике.

Издвојено одељење у Буковима

Школа у селу Букови отворена је после Другог светског рата, јер су ученици који су до тада похађали школу у Бачевцима путовали и по 8 км. Школу у Буковима похађала су деца из Букова (Подбукова) и из планинског дела Бачеваца. Зграда у којој се изводила настава је нена-

69 "Напред", бр. 291, 18. децембар 1953, 1.

70 Исто, бр. 88, 28. септембар 1946, 5.

71 Исто, бр. 107, 13. јануар 1947, 5.

72 Исто, бр. 110, 1. фебруар 1947, 15.

73 Исто, бр. 117, 22. март 1947, стр. 5.

менска и адаптирана је од некадашње путарске чуваре, подигнуте још 1910. године приликом градње пута Ваљево – Ужице.

По одлуци Скупштине СНО Ваљево, 1963. године, једна од школа са отежаним условима рада учитеља је и школа у Буковима, па наставник добија посебну месечну новчану надокнаду која износи од 1.000 до 10.000 динара.⁷⁴

Ученици су одлазили на излете по околини, а најчешћи правци су били: Обетска Бара (1968), Златибор (1969), Бела Црква и Бања Ковиљача (1966), али 1974. године екскурзија није реализована због немогућности уклапања ученика у превоз других основних школа.

Од школске 1976/1977. године школа нема кухињу, јер не може да обезбеди топли оброк за своје ђаке.

Од 1981. године почиње са радом Мала школа у којој се припремају будући прваци за школу. Продужена настава се организује за оне који нису савладали градиво.

Школа у Белићу

Село Белић се налази јужно од Ваљева, идући ужичким путем. Атарска граница села излази на реку Градац, северно од Дегурско-Белићке пећине, прелази са друге стране реке и пење се према Лелићу. Белић је мало брдско село разбијеног типа са кућама груписаним на растојању од 20 до 100 м.

Школска зграда у Белићу током 30-тих година прошлог века била је у саставу школе у Драчићу. Према извештају управитеља школе у Драчићу, од 10. фебруара 1945. године, упућено Среском народноослободилачком одбору, Културно-просветном одсеку Ваљево,⁷⁵ школска зграда у Белићу била је током Другог светског рата јако оштећена, па затим од мештана оправљена. Сав намештај и учила су упропашћена, а школска архива је уништена. Укупна штета је по среском просветном референту процењена на 9.750 динара.⁷⁶

Школа у Ковачицама

Село Ковачица се налази јужно од Ваљева и удаљено је од града, од 7 до 11,2 км, идући узбрдо ужичким путем, а на северним падинама маљенског побрђа, па село припада Маљенској подгорини. Село је сме-

---

⁷⁴ Група аутора, 1986, 117.

⁷⁵ МИАВ, Просветно одељење, 1945, кут. инв. бр. 6.

⁷⁶ Исто

штено с десне стране велике клисуре кроз коју повремено протиче река Суваја и наставља се од градачких врела у стални ток реке Градац.

Село није имало своју школу, па су деца из засеока Стојановића ишли у прва четири разреда у Основну школу у Бачевцима, где им је најближе, а остала деца из Ковачица ишла су у Основну школу Драчић.⁷⁷

По извештају управитеља школе у Драчићу, из 1945. године, школска зграда у Ковачици током Другог светског рата привремено је одузета.

Просветно особље

По окончању Другог светског рата, у свим школама је видан недостатак стручног наставног особља. Ово је карактеристично и за школу у Драчићу, што се може видети из извештаја Окружног начелства Ваљевског округа од 12. марта 1942. године Министарству просвете (Одељењу за народне школе). По том извештају овој школи недостаје један наставник.⁷⁸

Шездесетих година прошлог века радило се на марксистичком образовању наставника кроз индивидуално образовање и праћењем одређене штампе и литературе. Наставници су упућивани на стручне семинаре на нивоу општине и републике.⁷⁹

Услед недостатка стручног наставног кадра 50-тих и 60-тих година прошлог века, наставу у вишим разредима су изводили учитељи. До побољшања квалификационе структуре наставног кадра дошло је у другој половини XX века.

Наставно особље школе у Драчићу 1973. године су имали најнижи лични доходак који је био 1.309 динара, па је и стопа раста најужспоренија у овој школи од 1,9%.

Школске 1977/1978. године наставу у нижим разредима су изводила 5 учитеља са ССС и 6 учитеља са ВШС, да би овај однос у школској 1984/85. години био 7 учитеља са ВШС и 3 учитеља са ССС. Школске 1993/94. године у школи су радили наставници са вишом стручном спремом. Од 9 наставника разредне наставе један је учитељ и 8 наставника разредне наставе.⁸⁰ Почетком XXI века у матичној школи и издвојеним одељењима наставу изводе наставници разредне наставе. У вишим разредима наставу изводи стручно наставно особље.

⁷⁷ Стојановић, 2004, 28.

⁷⁸ Група аутора, 1986, 59.

⁷⁹ Исто, 9.

⁸⁰ Архивска грађа ОШ, Извештај о раду школе 1993/94, стр. 5

Више од половине наставника путује на посао, тако да им је 80-их и 90-их година прошлог века превоз представљао велике потешкоће.

Данас је школа кадровски и стручно квалитетно организована и опремљена.

Спискови наставног особља

Учитељи ОШ „Драгољуб Илић“ у Драчићу

Токовић Живојин, 1902-1904.

Велимировић Никола, 1902-1903.

Петровић Милија, 1911.

Ковачевић Персида, 1955-1962.

Ракић Драгомир, 1960-1970.

Обреновић Радисав, 1963.

Симић Петар, 1964.

Станковић – Јовановић Вера, 1963-1978.

Младеновић Јанко, 1963-1964.

Николић – Гођевац Марија, 1964-1976.

Јовановић Негосава, 1970-1971.

Вуковић Цветин, 1971-1972.

Ивковић Радиша, 1975-1994.

Миловановић Славка, 1978-1983.

Петровић – Гримини Снежана, 1979-1985.

Срећковић Драгица, 1983-1987.

Марковић Јасмина, 1988-1989, комбиновано одељење II и IV разред

Срећковић – Котарац Видосава (Владисава), 1985-1994, комбиновано одељење

Миловановић Милена, 1987-1998.

Николић Слободанка, 1987-1987.

Тасић Луција, 1991-

Милисављевић Виолета, 1988-1993.

Нешковић Каролина, 1991-

Сировљевић Весна, 1998-

Јевтић Жаклина, 1994-1995.

Лукић – Станојевић Ана, 1995-

Јанић Светлана, 2008-2010.

Учитељи у издвојеном одељењу у Бачевцима

Пауновић Георгина

Савић Мара

Матић Љубивоје
Двојковић Иван
Двојковић Даница
Војисављевић Тихомир
Војисављевић Славка
Ракочевећ Крста, 1941.
Обућина Ратомирка – Рата, 1941.
Солдатовић А.
Мартиновић Милован
Мартиновић Нада
Илић Радивоје
Крстић Борислав, 1946
Лазећ Љубица
Лабовић Ђорђе, 1963 – 1. X 1972.
Лабовић Данило, 1963-30. III 1971; 5. II 1973-1986.
Лабовић Надежда, 1963-1978.
Вуковић Цветин, 1965-1968, 30. III 1971 – 30. VI 1971
Радојичић Славка, 1973-1979.
Петровић – Гримани Снежана, 1979-1985.
Стојаковић Бисерка, 1981-1981.
Срећковић Драгица, 1983-1987.
Ђурашиновић Сања, 1983-1987.
Недић Татјана, 1995.
Петровић Александра, 1996-

Учитељи у издвојеном одељењу у Жабарима

Савић Стојан, 1962.
Савић Олга, 1962.
Павловић Живко, 1963-1967.
Павловић Јелица, 1963-1970.
Јаковљевић Стаменка, 1967-1968.
Смиљанић Милан, 1968-1970, 1972-1980.
Рангелов Митко, 1970-1972.
Јовановић Јованка, 1970-1972.
Мијатовић Милка, 1969-1977.
Радојичић Славко, 1973-1974.
Јевтић Драгослав, 1979-1980.
Богдановић Милош, 1980-1992.
Богдановић Милеса, 1962-1990.
Лукић Светлана, 1985-1986.

Видић Жељка, 1989-1990.
Страхињић Милена, 1990-1996-2000.
Расулић Данка, 1992-1996-2001.
Јевтић Жаклина, 1. IX 1993 -24. XII 1993.
Вуковић Цветин, 2001-

Учитељи у издвојеном одељењу у Бранговићу

Ракић Драгомир, 1960-1974.
Радовановић Аца ?
Богдановић Милош, 1962-1992.
Јевтић Драгослав, 1963-1983.
Јевтић Живодарка, 1963-1980.
Симић Петар, 1963-1964.
Петровић – Гримани Снежана, 1979-1985.
Јовановић – Матић Мирјана, 1985-1991.
Карагашевић Драгица, 1985-1986.
Радојичић Зорица, 1990.
Нешковић Каролина, 1991-
Лукић – Станојевић Ана, 1995-

Учитељи у издвојеном одељењу у Пријездићу

Богдановић Милош, 1963-1992.
Богдановић Милеса, 1963-1977.
Петровић – Гримани Снежана, 1979-1985.
Ристић Сретен, 1980-1985.
Срећковић – Котарац Видосава, 1985-1994.
Симовић Весна, 1987-1991.
Милосављевић Ана, 1987-1988.
Милосављевић Виолета, 1988.
Јовановић Милица, 1988.
Тасић Луција, 1991-1992.
Јевтић Жаклина, 1992-1993.
Сировљевић Весна, 1994– 1998.
Петровић – Вицковић Снежана, 1997-

Учитељи у издвојеном одељењу у Буковима

Сретен Смиљанић, 1962-1966.
Вуковић Цветин, 1965-1969, 1972-1975.
Лесковаковић Јанко, 1967.

Костадиновић Живадин, 1967-1968.
Мијатовић Милка, 1969-1977.
Јовановић Негосава, IX 1971 – IV 1972.
Ивковић Радиша, 9. II 1976-1994.
Плочиић Весна, 1994-1995.
Бојичиић Мирјана, 1996.
Петровић – Вицковић Снежана, 1997.
Лончар Ана, 2000-2003.
Страхињић Милена, 2000-

Предметни наставници

Јовановић Борислав, 1953-54, српски језик, лепо писање, математика
Радовановић Јулијана, 1952-1953, лепо певање
Радовановић Александар, 1952-1953, фискултура, геог., матем., српски јез.
Радовић Душан, 1954-1956, немачки језик, географија, биологија, хемија
Бељаковић Љубица, 1954-1955, 1961-1962, српски језик, лепо цртање, руски језик
Пашић Александар, 1952-1957, (национална) историја, фискултура
Бељаковић Лазар, 1954-1963, математика, ручни рад, физика, фискултура
Пашић Милева, 1954-1957, географија, цртање, домаћинство
Јеринић Оливера, 1954-1955, ручни рад
Попадић Милијана, 1953-1955, певање
Прокић Богдан, 1955-1959.
Прокић Надежда, 1955-1959.
Јевтић Милан, 1957-1962, биологија, ручни рад
Мијушковић Петар, 1957-1959, немачки језик.
Рангелов Добри, 1957-1958.
Обреновић Радисав, 1958-1959, историја, географија.
Николић Драгана, 1959-1960, српски језик.
Прокопић Јован, 1959-1961, немачки језик
Николић Душан, 1959-1960, географија, историја.
Ковачевић Перица, 1959-1962, музичко васпитање.
Марковић Милица, 1960-1961, српски језик.
Грбић Живодарка, 1960-1961, историја, географија, домаћинство.
Јовановић Радмила, 1961-1962, физика, математика
Жи(у)гић Миладин, 1961-1966, историја, географија

Жи(у)гић Радмила, 1961-19672, музичка и ликовна култура, домаћинство

Јевтић Драган, 1962, домаћинство

Ранковић Драгица, 1962-1966, српски и руски језик

Романовић Саво, 1962-1973, физика, математика

Петковић Милан, 1962-1982, хемија, биологија, ОТО

Петакковић Гордана, 1963-1964, хемија, биологија

Младеновић Јанко, 1963-1965, ОТО

Јанковић Надежда, 1963-1966, руски језик

Ракић Драгомир, 1964-1965, физика

Танасковић Милена, 1965– 1968, ОТО, физика

Крупниковић Јелена, 1965-1970, историја, географија

Сурла Тамара, 1970-1973, историја, географија

Лабовић Данило, 1970-1973, физичко(учитељ)

Вуковић Цветин, 1969-1970, физичко васпитање(учитељ)

Милићевић – Јоцић Мирјана, 1966-1973-1981, српски језик

Кисељчић Вукосава, 1966-1969, руски језик

Патјаревић Милован, 1969-1973, руски језик

Алексић-Патијаревић Олга, 1968-1993, физика, ОТО

Милошевић Милојка, 1969-1970, руски језик

Сурка Тамара, 1970-1974, историја, географија

Богдановић Мирослав, 1972-1972, физичко васпитање

Цекић Зоран, 1973-1973, физичко васпитање

Јовановић Милош, 1974-1984, физичко васпитање

Тешић Милева, 1974-1979, историја, географија

Марковић Милован, 1974-1979, српски језик

Николић Милован, 1974-1982, математика

Рабреновић Милосава, 1975-1976, физичко васпитање

Вуловић – Тетовац Нада, 1976-1988, биологија

Бојовић Радиша, 1977-1978, ликовна култура

Маринковић Обрад, 1978-1978, хемија, домаћинство

Росић Радмила, 1978-1979, ликовна култура, музичко васпитање

Седларевић Радослав, 1978-1979, географија

Филиповић Милијана, 1978-20 , руски јез, библиотека

Настић Рада, 1979, хемија, домаћинство

Илић Љубомир, 1979-1979, хемија, домаћинство

Максимовић Даница, 1979-1980, ликовна култура, музичко васпитање

Лујић – Рисанкић Бранка, 1979-1983, историја, географија

Ракић Милијана, 1979-2008, српски језик и књижевност

Парезановић Драгица, 1981-1982, српски језик

Петровић љубица, 1982-1982, хемија, домаћинство
 Томић Зорица, 1993-1994, хемија, домаћинство
 Патјаревић Милован, 1988-1993, руски језик
 Тојагић Динка, 1988-1993, ликовна култура
 Гентић Драгана, 1988-1993, музичка култура
 Милутиновић Секула, 1987-2008, историја
 Милићевић – Јовановић Гордана, 1983-1993, географија
 Ситарница Радмила, 1984-1987, историја
 Раонић – Томић Зорица, 1985-, хемија, домаћинство
 Великић Весна, 1987-1988, музичко васпитање
 Миливојевић Милица, 1988-1993-1995, математика
 Тепавац Нада, 1988-, биологија
 Рајовић Бранка, 1988-1990, хемија
 Новаковић Зоран, 1988-2001, физичко васпитање
 Ђуровић Радмила, 1988-1993, одбрана и заштита
 Матић – Рајо(е)вић Бранка, 1973-1993, хемија, домаћ. – курсна на-
 става (6. раз.)
 Стојковић Зора, 1989-1990, географија
 Јовановић Верица, 1991-1992, биологија, хемија
 Видаковић Снежана, 1993-1994, географија
 Рус Наташа, 1996-2001, ликовна култура
 Ковач Милица, 1996-2001, информатика, физика
 Којичић Јасмина, 1996-1998, географија
 Стефановић – Тешић Марина, 1996-2003, музичка култура
 Димитрић Мирјана, 1997, географија
 Крсмановић Гордана, 1998-2001, географија
 Симијановић – Тасић Славица, 2000–, ОТО
 Антонијевић Тања, 2001-, географија
 Петровић Марија, 2001-, музичка култура
 Вићентијевић Зоран, 2001–, машинац, информатика, математика
 Матић Александар, 2003, музичка култура

Управитељи - директори школе

Милићевић В., 1945.
 Ракић Драгомир, 1963-1974.
 Јевтић Драгослав, 1974 (фебруар-јун, ВД)
 Ивковић Радиша, ?-?, 1994.
 Вуковић Цветин, 1981, 1993-1994.
 Новаковић Зоран, 11. мај 2001 – фебруар 2004. године в.д, а дирек-
 тор од 2004-

Извори и литература

Извори:

- МИАВ, Просветно одељење, 1945, кут. инв. бр. 5 и 6 – Међуопштински историјски архив Ваљево (МИАВ), Фонд: Окружни народни одбор Ваљево (1944-1947), Просветно одељење 1945 (Извештаји о раду школа), група V, кутија инв. број 5 и 6.
- Основна школа „Драгољуб Илић” – Драчић, Архивска грађа школе: Годишњи извештаји о раду 1965/66, 1966/67, 1984/85, 1993/94, 2007/08 и дневници рада.

Литература:

- Група аутора, 1986, 9, 19, 22, 33, 57-59, 117, 168, 226, 232 – Група аутора, *Основне школе у Ваљевском крају 1918-1985*, Ваљево 1986,
- Павловић 1990, 116, 128-129, 155-156 – Павловић Љубомир: *О Ваљеву и Шайцу*, Ваљево, 1990.
- Стојановић 2004, 28, 70, 63, 69, 105, 166, 180, 181 – Стојановић П. Радоје: *Подмаљенска села бивше општинске Драчић (записи о времену, простору и људима)*, Ваљево, 2004.
- Трипковић, 1977, 38 – Трипковић Милан, „Сеоске читаонице између два рата” у: *Култура у прошлости ваљевског краја – избор текстова емитованих у емисијама Радио Ваљева*, Ваљево, 1977.
- Дејановић, 1981, 25 – Дејановић М, *Титов први сусрет са партизанима*, Београд, 1981.

Штампа:

- Недељник „Напред“, од 1946. до 1970. године

Summary

Under jurisdiction of the elementary school "Dragoljub Ilić" located in village of Dračić are, as belonging separate departments, schools in villages of Bukovi, Bačevci, Žabari and Prijezdić, which were independent schools till the middle of sixties of XX century. On the initiative of People's district committee in Valjevo, dating from year 1960, school is named after Dragoljub Ilić, partisan from Valjevo Partisan detachment and one of the teachers that worked in this school.

It started working as independent school in year 1896. Being that it was almost impossible to hold classes in the assigned building for school, Municipality board for schooling made decision to build a new school which was finished in year 1903. On October 30th, year 1941, the school building was burnt down by the occupation army, destroying furniture, teaching equipment as well as all archive material. The building was reconstructed in year 1944. Due to lack of space, the villagers gathered

funds for making a new school building in year 1964, which was finished and put to use the very next year. The school was damaged in the earthquake in 1998, and the school building was built again and officially opened on September 17th, year 2000. In the second half of XX century, some schools from nearby villages, which were working independently till that moment, were put under jurisdiction of the school in Dračić, as belonging departments.

The school in village of Bačevci was built in 1927, and it became a part of Dračić school on June 24th, year 1952.

Primary school in village of Žabari started working in year 1935. The classes were held in private building. The new school was built on the property which was purchased in year 1938. The building remained unfinished, due to War. It was reconstructed on several occasions, but after the earthquake in 1998, the new school was made, which was put to use in March, year 2000.

The classes in the belonging department in village Brangović were held in private homes of the villagers, and so by the end of Second World War. From year 1945, children from this village attended classes in the school in Dračić, 4 km away, and were driven there by bus. School building in Brangović was made during fifties of the previous century and it had capacity to accept children from Brangović and its surroundings.

Prijezdici school was opened in 1937. The classes were held in private houses, till year 1953, when new school was built.

School in the village of Bukovi was opened immediately after Second World War, because the children from this village attended their classes in the school in village of Bačevci, which was 8 km away.

The teachers worked hard on education of all locals through classes and courses organized in the school. In order to fight illiteracy, school staff organized courses in the premises of the school.

Today, elementary school "Dragoljub Ilić" from Dračić represents good and well equipped school.

Милорад Радојчић
Ваљево

ПОДГОРЦИ НОСИОЦИ КАРАЂОРЂЕВЕ ЗВЕЗДЕ

Апстракт: У раду се говори о најхрабријим борцима ослободилачких ратова, од 1912. до 1918, носиоцима Карађорђевог звезде са мачевима, са подручја општине Осечина.

Кључне речи: ратници, битке, јунаштво, одликовања, Карађорђева звезда, Осечина.

KARADORĐE'S STAR BEARERS FROM PODGORINA

Abstract: The article refers to the bravest warriors of liberation wars that took place from 1912. to 1918, that is to awarded bearers of Karadorđe's Star with Swords, who originated from the territory of municipality Osečina.

Key words: warriors, battles, heroism, medals, Karadorđe's Star, Osečina

У ослободилачким ратовима од 1912. до 1918. године српски народ испољио је изузетан патриотизам, велико јунаштво, снажљивост и пожртвовање, па и поднео велике људске жртве и материјална разарања. Србија је у тим ратовима скупо платила своју слободу: изгубила је пола националног богатства, 28 одсто становништва или сваку другу мушку главу. Добри познаваоци светских прилика тврде да у историји свеукупног човечанства нема примера ниједног народа који је за 5-6 године рата поднео такве жртве и постигао такве ратне успехе. У француском листу *Еко д Пари*, о херојству српске војске, 1915. године, написано је: „*Ово је добра прилика да се сетимо шта су ови јунаци у ојанцима учинили за све нас, за сјас цивилизације.*“

У овом тексту поред најкраћег подсећања на величанствену борбу српског народа током балканских и Првог светског рата желимо да вас упознамо са најхрабријима, међу тим храбрим ратницима, са подручја ваљевске Подгорине или прецизније речено општине Осечина.

Као што је познато под појмом *Подгорина* у ширем смислу се подразумева појас брежуљкастог и брдског земљишта које са свих или неких страна окружују планине. По многима то је по правилу пољопривредно-шумарски и воћарски крај. Како тих предела има у више делова земље то се за ону нашу често може чути и израз ваљевска Подгорина. Према народном и Вуковом схватању¹ Подгорина је горњи ток Колубаре. Према новијим схватањима у ужем смислу *Подгорина* је планински предео у Србији, у изворишту река Колубаре, Јадра и Тамнаве.

Антропогеограф Љубомир Павловић² записао је да народ одавно употребљава овај израз као географски термин, али је он постао књижевни тек у XVIII веку, када су турске власти по Свиштовском миру биле дужне поделити Београдски пашалук и поставити у њима народне кнежеве, који ће се с београдским пашом договарати о народним пословима. Баш у то време ова област је постала кнежина а њом је крајем XVIII и почетком XIX века управљао чувени Илија Бирчанин, обор кнез из Суводања испод Медведника. Тадашња подела ваљевског краја остала је иста и на почетку стварања модерне српске државе, па се још дуго појављује подгорска кнежина, капетанија и најзад подгорски срез.

Кроз време мења се њена територија, па су јој нека села одузимана, друга додавана и слично. Отуда већ дуже време постоје различита схватања тог појма. Најдуже је под њим схватана територија бившег Среза подгорског, најпре са седиштем у Ваљевској Каменици, а потом у Осечини. Још тада из Подгорине изузето је више села која су припојена Ваљевском срезу.

Сада општина Осечина покрива атар од 31.887 хектара и 20 насељених места (Бастав, Белотић, Братачић, Горње Црнићево, Гуњаци, Драгијевица, Драгодол, Комирић, Коњиц, Коњуша, Лопатањ, Осечина варошица, Осечина село, Остружањ, Пецка, Плужац, Сирдија, Скадар, Туђин и Царина). На том простору живе радни људи великом већином српске народности и православне вероисповести, који се преваходно баве пољопривредом. Занимљиво је да се у последњих пола века на овом подручју драстично смањује број становника и према последњем попису, обављеном 30. септембра 2011. године, Општина Осечина има само 12.571 становника.³

Подгорци, или прецизније речено житељи општине Осечина, прави горштаци редовно и масовно су учествовали у свим бунама, устанцима и борбама и за ослобођење своје земље. Храброст и родољубље народа

1 Караџић, 1898, 586.

2 Павловић, 1907; 1991, 349

3 Ранковић, 2012, 243.

овог краја дошло је до изражаја још у Првом српском устанку, када су браћа Недићи са својих 300 бораца настрадали у чувеном боју на Чокешици 1804. године. У селу Братачићу 1806. године вођен је жесток број против Турака а велики је допринос Мијаила Недића и сабораца у протеривању Турака из овог краја и паљењу турског села Петрица.

Посебно су Подгорци били запажени у балканским и Првом светском рату. Тада су се углавном борили у јединицама Дринске дивизије (I и II позива), које су средином 1914. године ушле у састав Треће армије, под командом генерала Павла Јуришића Штурма, примајући главни аустроугарски удар од Љубовије и Шапца, у првој операцији по пристизању Друге армије и њеног противудара на Церу и долини Јадра. У тим борбама од септембра до новембра 1914. године обе дивизије су тешко страдале на масивима десне обале Дрине.⁴ Преко ових крајева 1914. године протутњале су многе војске и на више места, а поготово на Рожњу, вису Соколских планина, вођене су оштре борбе. Још тада је ова општина поднела велики број људских жртава и значајна материјална страдања.

О ордену Карађорђевог ордена

За заслуге у тим ратовима српски војници одликовани су разним домаћим и страним одликовањима (орденима, медаљама, споменицама...). По правилу добијали су их храбри, пожртвовани и одговорни борци. А војничка дужност по својој психологији, начину живота и поступања, у целини тражи стално жртвовање своје личне слободе. Међу тим одликовањима посебно се истиче орден Карађорђевог ордена са мачевима, највише војно одликовање које је додељивано у Србији и бившој Југославији до Другог светског рата.

Установљена је у Србији, 1. јануара 1904. године, као успомена на стогодишњицу Првог српског устанка под Ђорђем Петровићем Карађорђевићем. Додељиван је заслужним према Краљу и Отаџбини у миру и рату. За заслуге у миру додељиван је орден Карађорђевог ордена (без мачева), а за заслуге у рату орден Карађорђевог ордена са мачевима.

Према томе Карађорђевог ордена са мачевима је наше највише ратно одликовање и у ратовима од 1912. до 1918. године. Најпре је додељивана само официрима који су активно учествовали у борби или онима који су непосредно припремали ратне операције, као што су: начелник штаба и начелник оперативног одељења Врховне команде. Током 1915. године

---

4 Радојчић, 2000, 303-334.

Указ о додели ордена

Орден Карађорђеове звезде

установљена је и Орден Карађорђеове звезде са мачевима, који је додељиван војницима и подофицирима за изузетне подвиге у рату.

Дакле Орден Карађорђеове звезде са мачевима додељиван је само најхрабријим и најспремнијима међу храбрима. Он је могао бити официрског или војничког ранга. Орден Карађорђеове звезде са мачевима војничког ранга могао је бити златан и сребрни. Наравно вишег нивоа био је златан.

Карађорђеова звезда официрског ранга имала је четири реда. На прсте се могу избројати они који су имали овај орден I и II реда. То су углавном били представници владајуће круне, наше прослављене војводе и савезничке главнокомандујуће старешине. Ордемом III реда било је одликовано 118 Срба, а IV реда 1.146 Срба. Наравно један број заслужних странаца имао је и ова одликовања. Златни војнички орден имала су 1074, а сребрни војнички орден 1.449 Срба.

Првог априла 1931. године донет је Закон о правима и повластицама подофицира, каплара и редова одликованих тим одликовањем. Током 1935. године основано је и Удружење носилаца Карађорђеове звезде, на чијем је челу најпре био Ваљевац дивизијски генерал Александар Алекса Стојшић, чији је деда и имењак Алекса Стојшић, био први учитељ у Осечини. Носиоци тог високог одличја имали су право на скромну новчану надокнаду, право на бесплатну возњу железницом,

попусте на бањско и друго лечење, предност на пријем у државну службу, предност на пријем њихове деце у војне школе и слично

И у бившој СФР Југославији лица одликована овим орденом имала су права на одређени новчани износ и друге законске повластице. Било је и оних који су тврдили да су у неком периоду били потпуно изједначени у својим правима са носиоцима Ордена народног хероја Југославије.

Носиоци ордена Карађорђевог ордена

Неколицина Подгораца сјајним храбрим држањем и сналажљивошћу у тим ратовима скренули су пажњу на себе и постали његови носиоци. Бивали су први у јуришу на противничка утврђења, у скакању у њихове ровове, хватању у коштац са непријатељским војницима, на разне начине настојали су да их надмудре и преваре, а одступали су само када су морали, па су постајали и остајали узор у својим војничким колективима. Њихова храброст, сналажљивост, пожртвованост и борбеност и у најтежим околностима јачала је дух и борбени морал њему блиског српског војника. То су у правом смислу речи били див – јунаци, хероји без страха и мана. Тврди и непопустљиви на муци, неустрашиви и истрајни у акцији, несаломљиви у невољи, али скоро заборављени у слободи.

О њиховим делима можда највише говори податак да су најчешће за то високо одликовање предлагани од својих сабораца и ратних јединица. Хтели не хтели, морамо признати да одабрати најхрабрије међу иначе храбрим српским војницима није било лако и једноставно. Да се не би огрешили о неког од њих и тиме изазвали незадовољство и раздор у колективу старешине су најчешће тражили да чета или каква друга јединица предложи најбоље војнике који треба да буду одликовани орденом Карађорђевог ордена са мачевима. Колико се пажње поклањало том одликовању и њиховим носиоцима сведочи и чињенице да су укази о његовој додели редовно објављивани у службеним гласилима, а да су и у најтежим условима постројавани ратни колективи да би одликованима било свечано уручено то одликовање.

На жалост многи од тих људи су већ давно пали у заборав, па се о њима више и не говори и не пише. Њихова имена и презимена не носе ни улице, ни друштва и ни удружења грађана. Мада се идуће године навршава се 100 година од почетка Првог балканског рата, а још нема потпуног списка погинулих са овог подручја, а камоли свих учесника у тим ратовима. Такође, нису позната ни имена и презимена свих носилаца ордена Карађорђевог ордена са мачевима – тог највишег ратног признања. Нигде нема ни најнужније документације о додели тог висо-

ког одличја и основних биографских података о њиховим добитницима. У међувремену, нестало је и већи део документације Удружења носилаца Карађорђевог звезда, па ће бити све теже да се то оствари. Посебно је тешко доћи до указа о додели тог признања пошто је оно додељивано током свих тих ратних година, али и 36 година касније. Чак и кад се пронађе, то не говори много о носиоцу одликовања, јер обично, сем имена и презимена, нема других података.

Истине ради подсетићемо да је новинар Милан Шантић сачинио и у књизи „Витезови слободе“ (Београд, 1938) објавио први списак носилаца тог признања. Време је показало да је тај списак непотпун и непрецизан. Професор Томислав С. Влаховић сачинио је нови списак и објавио велику књигу „Витезови Карађорђевог звезда са мачевима“ (Аранђеловац, 1990), али ни он није комплетан. Уз њихова имена углавном су објављене биографије до којих је аутор успео доћи, па је остало много оних о којима се и даље не зна готово ништа или су дати веома штур подаци.

Имајући све то у виду аутор је још пре две деценије започео своја истраживања о носиоцима Карађорђевог звезда везаним за Ваљевски крај. Најпре су обављена детаљна истраживања у Архиву Југославије, Архиву Србије и Архиву Војноисторијског института у Београду, а затим и у међуоштинским историјским архивима у Ваљеву и Шапцу и на многим другим местима. Прегледане су све објављене књиге на ову тему и везане за овај крај, многи стари листови и часописи, и консултовани скоро сви шефови месних канцеларија и други познаваоци прилика по селима из којих потичу витезови Карађорђевог звезда, обављена и друга теренска истраживања.

Захваљујући предузетим мерама и радњама дошло се до података која су лица из Осечинске општине имала то високо одличје.

БОЈАНИЋ ЦВЕТКО – Цвејо, земљорадник (Белотић, 1892 – Белотић, 9. I 1979)⁵. Отац Никола, мајка Станка (из Врбића код Крупња), земљорадници. Основну школу учио у Белој Цркви код Крупња. Почетак Првог светског рата затекао га је на одслужењу редовног војног рока у Петом пешадијском пуку у Ваљеву, у јединици легендарног мајора Михаила Маџаревића у чину каплара. У рату је био и његов брат

5 Влаховић, 1990, 422; Казивање Милете Бојанића, из Белотића, инспектора СУП-а у Ваљеву; Сећање Владана Бојанића, познатог друштвено-политичког радника у Београду; Радојчић, 1997, 388; С. Р., „Сећање чува сјај“, *Подгораци*, Осечина, бр. 1, од 26. новембра 1998, 5.

Живко. У борбама на Дрини, Колубари и Сувобору, 1914. године, истицао се храброшћу и сналажљивошћу.

Постоје две верзије због чега је одликован Карађорђевог звездом са мачевима. По казивању сродника добио ју је јер за време борби на Мачковом камену или Сувобору током извиђања са патролом наишао је на аустроугарски батаљон и командовао као да се за њим налази читав пук, па је један број противничких војника заробљен а други погинуо. По другој верзији одликован јер је, под кишом непријатељских куршума, изнео са бојишта тешко рањеног француског генерала.

На Солунском фронту Цветко Бојанић је тешко рањен, а два гелера носио је у грудима до краја живота. По завршетку Првог светског рата вратио се кући али је, после само месец дана, поново мобилисан и учествовао у сузбијању побуне Арнаута на Косову. Имао је Албанску споменицу и био одликован Медаљом за храброст, Сребрним војничким орденом Карађорђевог звезде са мачевима (указ 150806) и другим одликовањима.

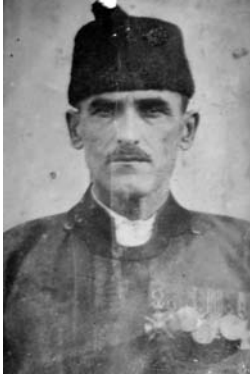
БРАНКОВИЋ, БЛАГОЈЕ, земљорадник (Осечина, 1. VIII 1891 – Лојанице код Владимираца, око Митровдана 1943).⁶ Отац Богољуб, зв. Љуба, из Горњег Црниљева дошао је у кућу будућој супрузи Босилки Јанковић у село Осечину. Ови вредни и скромни земљорадници имали су петоро деце, па нису имали могућности да их школују. Завршио је само основну школу у месту рођења и остао на селу да се бави пољопривредом.

Као добар и спретан војник на одслужења редовног рока произведен је за поднаредника. У Првом светском рату учествовао је као припадник V пешадијског пука Дринске дивизије I позива и посебно се истакао у борбама на Цигли, Смртнићу, Сенковићу, Коритима, Столицама и Коренити 1914. године. Увек је бивао у првим борбеним редовима. И касније био је веома запажен у борбеним окршајима, од 28. септембра 1916. до 18. маја 1918. године, на Кајмакчалану и Кочобеју, на Флоки, Браздастој и Рововској коси. Добровољно се јављао и за најтеже борбене задатке, показујући изузетну хладнокрвност, умешност и пожртвовање, делујући својим примером и на остале борце и старешине.

За заслуге на Солунском фронту похваљен је наредбом команданта III армије, а за почињена јунаштва одликован је орденом Карађорђевог звезде са мачевима, Медаљом за храброст и Орденом Црвеног крста.

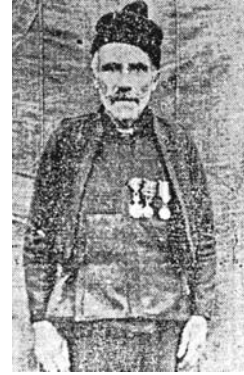
6 Архив Југославије, Београд, *Фонд Краљев двор* – Збирка података о носиоцима ордена Карађорђевог звезде и Белог орла; Казивања Стевана Лукића, земљорадника из села Осечина, Живана Матића, пензионера из варошице Осечине и Бранка Бранковића, земљорадника из Лојаница; Радојчић, 1997, 389-390; Радојчић, 2003б, 15.

Милан Петровић

Живан Марковић

Степан Вуковић

Пошто је заћутало оружје вратио се у родно село и наставио да се бави пољопривредом. Оженио се Ангелином – Гицом Матић, домаћицом из Осечине и добио деветоро деце. Како приходи од пољопривреде нису били довољни за издржавање бројне породице најпре је држао малу продавницу (бараку), потом радио као дрвосеча и најзад, као сезонац одлазио да ради по селима Тамнаве, Посавотамнаве и Поцерине.

Увидевши да се тамо ипак лакше и боље живи са породицом је отишао у Лојанице код Владимираца и стално се настанио. Веома радан, дружељубив и скроман и као носилац овог високог одличја био је веома поштован и цењен. Услед дуготрајног ратовања и пешачења, слабо обучен и обувен ноге су му промрзле. Временом, захватила их је гангрена па су морале бити ампутиране.

ВУКОВИЋ СТЕПАН – Степа, земљорадник (Комирић, 18. XI 1873 – Комирић, 25. III 1960).⁷ Отац Милош и мајка Савка, рођ. Продановић, земљорадници. Основну школу завршио у Белој Цркви код Крупња.

Учествовао је у оба балканска и Првом светском рату. Као каплар – извиђач V пешадијског пука Дринске дивизије нашао се на обали Дрини, на граници према Аустроугарској, оног дана када је Народна скупштина Краљевине Србије у Нишу расправљала о ултиматуму бечког двора. У праскзорје, тог дана, командант пука мајор Војислав Арсенијевић, послао га је са патролом да осмотри шта се догађа с друге

⁷ Тодоровић, 1960; Влаховић, 1990, 424; Казивање Томе Вуковића из Комирића, пуковника ЈНА у Београду; Аце Вуковића, из Комирића, председника ОО СУБНОР-а у Пожаревцу и Продана Петровића из Комирића, председника ОО СУБНОР-а Осечина; Радојчић, 1996/1997, 202-203; Радојчић, 2009, 232-238; Шимић, 2009; Радојчић, 2010, 116-127.

стране Дрине. Патрола је из Старе Љубовије видела на другој обали реке, крај касарни у Братунцу, аустроугарску војску постројену у каре, која је у ставу мирно слуша говор свог команданта. Дохватио је пушку и са 1.800 метара испалио је први српски хитац на противничку војску. Том приликом оборио је аустроугарског команданта са белог коња. И после се као обвезник легендарног V пешадијског пука храбро борио и у многим другим борбама и другим војним акцијама.

За заслуге на бојном пољу одликован је сребрним војничким орденом Карађорђевог звезде са мачевима (указ 11102) и петнаестак других одликовања, међу којима и Орден за храброст руског цара Николаја II. Према ауторима књиге „Србија у ратовима 1912-1918, с посебним освртом на ваљевски крај“ за Вуковића је, на 216 страни, написано: „*Истицао се августи 1914. године јер је похватио неке Аустријанце на стражи*“.

У браку са Милевом – Милком Ђурић имао је три кћери (Даницу удату у Црнићево, Наталију у Станковиће у Комирић и Смиљану у Ђуриће у Комирић) и три сина (Владана, Добривоја и Властимира) и за којих је остало бројно и потомство.

ГЛИГОРИЋ ЦВЕТИН, Цвејо, земљорадник (Остружањ, 5. III 1871 – Остружањ, ? IX 1943).⁸ Отац Милан био земљорадник, а мајка Станојка домаћица. Служећи војни рок стекао је чин резервног артиљеријског наредника. Учествовао је у балканским и Првом светском рату. Био је наредник у III пољској батерији Дринског артиљеријског пука II позива.

По повратку са фронта вратио се кући и наставио живот пољопривредника. Био је жилав, мудар и разборит сељак.

Носилац је Албанске споменице. Одликован је Медаљом за храброст, Златним војничким орденом Карађорђевог звезде са мачевима (указ 11102), руским Орденом св. Георгија IV степена. Од војводе Степе Степановића награђен је коњичким карабином.

Иза себе је оставио бројно и захвално потомство. Његов син Чедомир (Остружањ, 1915 – Осечина, 1975), био је борац Ваљевског партизанског одреда, норвешки интернирац, носилац Партизанске споменице 1941. године и познати друштвено-политички радник.

ЖИВАНОВИЋ ДОБРОСАВ, земљорадник, резервни официр (Лопатањ, 7. VII 1878 – Кајмакчалан, 13. IX 1916).⁹ Отац Андрија и мајка Марија, рођ. Илић из Коњица, пољопривредници. Основну школу за-

8 Влаховић, 1990, 425; Казивање Драгана Глигорић, службеника из Осечине; Радојчић, 1998; Грујичић, 1998, 5; Пивнички – Дринић, 2006, 703.

9 *Рајник*, Београд, 1922-1924; Влаховић, 1990, 427; Казивање Живка Живковића, полицајца из Лопатња у Осечини.

Драгомир Јанковић

Рафаило Крстић

Будимир Радивојевић

вршио је у Остружњу. Остао је у селу и бавио се пољопривредом. Током службења војног рока показао се вредним, спретним и одговорним па је унапређен у чин резервног поднаредника.

Учествовао је у балканским ратовима, показујући не само храброст и сналажљивост, већ и умешност у командовању. За заслуге у Српско-турском рату преведен је у официрски ранг и унапређен у чин пешадијског потпоручника. У Другом балканском рату добио је и чин поручника.

Посебно се истакао у борбама на почетку Првог светског рата и на Солунском фронту. Погинуо је као командир III чете II батаљона XVII пешадијског пука Дринске дивизије. За заслуге у рату одликован је официрским орденом Карађорђевог звезде са мачевима IV степена. О том је објављен и указ број 31224.

У браку са Анкицом, рођ. Николић добио је: Момчила и Величка, који су помрли као дечаци и Андрију, подофицира бивше југословенске краљевске војске, који је априла 1941. године заробљен и интерниран у Аустрију. После рата вратио се у земљу, али пошто његова верница Аустријанка није добила боравак у земљи, а он запослење, емигрирао је у САД одакле је долазио родбини у посету

ЈАНКОВИЋ ДРАГОМИР, земљорадник, (Гуњаци, 1. I 1888 – Гуњаци, 17. VI 1965).¹⁰ Отац Јеврем и мајка Марија, рођ. Арсеновић из Гуњака, били су земљорадници. Завршивши основну школу и он се бавио земљорадњом.

¹⁰ Архив Југославије, Београд, *Фонд Краљев двор* – Збирка носиоцима ордена Карађорђевог звезде и Белог орла; Влаховић, 1990, 428; Казивања Цветина Јанковића, земљорадника из Гуњака; Радојчић, 1999а, 81; Радојчић, 2009а, 277.

Са братом Милорадом (погинуо у борби на Скадру) учествовао је у балканским ратовима и Првом светском рату. Први пут је теже повређен у борби против Бугара, а потом и 5. октобра 1915. године. На лечењу у болници у Косовској Митровици је заробљен, али је успео да побегне. Као каплар I чете III батаљона V кадровског пука истакао се убацивањем бомби у ровове на положају Семић у Босни, када су нанети велики губици непријатељу и ослобођена група српских војника.

Одликован је Златним војничким орденом Карађорђевог звезде са мачевима о чему је објављен указ 11123.

По завршетку Првог светског рата вратио се у место рођења и наставио да се бави земљорадњом. У браку са Росом, рођ. Вилотић из Гуњака, имао је синове: Драгоја, Милоја и Милана и кћери: Радојку, Загорку, Зорку и Станку.

КРСТИЋ КРСТИВОЈЕ, подофицир и официр (Осечина, 28. VI 1893 – Оснабрик, Немачка, 6. XI 1944).¹¹ Отац Владимир и мајка Ангелина, рођ. Прокић, били су земљорадници. Имали су пуно деце па је пет њихових синова учествовало је у ратовима 1912-1918. године. Кад су пошли у рат отац им је дао по три динара за џепарац, а себи оставио само динар.

Питомац пешадијске подофицирске школе био је, до мобилизације 1912, у балканским ратовима учествовао је као поднаредник у V пешадијском пуку и наредник у Ваљевском војном округу. У Првом светском рату био је водник II чете IV батаљона Допунске команде у Водену (1916-1917) и борио се на Солунском фронту.

Нижи курс Пешадијске официрске школе завршио је у Сарајеву (1927). Преведен је у официрски ранг и обављао више одговорних дужности. Напредовао је до чина пешадијског потпуковника (1936). Заробљен је у Априлском рату 1941. године и интерниран у Немачку. Погинуо је приликом бомбардовања заробљеничког логора Оснабрик. Сахрањен је на гробљу у Евресбургу.

Одликован је Златном медаљом за храброст, два Сребрним медаљама за храброст, орденом Југословенске круне IV реда, орденом грчког Ратног крста, споменицама за учешће у ратовима од 1912. до

11 Војни архив, Београд, *Фонд Досијеа персоналних података*, К-828/306 и *Фонд бивше српске војске*, бр. 6, фас. 12, кут. 1, док. 296; *Српске новине*, Београд, од 30. септембра 1917; *Извештај Средњинског одбора Црвеног крста Југославије*, 28. мај 1945, 592; Влаховић, 1990, 431; Казивање Петра Крстића, аутопревозника из Осечине; Радојчић, 1999, 254-255; Радојчић, 1999б, 12-13; Радојчић, 2011, 380-381.

1918. године и Карађорђевоом звездом са мачевима IV степена (указ 21039). И брат му Рафаило одликован орденом Карађорђевој звезде са мачевима.

Са супругом Милицом, ћерком Данице и Недељка Мутавцића, адвоката из Београда, имао је ћерку Даницу, удату Стојић.

КРСТИЋ РАФАИЛО, пољопривредник, чиновник, (Осечина 4. III 1885 – Ваљево, 17. II 1977).¹² Отац Владимир и мајка Ангелина, рођ, Прокић, били су земљорадници. Завршио је основну школи и, до одласка на одслужење војног рока, живео у месту рођења и бавио се пољопривредом.

У Први балкански рат ступио је као пешадијски поднаредник у резерви. У свим ратовима од 1912. до 1918. године истицао се храброшћу, самоиницијативом и присебношћу. У Брегалничкој бици, као вођа патроле заробио је бугарску батерију, а други пут је са 17 војника, сачекао у заседи 150 Бугара, од којих су добијени многи драгоцени подаци о непријатељу.

При пробоју Солунског фронта, са седам војника непримећено је пришао противничким рововима и направио панику. За тај подвиг одликован је Сребрним војничким орденом Карађорђевој звезде са мачевима (указ 150806). Теже је рањаван на Костајнику 1914, при заузимању Битоља 1916, и на Добром Пољу 1917. године. Поред Карађорђевој звезде имао је сребрну и златну медаљу за храброст, руски орден Св. Ђорђа IV степена и све споменице за учешће у ратовима од 1912. до 1918. године.

После Првог светског рата радио је као општински деловођа у Осечини. Био је ожењен Станом Ивановић из Остружња али деце нису имали. Последње године живота провео је у Ваљевоу уз брижну помоћ синовеце Госпаве Гачић.

МАРКОВИЋ ЖИВАН – Живојин, земљорадник. (Царина, 4. VII 1892 – Царина, 28. VIII 1969).¹³ Отац Јеремија и мајка Обренија пољопривредници. Завршио је основну школу и остао у месту рођења да се бави пољопривредом на поседу од 13 хектара.

12 Група аутора, 1972, 200-202; Казивање Петра Крстића, аутопревозника из Осечине, Животе Живковића, службеника из Осечине и Михаила Ђерића, судије у пензији из Ваљева; Радојчић, 1999ц, 259-260; Радојчић, 1999б, 12-13.

13 Архив Војноисторијског института, Београд, *Архива бивше српске војске*, бр. 1. фас. 1, кутија 10, лист 16, док. 298; Архив Југославије, Београд, *Фонд Краљевог двора*, Збирка носилаца ордена Карађорђевој звезде и Белог орла; Казивање Јована Марковића земљорадника из Царине и казивање Анђелка Ђермановића наставника из Пецке; Влаховић, 1990, 433; Радојчић, 2000, 401.

Живорад
Миловановић
Плавшић

Цветин Глигорић

Јеврем Милинковић

На одслужење редовног војног рока ступио је 1. јануара 1914. године а служио је у III чети I батаљона V пешадијског пука. Пошто га је Први светски рат затекао, као редова, на одслужењу војног рока то је у том својству учествовао у многим борбама 1914. и 1915. године, показујући изузетну храброст, пожртвовање и дисциплину у борби. Са српском војском повлачио се преко Албаније а онда је преко Бизерте пребачен у Француску.

Након краћег опоравка вратио се и ратовао на Солунском фронту. Посебно се истакао у борбама на Кајмакчалану, Вируту, Флоки, Браздастој и Рововској коси. У неким, од тих борби, проглашаван је за најхрабријег у својој јединици.

Указом ФАО бр. 11124, од 5. јуна 1915. године одликован је Златним војничким орденом Карађорђевог ордена са мачевима. Ово ратно одличје зарадио је пошто је из противничког рова дохватио и изнео митраљез који је потом зналачки и успешно употребио у борби против непријатеља. Имао је и Златну медаљу за храброст, Албанску споменицу и још нека друштвена признања.

По завршетку ратних сукоба вратио се у место рођења и наставио да се бави пољопривредом. Истовремено обављао је и неке трговачке послове сарађујући са више познатих трговаца или радећи за њих. У политичком погледу није испољавао неку запаженију активност. Као познатог ратника и виђеног човека, током Другог светског рата настојали су да ангажују и четници и партизани.

У браку са Даринком имао је три сина и једну кћи. Јеротије, рођен 24. децембра 1924. године, учествовао је у завршним борбама Другог

светског рата. Пантелија, рођен 23. јула 1926. године, био је активни подофицир ЈНА, а умро је у Земуну. Јован, рођен 20. јануара 1933. године, као пољопривредни произвођач живи и ради у Царини. Надежда, рођена 20. децембра 1921. године у Царини, била им је прво дете.

МАТИЋ ДРАГИЋ, активни пешадијски поручник, (Осечина, 1885 – Кајмакчалан, 13. IX 1916).¹⁴ Отац Саво, зв. Ћосо и мајка Милка, пољопривредници имали су троје деце. Живели су у заједничком домаћинству са Савиним братом Богићем, који се није женио, а поред пољопривреде бавио се и угоститељством.

Нема података о почетку његовог школовања. Веома млад ступио је у војску и брзо је задобио поверење осталих војника и претпостављених старешина. У Први балкански рат пошао је као поднаредник II батаљона V пешадијског пука Дринске дивизије I позива. Посебно се истакао храброшћу на Бакарном гумну и пред Битољем. Већ за Божић 1913, унапређен је у чин пешадијског наредника. У борби око Скадра показао је изузетно пожртвовање и хладнокрвност.

Током Другог балканског рата убрајан је међу праве хероје у својој јединици, али је убрзо тешко рањен. За показано пожртвовање и јунаштво предложен је за Златну медаљу за храброст, пошто је сребрну добио у претходном рату. У јесен 1913. године произведен је у активног пешадијског потпоручника.

За време Првог светског рата увек је у првим борбеним редовима. Поново је тешко рањен али овога пута на Мачковом камену. Ипак, са осталима, повлачи се преко Косова и Албаније. У одступању и борбама против Бугара успешно је командовао четом. Погинуо је као водник III чете I батаљона XVII пешадијског пука на Кајмакчалану. Био је предложен за орден Белог орла са мачевима, а добио је и орден Карађорђевог звезде са мачевима IV степена (указ 31222).

У порти цркве у Осечини налазе се два споменика овом јунаку, један крај другога.

МИЛИНКОВИЋ ЈЕВРЕМ, официр, (Драгодол, 11. III 1878 – Ваљево, 26. II 1939).¹⁵ Отац Стеван и мајка Евдокија, пољопривредници.

14 *Рајини дневник*, „Јуначке жртве“, Солун, бр. 174, од 27. октобра 1916; *Рајиник*, Београд, јун 1922, 159; Казивање Боре Матића, пензионера из Осечине; Казивање Михаила Радивојевића, прете у Осечини; Влаховић, 1990, 328-329, 433; Радојчић, 2003а, 15; Радојчић, 2007/2008а, 9.

15 Архив Војноисторијског института, Фонд: Досијеа персоналних података и Архива бивше српске војске; Влаховић, 1990, 435; Казивање Зорке Ђорђевић, професора у пензији из Београда; Казивање Миодрага Лаушевића,

После основне школе завршио је трговачку празничку школу, а као војник и пуковску подофицирску школи и добија чин каплара 1900. године, а чин наредника следеће године.

У Првом балканском рату рату произведен је за активног официра, напредујући од потпоручника 1913. до капетана I класе 1920. године. У балканским ратовима борио се у саставу V пешадијског пука Дринске дивизије I позива, истичући се у борбама на Рујну, Битољу, Скадру, Велесу. Посебно је био запажен у борбама на Брегалници и Говедарнику.

И у Првом светском рату борио се као старешина у саставу V пешадијског пука на Дрини и Гучеву. Због ране задобијене у борби на Руднику, половином новембра 1914. године, провео је годину дана у болници. После тога је службовао као ађутант у пуковским окружним командама и као управник слагалишта хране на Крфу.

После рата углавном је обављао ађутантске и сличне послове у јединицама и установама Дринске дивизијске области у Ваљево. Најдуже је радио на регрутним пословима Војног округа. Пензионисан је у новембру 1931. године као капетан I класе.

Одликован је сребрним и златним медаљама за храброст, орденом Карађорђевог звезде са мачевима 1915 и орденом Југословенске круне V степена. Уз три ратне, носиоца је и Албанске споменице.

Био је вредан и скроман човек, привржен породици. У браку са Јеленом, кћерком Грујице Лаушевића, председника Окружног суда и сестром председника Ваљевске општине (1921-1927) Страхине Лаушевића имао је сина Стевана, лаборанта и кћерке Зорку, Надежду и Милицу, професорке. Извесно време био је и председник Ловачког друштва „Браћа Недићи“ у Ваљево.

НЕНАДОВИЋ ЈЕВРЕМ, земљорадник (Царина, 2. X 1888 – Ваљево, 22. II 1943).¹⁶ Отац Живко и мајка Томка, пољопривредници. Основну школу је завршио у Пецкој, самоуко је овладао пинтерским занатом и њим се бавио уз земљорадњу.

У балканским ратовима је учествовао као војник – редов V кадровског пука Истицао се јунаштвом и сналажљивошћу у више борби и других акција. Још 1913. године одликован је Златном медаљом за храброст.

аутомеханичара из Ваљева; Подаци из матичне књиге умрлих Цркве ваљевске; Запис са надгробног споменика; Радојчић, 2007/2008б, 48-49.

¹⁶ Влаховић, 1990, 436; Јовановић, 1985, 200; Лазић, 2006, 108; Радојчић, 2007/2008д, 176-177.

Крстивоје Крстић

Јеврем Ненадовић

Драгић С. Матић

Сребрним војничким орденом Карађорђевог ордена са мачевима одликован је 1916. за храброст у борби против Бугара на Црној реци. У то време је поднаредник у XXIII пуку Вардарске дивизије.

После рата живео је у Царини у заједничком домаћинству са братом Богданом и синовцем Драгомиром, обрађујући заједнички посед од 17 хектара. Са Станицом Марковић из Гуњака оженио се 1908. године. Имали су синове: Тошу, Сретена, Светислава и Сретенка. Син му Сретен убијен је 1941. године код куће, као жртва фашистичког терора.

ПЕТРОВИЋ МИЛОРАД, жандармеријски наредник (Комирић, Осечина, 5. VI 1889 – Осечина, ?).¹⁷ Отац Симеун – Сима и мајка Иконија, пољопривредници. Основну школу завршио је у месту рођења. Остао у селу да се бави пољопривредном производњом.

Српско-турски рат 1912. затекао га је на одслужењу редовног војног рока у Ваљевоу, у пољској артиљерији. Већ тада је био подофицир и борио се у VII батерији III дивизиона Дринске дивизије. Ратно крштење доживео је на Рујну, где се водила огорчена борба и уз надчовечанске напоре наши борци су били успешнији. Српска војска је добила задатак да потисне Турке из Битоља и поврати 12 топова које су они запленили од Грка. Захваљујући вештини наших старешина и пожртвовању војника, у неравноправној борби, успели су да свечано уђу у Битољ и врате топове. Потом су ратовали у Скадру, Штипу и Овчем пољу, где

¹⁷ Група аутора: *Србија у ративима 1912-1918 с посебним освртом на Ваљевски крај*, Ваљево, 1972, 208 и 211; *Глас Ваљева*, Ваљево, 24. априла 1932, 4; Влаховић, 1990, 438; Казивање Продана Петровића, председника ОО СУБНОР-а Осечина из Комирића; Радојчић, 2009, 238; Радојчић, 2010, 116-127.

су их Бугари напали у току ноћи чији је напад одбијен. Петровићева батерија је изашла на положај Ретке букве и борба је вођена према Ћустендилу. У тој борби он је рањен у леву руку. За остварене успехе добио је Сребрну медаљу за храброст „Милош Обилић“. По закључењу мира и демобилизацији Дринске дивизије, као подофицир, задржан је и упућен у Скопље.

Тек што је, 1914. године, дошао кући на шестонедељно одсуство Аустроугарска је објавила рат Србији. По позиву мајора Лазаревића ступио је у IV пољску батерију Дринске дивизије у којој је остао до завршетка рата. Одређен је да као нишанџија са својим топом, сиђе са Цера до Лешнице. Тамо преко Дрине, у Јањи, на црквеном торњу, непријатељ је поставио своје сигнализаторе с барјачићима, који су давали знаке јединицама. Његов топ је сигурним погоцима порушио торањ и побио присутне војнике.

На путу ка Гучеву и Еминовим водама његова батерија са четири топа се задржала на Великој Бобији. Наредено је да са својим одељењем свуче топ до реке Штире и уништи митраљез који им је спречавао прилаз Гучеву. Непријатељ је приметио њихово кретање и осуо паљбу из митраљеза с леве стране. Без ичијег наређења опалио је неколико метака а изненађени противнички војници, напустили су митраљез. Скоро истовремено с десне стране почео је да пуца њихов други митраљез, па је изгледало да ће их све побити. Пошто је посада беспрекорно функционисала поново је нанишанио и ућуткао и тај други митраљез. Када су паралисали и трећи могли су несметано да гађају непријатељску пешадију. Након тога уследило је наређење за прелаз преко Штире и продор ка Гучеву. За уништавање непријатељских оруђа (топова и митраљеза) с друге стране реке Штире који су сејали смрт у редовима наше војске и спречавали њен излазак на Гучево одликован Златним војничким орденом Карађорђевог звезде са мачевима, који је добио тек 1916. године, на коти 1212 испод Кајмакчалана, указом 2053.

Учествовао је и у многим другим борбама. Посебно је био запажен на положају Шерметовац, код Шумаревића кућа, у Осладићу. Његов топ је гађао непријатељску пешадију док она није дошла под саму цев. Потом их је гађао картечом око два и по сата у тако задржао њихово даље надирање. По наређењу расходио је свој топ и повлачио се преко Ваљева и Крагујевца. Касније се борио у борбама за Београд и Смедерево, повлачио преко Албаније. Учествовао је у пробоју Солунског фронта и прогону непријатеља из земље.

По демобилизацији запошљава се у жандармерији у Осечини, где је пензионисан 1937. године у чину наредника. Носилац је још пет одличја.

У браку са Косаром имао је сина Драгутина, каменорезачког радника који је умро 1932. године у Осечини у 20 години и кћи Наталију. И брат Милутин био носилац Карађорђевог звезде са мачевима .

ПЕТРОВИЋ МИЛУТИН – Симиновац, земљорадник (Комирић, Осечина, 29. V 1892 – Комирић, Осечина, 25. X 1944).¹⁸ Отац Симеун – Сима и мајка Иконија, пољопривредници. Завршио основну школу и живео у месту рођења и бавио се пољопривредом.

Као борац V пешадијског пука Дринске дивизије био је учесник Првог светског рата и показао се изузетно храбрим, спретним и пожртвованим. За заслуге у борби на Хан Пијеску одликован је Златним војничким орденом Карађорђевог звезде са мачевима, указом 10102.

У периоду између два светска рата припадао је Радикалној странци. Од формирања четника био је у њиховим редовима. Био је четнички командант места и као такав починио ратне злочине. Зато је по доласку нових власти стрељан. Као народни непријатељ стрељан му је и син Радомир – Рада. А брат Милорад био носилац Карађорђевог звезде са мачевима.

ПЛАВШИЋ – МИЛОВАНОВИЋ ЖИВОРАД, земљорадник и чиновник, (Драгодол, 18. XII 1892 – Драгодол, 16. IX 1953).¹⁹ Отац Станко и мајка Милојка – Мила од Крсмановића из истог села, пољопривредни произвођачи. Завршио је четири разреда основне школе у Пецкој и остао у селу да се бави занимањем својих предака. Природно бистар и радознао доста је читао и желео пуно тога да научи.

Као редов III чете III батаљона V пешадијског пука Дринске дивизије I позива учествовао је у више борби током Првог светског рата. Нарочито је био запажен у борби против Бугара на Рововској коси и Кајмакчалану. Два пута је теже рањаван. Први пут 1914. у леву руку, а други пут, две године касније, у десну ногу.

Носилац је више ратних одликовања и других признања. На жалост сва нису сачувана ни забележена. Зна се да је имао златну медаљу за храброст, Сребрни војнички орден Карађорђевог звезде са мачевима (указ 150806). Ово највише ратно одликовање из тог периода зарадио је тако што је изненада упао у групу збуњених Бугара и командовао: „Чета за мноме!“ . Верујући да за њим наступа војна формација они су се уплашили и збунили, па су на његов захтев за предају одложили своје

18 Група аутора: *Србија у ратновима 1912-1918, с посебним освртљом на Ваљевски крај*, Ваљево, 1972, стр. 211; Влаховић, 1990, 438; Казивање Продана Петровића, председника ОО СУБНОР-а Осечина из Комирића; Матичне књиге рођених и умрлих у Завлаци; Радојчић, 2009, 238; Радојчић, 2010, 116-127.

19 Казивање Живојина Плавшића, агронома из Пецке; Казивање Миленије и Богољуба Суботића из Драгодол у Ваљеву; Влаховић, 1990, 434; Радојчић, 2004, 15; Радојчић, 2007/2008ц, 61.

оружје. Тако је сам успео да зароби и разоружа 19 Бугара и заплени већу количину оружја и муниције. Одликован је и са две медаље за храброст.

Пре одласка у „војну“ био је ожењен Лепосавом Суботић из истог села и добио кћи Радмилу, али су обе умрле док је он ратовао. По повратку кући оженио се Персидом Јанковић из Врагочанице код Ваљево. Пошто ни су имали своје деце усвојили су његову сестричину Миленију Плавшић.

Поред рада у пољопривреди по ослобођењу радио је као писар и деловођа Општине драгодолске, а потом и благајник Земљорадничке задруге у свом селу. Августа 1952. године отишао је у пензију, а после годину дана и преминуо. На кући у којој је живео подигнута је спомен плоча која подсећа на њега.

ПОПОВИЋ ЧЕДОМИР, земљорадник (Царина, Осечина, 6. XI 1885 – Кајмакчалан, 8. IX 1916).²⁰ Отац Драгић и мајка Стана, пољопривредни произвођачи. Поред њега они су имали синове Влајка и Радмира. Живео је у месту рођења и бавио се пољопривредом на 15 хектара земље.

Војску је служио као редов у III чети I батаљона V пешадијског пука „Краља Милана“ у Ваљево од 1909. године. Био је добар и одговоран војник па је добио чин резервног пешадијског наредника.

Учествовао је у оба балканска и Првом светском рату и често бивао у првим борбеним редовима. Истицао се родољубљем, храброшћу и пожртвовањем. Као редов III чете I батаљона V пешадијског пука Дринске дивизије I позива посебно се истакао неопаженим преласком на Мишарску аду и убацивањем бомби у противничке ровове. Тешко је рањен у леву руку код Лознице 1914. године, али ни то га није одвојило од ратних другова.

Са осталим борцима Српске војске повлачио се преко Косова и Албаније. После краћег одмора и реорганизације наших јединица са Крфа упућен је на Солунски фронт где се борио. Храбро је пао у борбама за Кајмакчалан. Сахрањен је на војничком гробљу у селу Баточини.

За херојско држање одликован је Златним војничким орденом Карађорђевог звезде са мачевима. О томе је објављен указ Његовог Величанства Краља ФАО бр. 11123 од 15. јуна 1915. године.

РАДИВОЈЕВИЋ БУДИМИР, официр (Лопатањ, Осечина, 24. XI 1896 – Петровац, ?, III 1950).²¹ Отац Димитрије и мајка Драгиња, пољо-

20 Архив Војноисторијског института, Београд, *Фонд Архива бивше српске војске*; Архив Југославије, Београд, *Фонд Краљевог двора*; Влаховић, 1990, 439.

21 Архив Војноисторијског института, Београд, *Фонд Архива бивше српске војске*; Влаховић, 1990, 171 и 172; Подаци из Матичне књиге рођених Цркве у Осечини.

привредници средњег имовног стања имали су доста деце, а он им је био осми по рођењу. Био је дугог лица, смеђе косе, кестењасте боје очију. Од особених знакова имао је два младежа на врату и ожиљак од бријача на јагодици левог образа. Завршио је четири разреда основне школе и пет разреда гимназије.

Учествовао је Првом светском рату од 1915. до 1918. године. До 1916. био је борац у Ђачком батаљону V пешадијског пука „Краља Милана“ Дринске дивизије. И након тога остао је у овом легендарном пуку. Током 1918. произведен је у пешадијског наредника. Трећег септембра 1918. године био је рањен али ни то није оставило тежих последица.

Као резервни пешадијски поднаредник II чете III батаљона V пешадијског пука, 2. септембра 1918. године, при нападу на положај Рововска коса кретао се испред своје десетине, храбрећи своје војнике ушао је у прве и друге непријатељске ровове. Мада је био под сталном баражном ватром остао је у рововима и против противника водио борбу ручним бомбама. Сутрадан је на Градиштанској коси после баража бомбама и пушкомитраљеским хицима, покренуо своју десетину на јуриш и том приликом био рањен. Својом умешношћу, храброшћу и смелошћу извршио је све задатке. Због тога је јавно похваљен наредбом команданта Прве армије од 4. септембра 1918, а заповешћу командира чете, од 5. септембра 1918, обзнањена су његова јуначка дела.

За испољену храброст и пожртвовање на Солунском фронту одликован је Сребрним војничким орденом Карађорђевог звезде са мачевица. О томе је издат указ ФАО 150806, од 31. марта 1920. године, Пре тога је, 1917. године, добио је Златну медаљу за храброст.

После рата напредовао је од полицијског писара до капетана I класе. Службовао је у Истоку, Ђаковици, Подујеву, Београду и Петровцу. У краткотрајном Априлском рату 1941. заробљен је и спроведен у немачко заробљеништво где је остао до ослобођења. По окончању ратних дејстава вратио се у земљу.

За заслуге у миру добио је и: Медаљу за војничке врлине, Медаљу за ревносну службу, Орден југословенске круне V реда, Албанску споменицу и Споменицу ослобођења и уједињења 1914-1918. године.

Женио се два пута два пута. Први пут са Станом кћерком Дивне и Милутина Павловића из Лужнице. Други пут са Даницом кћерком Василије и Михаила Крстића из Ниша.

ЦВЕТАНОВИЋ МИХАИЛО, земљорадник (Осечина, 17. X 1892 – Каменица, Коцељево, 30. XI 1971).²² Отац Спасоје, зв. Малиша и мајка Миленија, сиромашни земљорадници имали су четворо деце. Завршио је основну школу и остао да им помаже у обављању сеоских послова.

Учествовао је у оба балканска и Првом светском рату. Био је храбар и спретан борац легендарног V пешадијског пука Дринске дивизије првог позива. Током извиђања терена у Трбосиљу код Лознице успео је најпре да изненади, а потом и зароби два, а касније још пет противничких војника. За тај подвиг одликован је Сребрним војничким орденом Карађорђевог звезде са мачевима. Тешко је рањен за време борби на Солунском фронту 1917. године. Поред највећег ратног одликовања из тог периода имао је Албанску споменицу, Медаљу за храброст и још нека признања.

По повратку са ратишта преселио се у Каменицу код Коцељеве или Шабачку Каменицу, како се у овим крајевима чешће назива. Оженио се Зорком из Живиница код Тузле и на Пресеци саградио кућу и оформио топло породично гнездо. Имали су петоро деце – четири кћери и једног сина. Живео је тешко и скромно, радећи углавном под надницу и наполицу, али је важио за веома вредног и јако честитог човека.

***

Истине ради, морамо нагласити да се раније кроз новинске чланке провлачио податак да је ово високо признање имао и *Милоје Андрић* из Драгодола, отац Драгутина – Драгог Андрића, једног од организатора устанка 1941. године у Пецкој и околини, али за ту тврдњу нема никаквих доказа. Недавно је и мр Гроздана Н. Шимић у књизи *Комирић, некад и сад* (Шабац, 2009, стр. 60) поред Степана Вуковића, Милорада и Милутина Петровића, као носиоце Карађорђевог звезде из тог села, навела *Стијанимира Ђурића* и *Драгића Панџића*, али за то не даје никакве доказе. Можда оваквих и сличних тврдњи има још али до нас нису стигле.

Наши покушаји да те наводе проверимо нису дали резултата. У познатим списковима витезова Карађорђевог звезде са мачевима њихова имена се не помињу, а нема ни других писаних трагова који би то потврдили. Осим што смо међу добитницима овог високог одличја нашли име Драгића Панџића, али се не ради о овом већ оном рођеном у Југовићу код Лознице. До оваквих заблуда обично долази јер појединци поисто-

22 Илић – Лијескић, 1971; Казивања Радоја Ђурђевића, пуковника ЈНА у Београду из шабачке Каменице; Казивање Љупка Миловановића, агронома у Осечини из Горњег Црниљева; Радојчић, 2003в, 14.

већују Албанску споменицу, или какво друго одликовање, са Карађорђевоом звездом, што је неприхватљиво јер су Албанску споменицу добили сви који су прешли преко Албаније а ово одликовање само они који су посебно истакли својом храброшћу, сналажљивошћу и луцидношћу.

Извори и литература

Извори

- Архив Војноисторијског института, Београд, Фонд: Архива бивше српске војске бр. 6, фас. 12, кут. 1, док. 296; бр. 1, фас. 1, кутија 10, лист 16, док. 298
- Архив Војноисторијског института, Београд, Фонд: Досијеа персоналних података, К-828/306
- Архив Југославије, Београд, Фонд: Краљев двор – Збирка носилаца ордена Карађорђевог звезде и Белог орла
- Међуопштински историјски архив Ваљево, Матичне књиге рођених Цркве у Осечини, 1881-1886.
- Општинска управа Осечина – матичне књиге
- Месне канцеларије у Пецкој, Завлаци, Цветуљи – матичне књиге
- Управа града Ваљево – Матичне књиге умрлих Цркве ваљевске

Литература

- Влаховић, 1990, 171-172, 422, 424, 425, 427-429, 431, 433, 434, 436, 438, 439; Влаховић Томислав С.: *Вийезови Карађорђевог звезде са мачевима*, Аранђеловац, 1990.
- Група аутора: *Србија у ративима од 1912. до 1918. године, са посебним освртом на ваљевски крај*, Ваљево, 1972, стр. 200-202, 208, 211, 216
- Грујичић, 1998, 5 – Грујичић Ж. Ј.: *Солунац из Остјружња*, „Подгорац“, Осечина, бр. 2, од 31. децембра 1998, 5
- *Извештај Средишњег одбора Црвеног крста Југославије*, 28. мај 1945, 592
- Илић – Лијескић, 1971 – Илић – Лијескић Живорад: *Ратар и ратник са Пресеке*, Глас Подриња, Шабац, 30. децембра 1971
- Јовановић, 1985, 200 – Јовановић Ј.: *Азбуковица у народноослободилачком рату 1941-1945*, Љубовија 1985, 200
- Карацић, 1898, 586 – Вук Ст. Карацић: *Српски рјечник, државно издање, 1898.*
- Лазих, 2006, 108 – Б. Лазих: *Зборник жртва Драгог светског рата 1941-1945*, Ваљево, 2006.
- Павловић, 1907, 349 – Павловић Љубомир: *Колубара и Подгорина*, Београд, 1907, репринт издање, Ваљево, 1991.
- Т. Пивнички – Дринић: „Глигорић, Цветин Цвејо“, *Српски биографски речник*, Нови Сад, 2006, књ. 2, стр. 703.
- Радојчић, 2000, 303-304 – Милорад Радојчић: „Носиоци Карађорђевог звезде у ваљевском крају“, саопштење са научног скупа *Ваљевски крај у Првом светском рату*, одржаног 15. 16. новембра 1999. године у Ваљеву, а објављено у зборнику *Ваљево 1914-1918*, Ваљево 2000.

- Радојчић, 1997, 388-390 – Милорад Радојчић: „Бојанић Цветко – Цвејо“, *Биографски лексикон ваљевског краја*, Ваљево, 1997, књ. 1, допунска свеска.
- Радојчић, 1996/1997, 202-203 – Радојчић Милорад: „Вуковић, Степан – Степа“, *Биографски лексикон ваљевског краја*, Ваљево, 1996/1997, 1. књ.
- Радојчић, 1998, 397-398 – Радојчић Милорад: „Глигорић, Цветин Цвејо“, *Биографски лексикон ваљевског краја*, Ваљево, 1998, књ. 1, св. 2.
- Радојчић, 1999а, 81 – Радојчић Милорад: „Јанковић, Драгомир“, *Биографски лексикон Ваљевског краја*, Ваљево 1999, књ. 2, св. 7.
- Радојчић, 1999б, 254-255 – Радојчић Милорад: „Крстић, Крстивоје“, *Биографски лексикон ваљевског краја*, књ. 2, св. 9, Ваљево, 1999.
- Радојчић, 1999ц, 259. и 260 – Радојчић Милорад: „Крстић, Рафаило“, *Биографски лексикон ваљевског краја*, Ваљево 1999, књ. 2, св. 9.
- Радојчић, 2000, 401 – Радојчић Милорад: „Марковић Живан – Живојин“, *Биографски лексикон Ваљевског краја*, Ваљево, 2000, књ. 2, допунска свеска.
- Радојчић, 2007/2008а, 9 – Радојчић Милорад: „Матић, Драгић“, *Биографски лексикон Ваљевског краја*, Ваљево, 2007/2008, књ. 3.
- Радојчић, 2007/2008б, 48-49 – Радојчић Милорад: „Милинковић, Јеврем“, *Биографски лексикон Ваљевског краја*, Ваљево, 2007/2008, књ. 3.
- Радојчић, 2007/2008ц, 61 – Радојчић Милорад: „Миловановић или Плавшић, Живорад“, *Биографски лексикон Ваљевског краја*, Ваљево, 2007/2008, књ. 3.
- Радојчић, 2007/2008д, 176-177 – Радојчић Милорад: „Ненадовић Јеврем“, *Биографски лексикон Ваљевског краја*, Ваљево, 2007/2008, књ. 3.
- Радојчић, 2009а, 277 – Радојчић Милорад: „Јанковић, Драгомир“, *Српски биографски речник*, Нови Сад, 2009, књ. 4, 277.
- Радојчић, 2011, 380-381 – Радојчић Милорад: „Крстић, Крстивоје“, *Српски биографски речник*, Нови Сад, 2011, књ. 5,
- Радојчић, 2009, 232-238.: – Радојчић Милорад: „Комирић и Комирићанци“, *Календар Колубара*, Ваљево, 2009.
- Радојчић, 2010, 116-127 – Радојчић Милорад: „Рађевски витези слободе“, *Призор*, Лозница, 2010, бр. 9.
- Ранковић, 2011, 243 – Ранковић Здравко (уредник), *Велики народни календар Колубара за њеститију 2012. годину*, Ваљево, 2011.
- Шимић, 2009 – Шимић Н. Гроздан: *Комирић нека и сад*, Шабац, 2009,

Штампа

- Радојчић, 1999д, 12-13 – Радојчић Милорад: „Браћа Крстићи – Витезови Карађорђевог звезде“, *Подгорац*, Осечина, бр. 5, од 29. априла 1999.
- Радојчић, 2003а, 15 – Радојчић Милорад: „Рам за портрет старог ратника – Драгић С. Матић“, *Подгорац*, Осечина, бр. 22, од 5. августа 2003.
- Радојчић, 2003б, 15: – Радојчић Милорад: „Рам за портрет старог ратника – Благоје Бранковић“, *Подгорац*, Осечина, бр. 23, од 11. новембра 2003.
- Радојчић, 2003в, 14: – Радојчић Милорад: „Рам за портрет старог ратника – Михаило Цветановић“, *Подгорац*, Осечина, бр. 23, од 30. децембра 2003.
- Радојчић, 2004, 15 – Радојчић Милорад: „Рам за портрет старог ратника: Живорад Плавшић – Миловановић“, *Подгорац*, Осечина, бр. 24, од 8. марта 2004.

- С. Р., „Сећање чува сјај“, *Подгораци*, Осечина, бр. 1, од 26. новембра 1998, 5.
- Годоровић, 1960 – Годоровић Ж.: „Пао је командант с белог коња“, *Политика*, Београд, 4. августа 1960.
- *Рајник*, Београд, 1922-1924;
- *Српске новине*, Београд, од 30. септембра 1917.
- *Глас Ваљево*, Ваљево, 24. априла 1932, 4

Summary

In the period from year 1912 to 1918 total eighteen warriors from municipality of Osečina were awarded and became bearers of the most valued war decoration Karadorđežs Star with Swords. This number of awarded warriors is quite large and can be served as pride. Most certainly, it is almost impossible to find such a small territory that has this number of knights. Interesting is also that two pairs of brothers became the bearers of this highest decoration - Krstivoje and Rafailo Krstić and Milorad and Milutin Petrović.

All of them went to war as very young people with modest education. The fact that only three of them (Dobrosav Živanović, Dragić Matić and Čedomir Popović), from total number of eighteen knights, did not live to experience freedom is quite impressive. Most of them, who lived through the atrocities of war, returned to occupations they had before war.

Among bearers of this medal, three of them remained in army and became officers (Krstivoje Krstić, Jevrem Milinković and Budimir Radivojević). Four of them continued their education after the war and succeeded in getting a degree, which enabled them to involve in other things, apart from agriculture (Rafailo Krstić, Jevrem Nenadović, Milorad Petrović i Živorad Plavšić-Milovanović), while two of them moved with their families from their home area to Posavotamnava in search of better life (Blagoje Branović and Mihailo Cvetanović).

The bearers of this medal, known as the knights of the order of Karadorđežs Star, mostly were ordinary people - peasants, clerks, craftsman, but few of them officers, too. The medals they received certainly classified them as the cr ne of our society, although many of them lacked in basic needs. Almost all of them died and were buried without any military honors. It is not known, if the society paid them any honors by raising some monument or if some school, street or local society bears their name or surname.

However, they deserved to be remembered with pride, serving us as role models and as beacons on how to defend and preserve homeland. Nowadays, unfortunately, only their descendants and some lovers of local history are familiar with their life stories.

Дејан Булић, Историјски институт Београд
Радивоје Арсић, Завод за заштиту споменика културе Ваљево

МАНАСТИР БОГОВАЂА ИЗ АСПЕКТА АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА

Апстракт: О манастиру Боговађа сачуван је велики број историјских докумената углавном из новије историје почевши од XVIII века. Време и околности подизања и изглед првог манастира никада нису расветљене. Током јесени 2011. обављена су мања сондажна истраживања за потребе израда пројекта санације Григоријевог конака. Том приликом је утврђено да се првобитни манастирски комплекс био другачије позициониран у простору у односу на данашњу цркву и објекте, и да је манастир сасвим сигурно постојао током 15 века а можда и у другој половини XIV века.

Кључне речи: Западна Србија, Колубара, манастир, Црква, конак, огњиште, керамика

MONASTERY OF BOGOVAĐA FROM THE POINT OF ARCHEOLOGICAL RESEARCH

Abstract: Large number of historical documents about monastery of Bogovada have been preserved and they mainly date from recent history, starting from XVIII century. Time and circumstances relating to building and the overall appearance of the first monastery have never been revealed. During the autumn, year 2011, smaller probe research has been conducted for the purpose of reconstruction of Grigorije's dormitory. At that occasion, it was determined that the first monastery complex was located differently in comparison to today's church and relating facilities, and that it existed, with utmost certainty in XV century, or maybe even in the second half of XIV century.

Key words: Western Serbia, Kolubara, monastery, Church, dormitory, hearth, ceramics.

Манастир Боговађа смештен је у атару истоименог села, јужно од Лајковца. Због своје бурне прошлости манастир је више пута страдао и био обнављан. Манастирску цркву Св. Георгија подигао је 1545. год јеромонах Мардарије, схимник, из Вранеша, са братијом. Ктитори су били кнез Павле и Јован Велимировићи из Јабучја са осталим право-

славним христијанима, што сазнајемо из записа који је оставио Хаџи Рувим на тзв. Дабином јеванђељу, штампаном у Москви 1730. године.¹ Поред овог записа за који претпоставља Л. Мирковић, да је, вероватно, био написан негде у првобитној цркви, Рувим је насликао и ликове кнеза Петра и Павла Велимировића.² Уколико је ликове ктитора радио према неком предлошку, онда је то највероватније према ктиторској композицији из првобитне цркве. О манастирском животу током XVII века сведочи неколико записа у црквеним књигама.³

Несумњиво, најважнија личност манастира са краја XVIII и почетка XIX столећа је архимандрит Хаџи Рувим Нешковића, под чијом управом је настала значајна сликарска и дуборезачка школа, која је радила и после његове смрти.⁴ Своје свестрано образовање Хаџи Рувима показао је поседовањем већег броја наслова у својој библиотеци, великим смисао за писање и потребом да остави хронолошке забелешке о свом времену.⁵ Од Ј. Вујића, сазнајемо о манастирској библиотеци у којој је било 108 књига.⁶ Највећи број књига из ове библиотеке страдао је у време Првог светског рата.

Хаџи Рувим Нешовић, навео је у једном од својих бројних записа да су у току Аустро-турског рата 1788-1791. г. у Ваљевској нахији страдали манастири: Боговађа, Рибница, Ћелије Пустинја и Новаци, као и цркве у Славковици, Петници, Буковици, Крчмару, Плушцу, Бранковини, Дивцима и Јабучју, док су поштеђени остали само манастир Грабовац и црква у Паунама.⁷ Из једног другог Рувимовог записа у страдном јеванђељу, штампаном у Москви 1790, сазнајемо да је Хаџи Рувим са Игуманом Василијем и Герасимом 1794. год. из основа подигао цркву манастира Боговађа.⁸ Из тога времена потиче спратни конак, подигнут северозападно од цркве, у коме је 1805. заседао Правитељствујушћи совјет, преселивши се накратко из манастира Вољавча.⁹

Из Вујићевих *Пушешетвија* сазнајемо да је после успешно окончаног Другог српског устанка, Милош Обреновић 1816, приступио обно-

1 Стојановић, 1983, бр. 9830; Мирковић 1950, 55-56

2 Мирковић, 1950, 21

3 Исто, 21-22

4 Радосављевић, 2007, 276

5 Сабране и критички приређени записи о личности Хаџи Рувима са старијом литературом: (Маринковић 1989-1990)

6 Вујић, 1902, 54-58

7 Стојановић, 1983, бр. 3650, 291-292

8 Мирковић, 1950, 56-57

9 О изгледу Старог конака: (Павловић, 1953, 116-117), а о санационим радовима на Конаку видети: (*Споменичко наслеђе*, 2006, 136)

ви манастира Боговађи, који је био порушен 1813. године. Поред описа цркве, сазнајемо да „У женској ђрејрајти, с леве стїране код зајадних вратїа, у једном кивотїу ђочивају мошїи ђрејодобнаго оца Мардарија (оснивача Боговађе)“.¹⁰

Данашњи изглед Боговађа је добила 1852.¹¹ Милошева црква, показала се недовољна за потребе богослужења, због чега је нова црква саграђена од 1848. до 1852. године, која и данас постоји, као и неке помоћне зграде.¹² Убрзо, 1858. г., са јужне стране цркве, подигнут је и нов манастирски конак, о чему сведочи камена плоча са записом изнад северних врата конака. Исти дом доживео је још две обнове: прву за време владања краља Милана Обреновића 1884.¹³ и другу 1961. године.

Према легенди, коју је забележио јеромонах Јосиф у Тронушком родослову, оснивање манастира се смешта у средину XV столећа, јер је према летопису овде, као калуђер живео, а убрзо и умро Гргур (Слепи) Бранковић.¹⁴ Ако се прихвати оваква легенда, онда је убрзо са пропашћу Деспотовине и манастир страдао. Међутим, овоме се противи чињеница да се Гргур Бранковић, као монах Герман упокојио 16. 10. 1459. године у манастиру Хиландар.¹⁵ Да је легенда истинита свакако би је забележио Ј. Вујић, самим тим што је поменуо предање које се везује за оснивача манастира игумана Мардарија.¹⁶ Оваквој претпоставци не иде у прилог ни опис обнове Мардаријеве цркве, јер звучи мало вероватно да би обновљен црква из 16. века била већа од средњовековне. Но некакво култно место – некропола или црква, је морала постојати као старије сакрално место, како би уопште било могуће обновити манастир.

Према легенди, своје име, манастир дугује извору лековите воде који се налази јужно од манастира, данас у кругу оближње војне касарне. Због свог лековитог својства, прозвана је „Богова вода“, одакле је проистекао данашњи назив „Боговађа“ Када је Хаци-Рувим озидео и спровео воду кроз цеви, та је чесма по њему названа.¹⁷ Од свога постанка па све до 1957. године манастир Боговађа био је мушки манастир, када је претворен у обитељ за монахиње.¹⁸

---

10 Вујић, 1902, 54-58

11 За изглед цркве и основне податке о њој: (Пејовић 2002: 214-215; Продановић – Ранковић 2007: 131)

12 Павловић, 1998, 45-58; Живојиновић, 2007, 38

13 Мирковић, 1950, 24

14 Шафарик, 1853, 108; Радојчић, 1931, 50

15 Ћирковић, 1994, 373-3744; Веселиновић – Љушић, 2002, 30

16 Вујић, 1902, 54

17 Живојиновић, 2007, 14

18 Милеуснић, 1995, 54; Живојиновић, 2007, 46

Током два радна дана 5-6. октобра 2011, у манастиру Боговађа, обављена су мања археолошка истраживања, која су била у потпуности подређена изради пројекта за његову хитну грађевинску санацију архитекте Милке Крстивојевић.¹⁹ У радовима је учествовао Владо Гошњић и неколико мештана из околине, уз здружну помоћ сестринства манастира. Након мионичког земљотреса (1998) извршени су радови на оправци храму у зиму 1998-1999. године, а затим и на реконструкција старог манастирског конака 2005, док је Конак, из 1858. године, дошао у стање када му требају озбиљни санациони радови. Из истакнутих разлога постављене су три архитектонске сонде са источне стране Конака непосредно уз његово спољно лице (сл. 1). Циљ је било сагледати стање темеља, начин његовог извођења односно дубина утемељења и квалитет подлоге, у складу са чим би биле предложене мере техничке заштите и санације темеља као и етапе конзервације Конака.

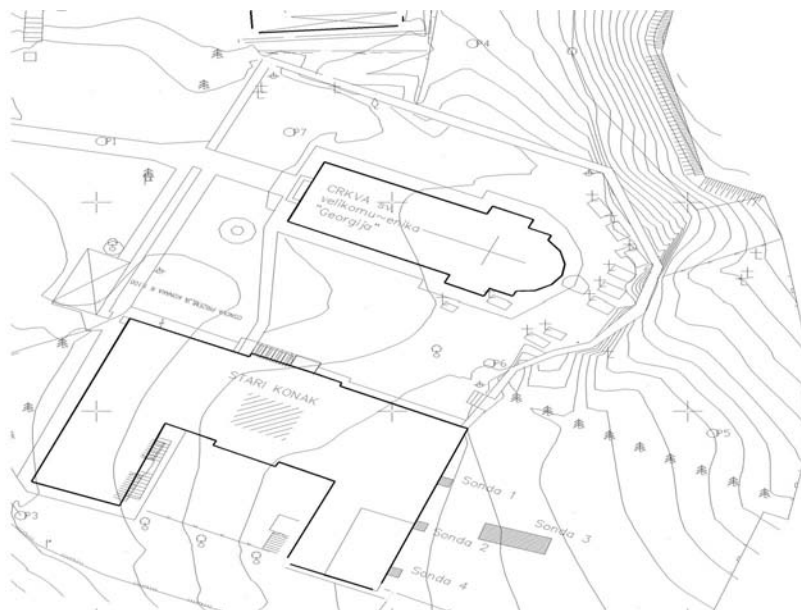
Сонде постављене уз Конак (сонде 1; 2 и 4) биле су приближно квадратног облика, димензија 1x1м. Радовима је претходило разбијање бетонске стазе која окружује Конак на простору каснијих ископа, а затим и уклањање бетонске супструкције од крупнијег облутка и местимично поређане цигле. Дебљина стазе са супструкцијом износила је око 0,15 м.

Сонда 1

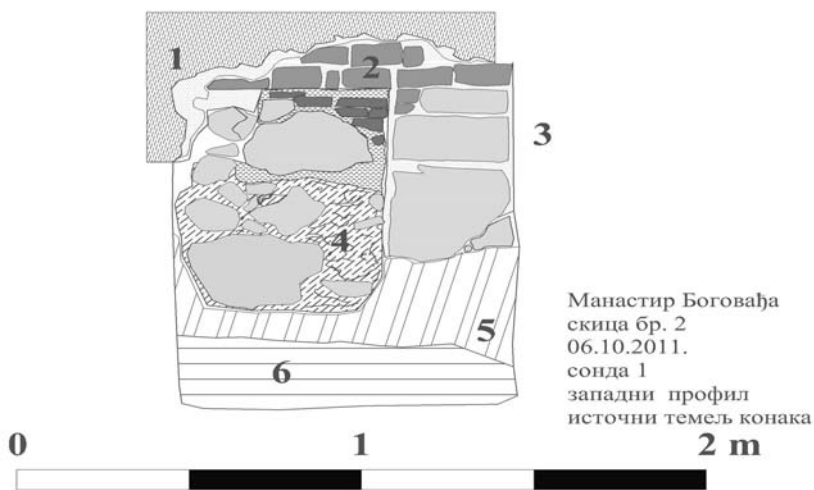
Сонда је постављена са спољне стране Конака на 13,03 м од његовог југоисточног угла. Испод бетонске стазе са супструкцијом је слој тамномрка земље са уломцима опека и траговима гара. На рел. дубини 0,45 м, констатована је површина са пепелом, гаром, горелим пешчаром и запеченом земљом. Уследио је слој са оваквим саставом и са знатним бројем налаза грнчарије и кости (0,45-0,70 м), а потом слој светломрке земље (0,70-0,85 м) са налазима грнчарије и спорадичним траговима малтера. Последњи је стерилан слој светломрке земље (0,85-0,95 м) (сл. 1 и 2).

Унутар сонде констатовано је постојање две грађевинске фазе у изради темеља Конака, које се јасно издвајају вертикалном фугом и различитом дубином фундарања темеља (сл. 2). Плићи (северни део) темељ, чије је дно на 0,35 м од површине, укопан је у слој тамномрке земље. Дубљи (јужни део) темељ је дубље фундиран за око 0,20 м, одно-

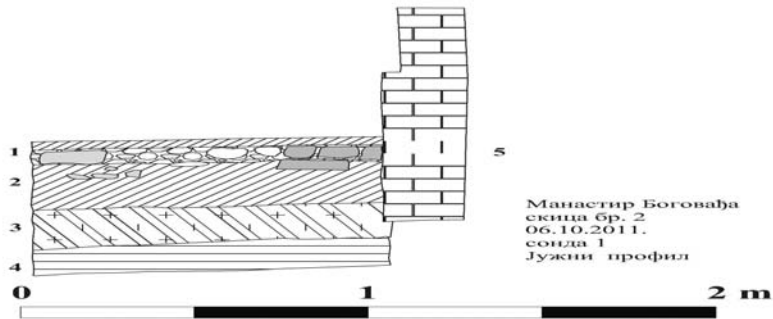
¹⁹ Истраживања су обавили археолози Радивоје Арсић из Завода у Ваљевоу и Дејан Булић, археолог из Историјског института – Београд за потребе Завода за заштиту споменика културе – Ваљево

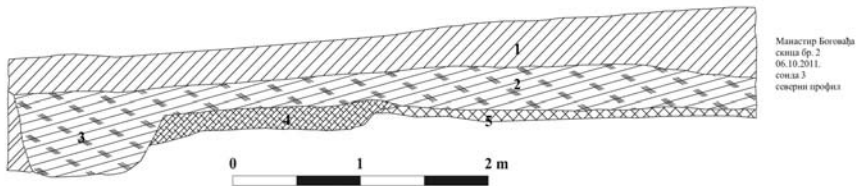
Сл. 1 Ситуациони план са распоредом сонди

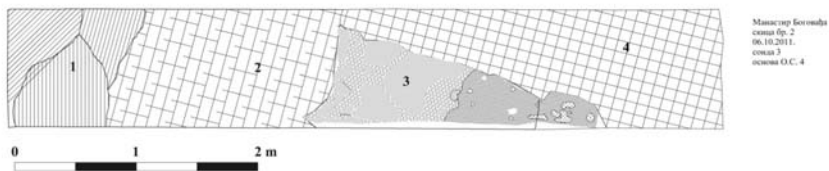
Сл. 2 Сонда 1 западни профил према конаку 1- малтер на садашњем зиду; 2 опека из друге половине 19. века; 3 - темељ конака друга половина 19. века од камена и малтера; 4 - темељ старије грађевине од ломљеног камена и жутог кречног малтера; 5 - тамномрка са прослојцима гари; 6 - светломрка компактна стерилна земља

Сл. 3 Сонда 2 јужни профил профил 1 - бетонска стаза; 2 - мрка копатна земља; 3 - тамномрка са прослојцима гари; 4 - светломрка копатна

Сл. 4 Сонда 3 северни профил 1 - тамнобраон ораница; 2 - слој грумења малтер, шута и сиге; 3 - негатив извађеног темеља; 4 - зона запечене земље; 5 - Под прострије са огњиштем

Сл. 5 Основа сонде 3 са негативом зида и поплочаним огњиште 1- негатив извађеног темеља; 2 - зона запечене земље; 3 - огњиште поплочано каменом са наслагама пепела; 5 - под просторије камен и набијена светломрка земља

сно до рел. дубине 0,55 m и укопан је у слој пепела и запечене земље. Темeљ је изведен од ломљеног камена, а као везиво коришћен је жућкасти кречни малтер.

Сокл стрчи неколико центиметара у односу на горњи део, изведен је лепљењем ћерамиде и малтера преко крупнијих полутесаника. Ова интервенција преко темeља као и надземни део грађевине који је изведен опеком, јасно се издваја употребом беличастог кречног малтера.

Конструктивно је старији јужни део темeља који је дубље укопан, а затим је на њега прислоњен плићи темeљ којим је могуће проширен првобитни објекат. Између ове две конструктивне фазе, хронолошка разлика не мора да буде велика, али се за сада не може прецизно дефинисати. Коначно је у трећој фази, на темeљима старог објекта подигнут Конак 1858. године који се јадно одваја од темeља употребом различитог малтера и различитог грађевинског материјала, у овом случају цигле.

Како је и најстарији део темeља конака укопан у слој XIV и XV столећа, јасно је, да су и најстаријој фази Конака претходили старији трагови живљења (сл. 2). Поред керамичких налаза, никакав објекат, за сада, није потврђен архитектонским остацима због чега се не може казати је ли су ово евентуално остаци манастирског комплекса или само део средњовековног насеља.

Сонда 2

Северна ивица ископа налазила се на 6,20 m од североисточног угла конака. Испод супструкције је слој мрке земље са ел. шута (малтер и уломци цигле, те ретки налази костију и 1 гвоздени клин). Уследио је слој тамномрке земље, са спорадичним налазима кости и два фрагмента керамике (рел. дубине 0,30 m – 0,55 m). Испод овог слоја је стерилна компактна светломрка земља са спорадичним упадима грумења малтера у горњој зони. Најнижа тачка темeља је на свега 0,30 m од нивоа стазе.

Сонда 3

Сонда, димензија 6x1 m, приближне оријентације И-З постављена је 5,6 m источно у односу на Конак. Испод травнатог покривача, у слоју светло-мрке земље са спорадичним ситним грумењем малтера и опеке, налажени су рецентни налази: чауре, уломци порцелана... Од 0,20 метара у истом слоју је знатније присуство камена и грумења малтера, који прате налази животињских костију и гвоздени клинови. Од релативне дубине 0,30 m, односно 0,50 m на целој површини ископа је слој чи-

Сл. 6 Фрагменти грнчарије из слоја XIV-XV века сонда 1

Сл. 7 Део црепуље откривен поре огњишта у сонди 3

стог шута са остацима гаражи (грумење малтера и доста ситног камена). Местимично су се налазили и изгорели уломци сиге (сиве боје).

У западном делу рова констатовано је постојање негатива зида ширине готово 1 m, који се јасно читава у северном и јужном профилу ископа. (сл. 4 и 5) Зид се пружао правцем С-Ј. Остали зидове објекта нису констатовани, али је јасно да се ископ нашао унутар некадашњег објекта. Са западне стране негатива зида, констатовано је постојање глиновитог пода, местимично са сачуваним подним каменим плочама. Овом нивоу одговара само делимично ископана камена конструкција квадратне основе, која је вероватно представљала огњиште (сл. 5).

У западном делу испод нивоа пода (или последњег нивоа пода) је танак слој глине (зеленкасте боје), а испод дебљи слој запечене црвене земље са мањим бројем налаза огњишне керамике и животињских костију (сл. 6). Из слоја потиче и неколико римских опека, овде највероватније у секундарној употреби. Римске опеке су свакако донете као грађевински материјал из неке од напуштених вила рустика из непосредне околине. Два оваква објекта регистрована су на удаљености од око 1.000 m на локалитетима Витковача и Лујица.

Сонда 4

Јужна ивица ископа налазила се на 2,05 m од југоисточног угла конака. Испод бетонска стаза и супструкција од камена копано је у слоју мрке земље са ел. шута, који прате налази костију, кованика и керамике (рел. дубина 0,15 m – 0,60 m). Испод је стерилна компактна светломрка земља у коју су фундирани темељи конака.

Закључак

Пронађени остаци објеката, сведоче о бурној историји манастира, бројним рушењима и обновама о чему сведочи поновна употреба старијих темеља и грађевинског материјала, као и и нивелације простора источно од данашњег Конака ради коришћења простора за пољопривредне и економске делатности. Првобитни манастир је био другачије лоциран у односу на данашње манастирске објекте. Може се претпоставити да је вероватно и сама црква заузимала другачију позицију. Археолошки слојеви и откривени фрагменти зидова указују да се стари манастир са црквом налазио на узвишењу и падини која се делом налази испод григоријевог конака а делом у воћњаку источно. У прилог овом сазнању иде запис из манастирске архиве до кога је дошао Владо Гошњић. У деловоднику јеромонаха Данила из средине XIX века пише да је Хаџи-Рувим првобитну цркву изместио, а да се она налазила на

месту данашњег Григоријевог конака. Л. Мирковић спомиње да се надгробник игумана Мелентија Гавриловића, који се упокојио 1843, налази код Чардака, где је некада била стара црква.²⁰ Слично тврди и С. Живојиновић, по коме је игуман Мелентије покопан, близу места где је била стара црква, на падини брега, изнад данашње цркве.²¹

Што се тиче хронолошког опредељења констатованих остатака, за сада извесне керамичке форме пронађене у скромним ископима указују на временску блискости са материјалом пронађеним приликом истраживања манастира Ћелије код Лајковца, из XIV–XV столећа (сл. 7). Керамика представља локалну производњу сва керамика је израђена на идентичан начин а на оба локалитета регистровани су делови поклопаца украшени урезима у облику јелове гранчице.²² Грнчарија идентичног квалитета и начина израде откривена је на оближњем локалитету Анине у селу Ћелије датована је угарским новцем у другу половину XIV века.²³ Само озбиљнија истраживања на ширем простору манастирске порте могу да потврде овакве индиције, дају материјалне доказе о трајању манастира кроз векове, његовој делатности и настојањима манастирског братства на очувању српске писмености, традиције и духовности.

До сада радови извођени на простору манастирске порте и храма вођени су без учешћа археолога због чега су нам извесна сведочанства о манастирској прошлости остала непозната, а поједине зоне манастира и заувек изгубљене у археолошком смислу. Такав је случај са Новим конаком и паркингом у источном делу порте, где су нивелацијом терена збрисани и сви евентуални трагови прошлости.

Овај мали прилог има за циљ да будућим археолошким истраживачима омогући какво-такво полазиште у истраживању и делимичан увид у стратиграфију манастира. Надамо се да ће са овим радом започети брижније сакупљање података о манастиру Боговађа и можда покренути изучавање још неких аспеката прошлости манастира.

20 Мирковић, 1950, 63

21 Живојиновић, 2007, 43

22 Арсић, Пецикоза, 2006, 166

23 Арсић, 2008, 69

Summary

Monastery of Bogovada is located in the village district which has the same name as monastery, south of town Lajkovac. Because of its turbulent past, monastery was destroyed and reconstructed several times. Monastery church of St. George was built in year 1545, by monk Maradarije. Large number of historical documents about monastery of Bogovada have been preserved and they mainly date from recent history, starting from XVIII century. Time and circumstances relating to building and the overall appearance of the first monastery have never been revealed. During the autumn, year 2011, smaller probe research has been conducted for the purpose of reconstruction of Grigorije's dormitory. At that occasion, it was determined that the first monastery complex was located differently in comparison to today's church and relating facilities. Archeological layers and some fragments of walls that were discovered indicate that the old monastery and the church were located on the hill and on the slope, placed partly below Grigorije's dormitory and partly in the orchard near the location. It is almost certain that the monastery existed in XV century, or maybe even in the second half of XIV century.

Дејан Булић, Историјски институт Београд
Дејан Радићевић, Филозофски факултет Београд
Радивоје Арсић, Завод за заштиту споменика културе Ваљево

ИСТРАЖИВАЊА ВАЉЕВСКЕ ГРАЧАНИЦЕ 2011. ГОДИНЕ

Апстракт: Рад нуди неке нове податке о манастиру Грачаница до којих се дошло током заштитних археолошких истраживања 2011. године. Поред тога сагледава историјске чињенице везане за време настанка манастира, фазе градње и живота у новом светлу и контексту археолошких налаза. Утврђено је да постоје бројне индиције о средњовековном пореклу цркве, још увек нигде није јасно дефинисан средњовековни слој или неки део архитектуре који је јасно опредељен у ово време. Такође, ни један гроб за сада није датован у средњи век, премда је таквих нагвештаја било. Како су истраживања насилно прекинута закључци нису коначни. Најзначајнији налаз је фрагментовано дно бокала од мајолике. Ово увезено посуђе из Италије хронолошки је осетљиво и захваљујући њему и трајање откривеног конака можемо сместити у другу половину XV века.

Кључне речи: Западна Србија, Ваљевска Грачаница, манастир, црква, средњи век, гроб, конак, мајолика

RESEARCH OF GRAČANICA MONASTERY IN YEAR 2011.

Abstract: The article offers new data about monastery of Gračanica which were gained during protective archeological research in year 2011. In addition, it perceives historical facts related to the time of monastery origin, its construction phases from a new stand and through the context of the archaeological finds. It was determined that there are numerous indications about medieval origin of the church, but neither medieval construction layers nor some other parts of architecture typical for this age were found. In addition, not one of the tombs can be placed in this period, although some speculations have been made. Being that research has been ended by force, the conclusions can not be described as final. The most important finding is the fragmented bottom of majolica pitcher. This Italy imported pot is chronologically sensitive and due to this we can place the duration of the discovered dormitory in second half of XV century.

Key words: Western Serbia, Monastery of Gračanica, Valjevo, monastery, church, medieval, tomb, dormitory, majolica

Сл. 1 – Ситуациони план платоа манастира Грачаница са црквом и пратећим објектима из 2011 године

Манастир Грачаница налази се у селу Тубравић, двадесетак километара југозападно од Ваљева и свега неколико километара од данашњег пута Ваљево – Бајина Башта. Храм посвећен Арханђелу Михајлу смештен је десној обали реке Сушице, на једном проширењу кањона, у коју се мало узводно улива Грачаничка река (сл. 1).

Своје име манастир дугује реци Грачаници која протиче уз њега. Некада се, највероватније, и доњи крај ове реке, до ушћа у Јабланицу, називао Грачаничком реком, али је у једном тренутку дошло до промене, када је мања утока преузела име. Такође, знало се, да и река своје име дугује остацима некаквог града.¹ На неки начин, ово потврђује Павловић, који каже, каже да је Грачаница име брда, па је по томе и крај назван.² Рекогносцирањем аутора чланка, у лето 2011, на

1 Лома, 2003, 24-26

2 Павловић, 1907, 519.

обронцима Повлена, на брду Вито у атару селу Брезовица откривено је камено утврђење из старијег гвозденог доба, чиме су потврђене претпоставке о пореклу имена.³

Мало се шта може са сигурношћу казати о историји манастира Грачаница. Не зна се година оснивања манастира, ктитор, а осим појединих грађевина није позната првобитна манастирска целина, осим оцена да је савремена манастиру Пустиња.⁴ У једној од верзија предања, често навођених у литератури говори се о тројици браће као ктитора трију суседних манастирских цркава: Јовања, Грачанице и Пустиње.⁵

Први историјски помен је из 1560. године када је манастир имао два монаха који дају одсеком 60 акчи. Занимљиво је да се, 1572. године, јављају два манастира св. Арханђела код овог села: у првом је забележен само приход од 160 акчи, а у другом један калуђер и приход од 64 акче. Иако преводилац овог податка сматра се да ту није реч о деоби манастирског прихода на два дела, пошто се у том случају обично дели на равне делове⁶, непостојање две цркве на терену и ситуација да река физички делила имање манастира указују да је реч ипак о једном манастиру са поделом прихода на два дела. Уосталом, попис настао у време владавине Мурата III (1574-1595) бележи опет само један манастир са годишњом обавезом од 400 акчи.⁷ Исте своте плаћа и Пустиња у време Мурата (400 акчи), а 1572. године 300 акчи, када је ту живео један монах, што у том тренутку указује на приближно исту величину манастирског поседа и број монаха.⁸

Упркос чињеници да од помена у турским пописима током XVI века, нема више података о манастиру Грачаница све до њене обнове, готово сви они који су писали о Грачаници износе мишљење да је за време Кочине Крајине манастир опустошен, премда за ово нема историјских чињеница.⁹

Хади Рувим Нешовић, у једном од својих бројних записа навео је који су манастири страдали у току аустро-турског рата 1788-1791. године у Ваљевској нахији. Међу страдалим манастирима нашла се и Пустиња, док о Грачаници нема говора.¹⁰ Слично наводи Ј. Вујић, и за манастир Пустињу казује да је попаљена пре 40 година, за Грачаницу

---

3 За сада о овом утврђењу шира јавност упозната је само преко новинских информација.

4 Ћоровић, Љубинковић, 1953, 145.

5 Павловић, 1940, 175.

6 Зиројевић, 1984, 41.

7 Исто, 41-42.

8 Исто, 72.

9 Жеж, 1994, 109-113; Стојић, 2010, 31, 116; Бабић, 1994, 141.

10 Стојановић, 1983: 3650, 291-292.

каже само да је то нова црква.¹¹ Тешко да би оба извора пропустила да кажу да је Грачаница страдала када и Пустиње и очигледно није, из чега се да закључити да је раније страдала. Ситуација у време Аустријске власти подржава ову тезу. Ваљевски дистрикт, као један од 15, у оквиру Србије, ушао је у састав Аустрије после Пожаревачког мира 1718. године, и остао у њеном саставу до 1739. године.¹² У попису Ваљевске епископије међу манастирима нема Ћелија, Јовање, Пустиње, Грачанице, претпоставља се јер нису имали своје нурије.¹³

Код Живојиновића налазимо, непотврђен у изворима податак, да је црква манастир Пустиња пострадала 1683. године, када је овуда прошла турска војска за Беч.¹⁴ За претпоставити је, ако је податак тачан, да је истовремено са страдањем Пустиње, могла страдати и Грачаница.

Видели смо да упркос досадашњем уверењу, нема у историјским изворима ни трага о постојању манастира Грачанице током XVII и XVIII столећа.¹⁵ Склони смо да у догађајима око Великог турског рата тражимо и страдање манастира Грачанице те да је манастирски живот замро током наредног столећа. У складу са овим био би и родослов ктитора који казује да су се, на простор од Турака разрушеног манастира и запуштеног имања половином XVIII столећа, доселили стриц и отац ктитора.¹⁶

Ј. Вујића Грачаницу помиње као нову цркву, коју су зидали 1818. год. Милосав Томић са Стубла и Вукосав Веселиновић из Тубравића.¹⁷ Међутим Вујић је погрешно забележио Милосављево презиме, наиме према поменутом родослову и Милосав је такође Веселиновић, с обзиром да је један од четири Вукосављева брата.¹⁸ Уосталом, то показује и натпис на надгробном споменику из порте цркве на којој је уписано и презиме Милосава (Веселиновић), као и година смрти (1819). У Ваљевској нахији по попису из 1836 међу саграђеним новим црквама побројана Грачаница у Тубравићу, за коју се наводи да је грађена пре 15 година.¹⁹

11 Вујић, 1902, 40.

12 Пантелић, 1948, 10.

13 Радосављевић, 1997, 37-50.

14 Живојиновић, 1972, 29; Павловић, 1998, 156.

15 За стање у Ваљевској митрополији током 17. столећа: (Радосављевић, 2000; Радосављевић, 2007).

16 Јеремић, 1927, 59-61.

17 Вујић, 1902, 40.

18 Јеремић, 1927, 59-61.

19 Радосављевић, 2007, 422.

Друга велика обнова уследила је залагањем владике Николаја Велимировића 1930. године, када црква добија коначан изглед, односно када добија кубе и венац цркве у неовизантијском стилу, нову кровну конструкцију и кровни покривач, о чему сведочи и натпис на цркви.²⁰ Из тог времена потиче и мања капела јужно од цркве, већи број собраница јужно, западно и југозападно од цркве, као и подзид са северне и источне стране уз данашњу металну ограду. Такође је подзид са јужне стране цркве обновљен у ово време.

Без изведених додатних истраживања на самој црквеној грађевини, ослањамо се на запажања оцене Г. Бабић и Ж. Жежа по питању фаза градње храма.²¹

Приликом археолошких ископавања 1987. године на простору око цркве констатовано је 118 гробова (сл. 2). Истражено је 113 гробова са скелетним остацима 161 покојника. Антрополошком анализом, са посебним акцентом на зубни материјал, обухваћени су остаци 139 индивидуа.²²

Током 2002. године су обављена и истраживања манастирске испосница, чије је постојање потврђено и археолошким и архитектонским остацима. Истраживања је обавио Завод за заштиту споменика културе Ваљево, пронађени керамички материјал показује хронолошки синхронизитет са манастиром Грачаница.²³ Уколико се претпоставке о постојању сличних спелеолошких објеката у околини манастира Пустиње покажу тачним, у околини Ваљева морао би постојати јак центар анахоретског монаштва у првим годинама турске власти.²⁴

Привођењем пројекта изградње бране крају, поново се током 2011. године јавила потреба за завршетком заштитних археолошких истраживања. Радови с трајали у периоду, од 15. августа, до 03. октобра 2011. године, у организацији Завода за заштиту споменика културе у Ваљеву, под руководством др Д. Радичевића, асистента на Одељењу за археологију Филозофског факултету Универзитета у Београду. Непосредни руководиоци теренских радова били су мр Д. Булић, сарадник Историјског института у Београд и Р. Арсић, археолог Завода за заштиту споменика културе Ваљево. Чланове стручне екипе чинили су:

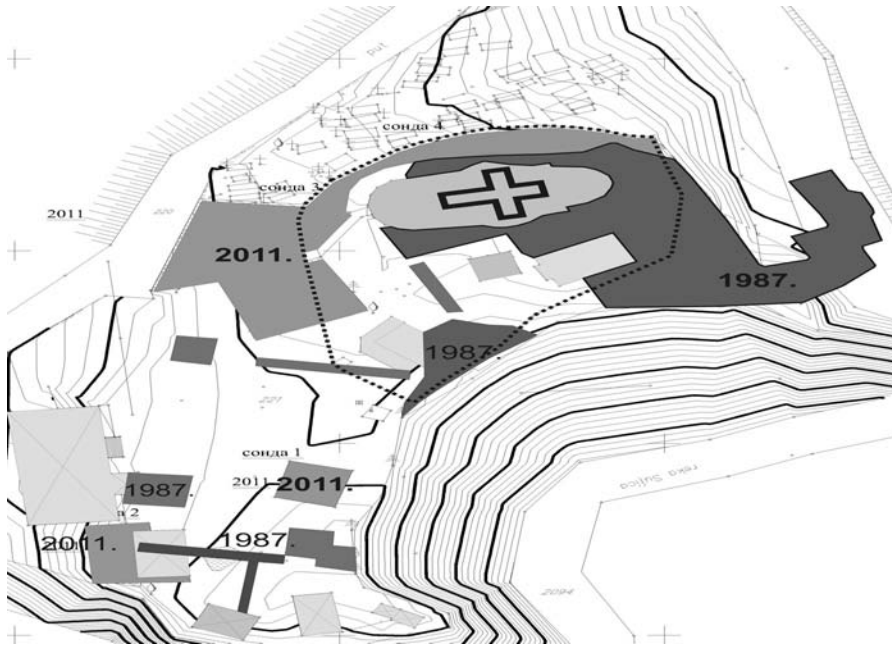
20 Стаменић, 2006, 29.

21 Жеж, 1994, 109-113; Бабић, 1994, 141.

22 Ђурић, Срејић и др. 1997, 233-240; Ђурић, Срејић и Келечевић, 1998, 271-279.

23 Арсић, 2005, 87.

24 За појам пустиње, као места на коме се води монашки живот и за претпоставку манастира Пустиње као анахоретске заједнице: (Пејић 2002: 8, 24).

Сл. 2 – План истражених површина 1987. и 2011. године

Милан Веселиновић, конзерватор Народног музеја у Ваљевоу, и Никола Јевтић, студент археологије. Финансијска средства неопходна за истраживања обезбедило је ЈП „Колубара“

Планирано је било истраживање целокупне унутрашњости цркве и расположивог простора око ње, који није био обухваћен ископавањима 1987. године. Међутим, ископавања се нису одвијала према предвиђеном плану, будући да су спречавана и ометана од стране групе грађана која се противила њиховом извођењу. Упркос свему, резултирала су новим сазнањима, која ће сигурно бити од великог значаја за будућа проучавања манастира Грачанице.

Од првобитног плана ископавања у оквиру квадратне мреже, морало се одустати јер су маркерне тачке квадрата, биле повађене од стране окупљених незадовољника, због чега је одлучено да се ископава системом сонди. Коначно, опструкција археолошких истраживања је на крају довело до незаконитог затрпавања археолошких ископа и до обуставе радова. Упркос свему, истраживањима су добијени неки важни резултати и овом приликом их предочавамо научној јавности.

На ливади, која се налази на левој обали реке Сушице, још 2003. г, власник имања Тебић Првослав указао је на трагове темеља и уломке грнчарије. Реч је о платоу, димензија 100 x 50 m, који је благо нагнут ка

северној страни. На мањем елипсоидном узвишењу које је око 0,5 m изнад околног терена постављен је, правцем север–југ, ров, димензија 10 x 1 m, који је у једном тренутку проширен према западу, квадратним ископом дим. 2 x 2 m.

Констатовани зид од набоја, пратили су релативно рецентни налази из XIX века, због чега истраживање на објекту нису проширивана.

Сонда 1 димензија 5 x 5 m постављена је у југозападном делу манастирског платоа према помоћним објектима (сл. 2). Управно на сонду постављен је контролни ров, ширине 1 m, како би се регистровао евентуални сухозид према реци. У оквирима ископа налазио се стерилни слој црвено-мрке земље са речним облутком у доњим зонама. На релативним дубинама од око 0,7 m откривена су три скелета у трошном стању (гробови бр. 119-121), сви оријентације запад – исток, док су уз источни профил контролног рова откривени делови лобање. Гробних налаза није било, а гробови унутар сонде показују границе некрополе. Мале дубине на којима су скелети откривени и непостојање културног слоја указују на могућност да је на овом простору у прошлости могло доћи до некакве денивелације горњих слојева.

Неколико метара јужно од савременог конака, испод данашње манастирске гараже, делимично видљиви камени темељи, условили су постављање сонде 2. Темелји су ископом откривени у димензијама 3 x 3 m. Грађени су ломљеним каменом, без икаквог везива и највероватније су припадали собраници или некаквом помоћном објекту. Датовани су налазима новца краља Милана (1882-1889) и монетом од 10 пара из 1912. године.

Уклањањем травнатог покривача са западне и северне стране цркве констатована је калдрмисана стаза која води око цркве и даље на запад. На више места била је оштећена различитим укопима и каналима. Са западне стране ископавања су, до момента док нису принудно обустављена, обављана између стазе и савремене манастирске оgrade. Непосредно испод површине наишло на две две надгробне плоче, оквирно опредељене у XIX столеће. Горњи слој у ископ чинила је светломрка земља са елементима шута, рецентним налазима и спорадично уломцима људских и животињских костију. У доњим зонама истог слоја откривена је већа надгробна плоча, која је очигледно припадала старијем хоризонту сахрањивања. Поред ове плоче, са северне стране, откривен је и скелет (гроб бр. 128), који доњим екстремитетима залази под калдрмисану стазу. Уз западни профил констатовано је постојање још једног скелета (гроб бр. 127), који је већим делом залазио у профил ископа. Налаза у гробовима није било.

Са северне стране цркве ископ је обухватао простор од апсиде до припрате цркве, у ширини од приближно 1,5 m (сл. 2). Најпре је уклоњена насута земља до нивоа надгробних плоча, а затим је на целој површини копано у слоју мрке земље са елементима шута, коју прате спорадични уломци људских и животињских костију, заједно са рецентним налазима. У централном делу ископа констатована је зона са повећаном концентрацијом фрагмената живописа. Позната пракса да се делови живописа похрањује у одговарајућим јамама, овде није потврђена, јер никакав укоп није уочен. Фрагменти фресака су ту највероватније доспели након избацивања шута у време неке од познијих обнова цркве. Трагове некакве грађевинске делатности представља и концентрација крупнијег камена без икакве конструктивне везе, уочена у западној половини ископа.

На ископаваној површини северно од цркве констатован је већи број гробних укопа (гробови бр. 122-126) и надгробних споменика. Њихово детаљно истраживање спречено је физичким насртајем на члана археолошке екипе, да би потом били неовлашћено затрпани ископи. Након оглушења полиције да изврши своју законску обавезу, радови су трајно прекинути, ископи затрпани, а против прекршиоца поднете кривичне пријаве.

На основу стратиграфске ситуације констатоване до момента прекида радова, могло би се претпоставити постојање два хоризонта сахрањивања. Млађи хоризонт би оквирно припадао раздобљу XVIII/XIX столећа и одговарале би му сахране слободно укопаних покојника, али и сахране у једноставним гробним конструкција од камена без покривке, као и гробови покривени ломљеним каменим плочама. Старијим формама сахрањивања припадали би укопи испод аморфних надгробника, али и једна сахрана унутар сложеније конструкције, каменог сандука направљеног од тесаних плоча. Реч о врло прецизно и квалитетно израђеној конструкцији, којој аналогије налазимо на некрополи манастира Пустиња, где је сличан „саркофаг“ направљен од тесане сиге.²⁵ Најзначајнији резултат последњих истраживања свакако представља откриће раније непознатог објекта западно од цркве. Радови на том простору започети су праћењем калдрисане стазе која је водила од улаза у цркву. Ширина стазе је износила око 0,95 m, а делимично се уочавала и на површини земље. Убрзо су откривени темељни остаци мање грађевине – собрашице, димензија 4,4 x 6,4 m, чија градња је опредељена у тридесете године прошлог века (сл. 3). Неуједначени темељи ширине до 40 cm, рађени су од плочасто ломљеног камена сложеног од једног до три реда, без везива. Како би се проверила ситуација испод овог

25 Пејић, 2002, 24-25.

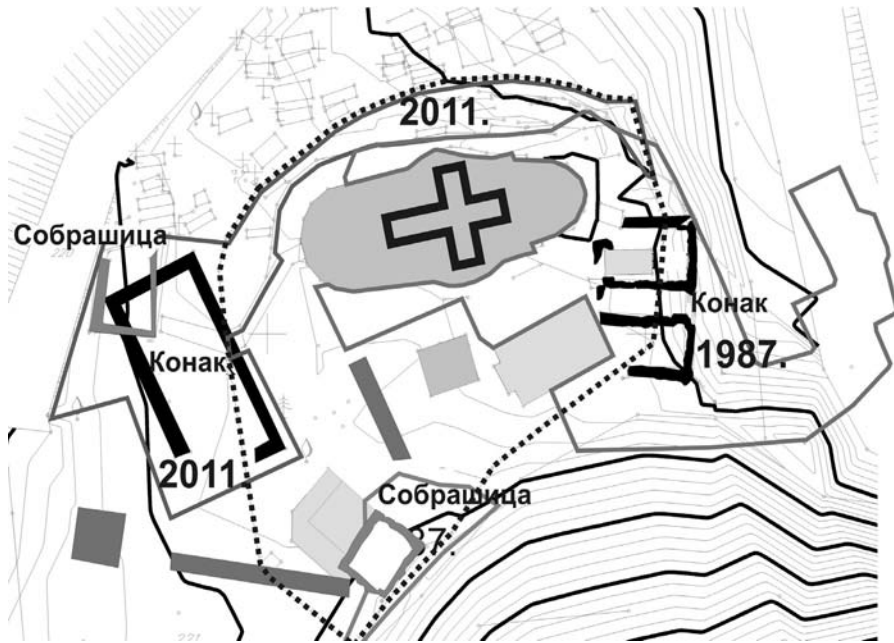
објеката, по средини је пресечен контролним ровом. Након што је испод источног зида собрашице, констатовано постојање старијег зида ископ је проширен, а затим су sukcesивно постављани ископи како би се одредио габарит старије грађевине. Ископавања нису обављена до краја, већ само до дубина на којима су уочаване трасе зидова. Темељи су зидани од ломљеног камена, везиваног кречним малтером у неправилном слог. На основу делимичног ископавања приближно су дефинисане спољне мере грађевине које износе 13,80 x 8 m (сл. 3). Објекат, за сада откривена тек на површинском нивоу је вероватно манастирски конак, али се без наставка ископавања о његовом првобитном изгледу и подели простора не може рећи ништа одређеније. На релативној дубини 0,20 m, ближе источном зиду грађевине констатовано је огњиште поплочано, над којим је констатован тањи слој пепела. Опека одаје рецентан утисак, док се покретни налази до дубина на којима су темељи откривани углавном могу приписати XIX столећу. Уз северозападни и југоисточни угао само су констатовани трагови паљевине, али њихово истраживање тек предстоји. Трагови горења вероватно потичу највероватније из још увек недатованог страдања манастира. Најважнији покретни налаз представља фрагментовано дно бокала од мајолике са препознатљивим мотивом медаљона изведен плавом бојом уз употребу жуте и љубичасте боје (сл. 4). На основу својих типолошких одлика, може се одредити у другу половину XV столећа или сам почетак XVI столеће, што је индикативно и за старост објеката из кога потиче.

Ранија археолошка истраживања већ су указала на могућност средњовековног порекла манастира, али није јасно дефинисан средњовековни културни слој, нити откривена нека од манастирских грађевина која би могла бити поуздано приписана том раздобљу. Такође, ни један од до сада истражених гробова није поуздано датован у средњи век, мада је таквих наговештаја било. У том се погледу ни познати стећак са простора некрополе северно од цркве не може узимати као сигурна потврда, будући да се обично узима да је донет са некрополе која се налази на локалитету Мађарско гробље на брду Параћ, источно од цркве.²⁶

Питање времена заснивања манастира и првобитног изгледа манастирске цркве и даље остаје отворено. За сада, време настанка манастира можемо померити у време друге половине XV столећа, што не мора да значи и доњу граница оснивања манастира, али поуздане одговоре на ово питања може пружити само наставак истраживања. Када је реч о њиховом даљем току, мора се нагласити да би било крајње неодговорно повлађивати појединцима који се противе наставку

---

26 Јеж 1994, 109-113; Стојић, 2010, 15.

Сл. 3 – Распоред непокретних археолошких објеката конака и собрашица на простору око цркве

Сл. 4 – Део мајолике посуде из XV века

- Поповић, 1940 – Поповић А., *Поменик Шабачко-ваљевске епархије*, Београд, 1940.
- Радосављевић, 1997, 37-50 – Радосављевић Н., Ваљевска епископија у „Извештанију“ из 1735. године, *Гласник*, 31, Историјски архив Ваљево, Ваљево, 1997.
- Радосављевић, 1998, 9-35 – Радосављевић Н., „Ваљевска епископија 1718-1739“, *Гласник*, 32, Историјски архив Ваљево, Ваљево, 1998.
- Радосављевић, 2000 – Радосављевић Н., *Ужичко-ваљевска митрополија 1739-1804*, Историјски Архив Ваљево, Ваљево, 2000.
- Радосављевић, 2007 – Радосављевић Н., *Православна црква у Београдском пашалуку 1766-1831 (ујрава Васељенске патријаршије)*, Београд, 2007.
- Стаменић, 2006, 29 – Стаменић Д., *Споменичко наслеђе Колубарског и мачванског округа*, Ваљево, 2006.
- Стојановић, 1983 – Стојановић Љ., *Стари српски записи и натписи II*, фототипско издање, Београд, 1983.
- Стојић, 2010, 15 – Стојић И., *Грачиница, црква и некропола код Ваљева*, Београд, 2010.

Summary

Monastery of Gračanica is located in village of Tubravić, some twenty kilometers southwest from town of Valjevo and just kilometers away from the main road connecting Valjevo and town Bajina Bašta. The monastery is dedicated to Michael the Archangel and is situated on the right bank of river Sušica, in the wider part of the river's canyon and near to the point where river Gračanica flows into the river of Sušica. The first historical mention of the monastery dates from year 1560, when the two monastery monks gave away to the community 60 silver coins - "akča". Sometime in the future, the area where the monastery is located will be under water, because of the plan to build a dam - "Stubo-Rovni", which will create accumulation lake. This plan initiated first archeological research in 1987 and now, the need to finish started research reappeared. The research was commenced once again by Institute for the Protection of Cultural Monuments from Valjevo, and the head of research was dr Dejan Radičević, assistant professor at Faculty of Philosophy at University of Belgrade. The most important result of this research was discovery of the hitherto unknown building, dormitory, located west of church. Partial excavations showed that the approximate base of the building is 13.8 m x 8 m, but apart from the fact that the building was made out of stone and with plaster, nothing more can be said about dormitory with precision. Most important finding is the fragmented bottom of majolica pitcher with medallion motifs painted in blue, yellow and purple. This Italy imported pot is chronologically sensitive and due to this we can place the duration of the discovered dormitory in second half of XV century. So far, we can place the foundation of the monastery in second half of XV century, but after the year 1459, which may or may not be true, but without research begun finished, we can not tell with certainty.

Јелена Н. Радосављевић

Стипендиста Фонда за младе таленте РС

Сеча Река

ЦРКВА ГРАЧАНИЦА У СЕЋАЊИМА ПРОТЕ БОГОЉУБА Н. МИЛОШЕВИЋА

Апстракт: У раду је приређен и објављен кратак рукопис Богољуба Н. Милошевића, ваљевског окружног протопрезвитера у времену од 1918. до 1928. године, под насловом „Црква грачаничка”. У предговору су дати основни биографски подаци о аутору и указано на вредност рукописа као историјског извора. Описано је његово физичко стање и датирано време настанка. Рукопис је критички приређен и дат је у целини. Приређивачке интервенције вршене су како би се што је могуће тачније утврдили подаци које аутор наводи, и идентификовале личности, догађаји и топоними.

Кључне речи: Црква Грачаница, Тубравић, Ваљево, Сеча Река, Богољуб Н. Милошевић, свештеници, попис, обнова.

CHURCH OF GRAČANICA ACCORDING TO MEMORIES OF ARCHPRIEST BOGOLJUB N. MILOSEVIĆ

Abstract: The work elaborates and presents short manuscript written by Bogoljub N. Milosević who was Valjevo district protopresbyter from year 1918 to 1928. The manuscript title is „Church of Gračanica”. The foreword of this article refers to basic biographic details about author of manuscript and points out its value as historical source. Also, it describes its physical condition and dated time of its origin. The manuscript is critically elaborated and it is presented in total. The changes and interventions made by the author of this article are made only for the purpose of identifying, as accurately as possible, data mentioned in the manuscript as well as noted persons, place names and events.

Key words: Gračanica church, Tubravić, Valjevo, Seča Reka, Bogoljub N. Milošević, priests, census, renewal.

Богољуб Н. Милошевић, протојереј – ставрофор, свештеник црква у Сечој Реци, Ваљево и Београду, и посланик у скупштинским сазивима Краљевине Србије од 1909. до 1919. године, оставио је богату рукописну заоставштину. Његов отац Новак, био је угледан свештеник и један од оснивача Народне радикалне странке (НРС), као и посланик у више сазива Народне скупштине. Мајка Ружица, рођена Ђурић, била је сестра проте Милана Ђурића из Заовина, такође свештеника и посланика НРС.

Након завршене основне школе у Сечој Реци, Богољуб Н. Милошевић похађао је гимназију у Ужицу, затим у Београду па у Чачку. Из чачанске гимназије истеран је 1893, због тога што је на састанку литерарне дружине *Танаско Рајић* расправљао о улози династија Карађорђевића и Обреновића у српској историји, изједначавајући њихов значај. Након тога је илегално прешао у Црну Гору. У Србију се вратио преко Аустро-Угарске. Године 1895. уписао је Београдску богословију, коју је 1899. успешно завршио. Војни рок је одслужио у Ваљево. Оженио се Наталијом, ћерком проте Светозара Петровића из Бранковине. Свештеничку дужност прво је вршио у Брђанима код Горњег Милановца, да би се 1906. вратио у Сечу Реку, и добио једну од парохија тамошње цркве. Као стипендиста Светог Синода Православне цркве у Краљевини Србији провео је две године и шест месеци на студијама Филозофије у Јени. Од 1909 до 1919, био је и посланик Народне скупштине на листи Самосталних радикала. Године 1914. прешао је са службом у Ваљево. Познат је по томе што за време трајања ратних операција и епидемије тифуса 1914. није напуштао град, вршећи и више десетина опела дневно. Као народни посланик прешао је с војском Албанију, и стигао до Француске. До повратка у земљу боравио је у Ници, Паризу, Женеви, а једно време и на Солунском фронту. Године 1928. из Ваљева је прешао у Београд, где је прво био свештеник Вознесенске цркве, а потом цркве Светог Саве. Други светски рат провео је у Београду. Заједно са сином Михаилом, доктором права и предратним шефом државног буџета, учествовао је у спасавању људи из немачких затвора и логора у Београду, за шта се упорно залагао како код окупационих, тако и код локалних полицијских власти. Посебно се бринуо за затворена малолетна лица. Богољуб Н. Милошевић бавио се историографским и књижевним радом, пишући приче засноване на усменој традицији средине из које је поникао, али и поезију. Једно време био је уредник Весника Српске цркве. Умро је у Београду 1959. године.¹

¹ Радосављевић, 2002, 114-116.

У својим рукописима Богољуб Н. Милошевић говори о много познатих лица, попут митрополита Јосифа Цвијовића, с којим је заједно био и у богословији и у црквеној општини у Сечој Реци, о збивањима уочи и током првог светског рата, али и о првим годинама нове власти у Југославији након 1944. Био је врстан говорник, о чему сведочи и књига беседа под насловом *Из великих дана*, које је као свештеник говорио од 1912. до 1918. године у црквама у Сечој Реци, Ваљево, али и на другим местима.² Међутим, посебно су драгоцени његови описи Ваљева између два светска рата, који никада нису објављени. Интересујући се за црквену историју, при чему се делом ослањао и на занемарену народну традицију, написао је краћи спис под насловом *Црква Грачаничка*, у коме је дао и шематизам свештеника који су служили при њој.³

Поменути текст писан је руком, пре 10. маја 1956, што је јасно на основу датума који стоји на његовом крају. Он садржи пет страна, и налази се на почетку прве од три свеске, у којима је изнео своја сазнања о Ваљево и околини, као и сећања на време проведено у том граду. Рукопис садржи податке о градњи и каснијој обнови цркве Грачанице, затим податке о свештеницима који нису заступљени у црквеним шематизмима, као и мало познате податке како је црква у Ћелијама претворена у женски манастир, који је временом поново постао значајан духовни центар. Овај кратки шематизам свештеника цркве Грачанице не одликује се увек хронолошком тачношћу података, али пружа информације које службени шематизми не садрже, а које се односе на неке од биографија локалних свештеника. Исто тако, њено повезивање са једним од археолошких локалитета у околини Косјерић, који још увек није испитан а садржи више археолошких слојева, такође је занимљиво. Без утемељења у народној традицији свог завичаја, он сигурно не би кренуо у потрагу за старим богослужбеним књигама у цркву Грачаницу.

У даљем тексту поменути рукопис проте Богољуба Н. Милошевића дајемо у целини. У њему је извршена идентификација појединих личности, места и догађаја, а друге приређивачке интервенције нису вршене. Како би предговор приређивача био што краћи, највише појашњења дато је у научном апарату који прати приређени рукопис.

---

2 Милошевић, 1920.

3 Биографске податке о проти Богољубу Н. Милошевићу пронашли смо и у његовим аутобиографским рукописима. Они су, као и рукопис о цркви Грачанице код Ваљева, у личној својини његове унукe, академика Наде Милошевић-Ђорђевић из Београда, која ми их је уступила на коришћење и приређивање, на чему јој се и овом приликом срдачно захваљујем.

Црква грачаничка

Као протојереј Округа ваљевског интересовао сам се нарочито за ову цркву⁴ јер у моме крају⁵, где сам се родио, постојало је предање да су књиге манастира Парамона, који је био разрушен од Турака, пренешене у храм грачанички, који је био подигнут још за време Немањића (манастир Парамон сазидан је од неког властелина у средњем веку, који је имао свој град-кулу, где се сада налази парамунско гробље).⁶ Који је главни ктитор и у коме је стилу био подигнут не зна се. Али зна се тачно да су тај храм Турци разрушили након рушења манастира Парамона.⁷ На истом месту, у селу Тубравићу, срез и округ ваљевски, тај храм је обновио о своме трошку Милосав Ковачевић, земљорадник из Тубравића.⁸

Никаквих података нема о зидању првог храма и у коме је стилу био подигнут, а овај храм који данас постоји, под именом црква грачаничка, сазидан је у византијском стилу. Вероватно је да су избегли калуђери из разрушеног Парамона донели књиге у храм грачанички. Ја сам обишао и посетио и друге цркве у срезу и округу ваљевском и нигде нисам могао наћи ниједну књигу манастира Парамона.

Ова је црква посвећена Арханђелу Михаилу. Иако је обнављање ове цркве новијег датума, не зна се тачна година обнављања (вероватно

4 Грачаница у Тубравићу.

5 Сеча Река код Косјерића.

6 Усмена предања становништва Ужичке Црне Горе садрже податке да су археолошки остаци који се налазе у селу Парамун код Косјерића, црквине или манастириште. Међутим, како археолошка истраживања на том месту нису вршена, то је немогуће потврдити. Вероватно се, ипак, ради о остацима неког мањег фортификацијског објекта, из чијег назива грчког порекла је изведено и само име села, које нема словенски корен.

7 Најранији помен ове цркве налази се у османским дефтерима из 1560. године. Тада је Грачаница била манастир у истоименом селу, поред Тубравића, чији је део касније постало. Ипак, и касније се у различитим изворима део села где се налази црква назива посебним именом, Грачаница. Видети: Стојић, 2010, 12.

8 У *Попису цркава и манастира у Кнежевини Србији*, извршеном 1836. године, наводи се да су обновитељи цркве били поменути Милосав Ковачевић, из Грачанице, и Милован Томић из Стубла. То потврђује тачност навода о обнови цркве које даје Богољуб Н. Милошевић. *Црква Светиоџ арханђела Михаила, Попис цркава и манастира, Округе ваљевско*, Архив Србије, фонд: Државни савет ИИАф IN, 30/836. 388-389.

1789. или 1823).⁹ Међутим, антиминос је осветио митрополит Петар¹⁰ београдски 1834. године, маја 12, за време владавине кнеза Милоша Обреновића. Када би се нашао неки вредан човек да нађе однешене књиге манастира Парамона, чији се темељи и данас познају на Реновској коси изнад речице Реновице¹¹, где је данас подигнута нова основна школа, многе би се историјске тајне расветлиле, како о зидању ових храмова, тако и о њиховом рушењу.

По предању и црквеним протоколима – матицама, зна се за ове свештенике да су служили при цркви грачаничкој:

Нешо Ранисављевић, пореклом од Ковачевића из села Тубравића¹². Доживео је дубоку старост, преко осамдесет година. Служио је као парох више од четрдесет година. сахрањен је у црквеној порти, с леве стране уз олтар.¹³ После Неша дошао је свештеник Јован Дундић¹⁴, пореклом Босанац, колико је година опслуживао ову цркву не зна се.

После Дундића дошао је Јован Мирић, мада и ово презиме, као и презиме попа Андрије, није тачно.¹⁵ Само се зна да су поповали и

9 На основу података из *Пописа цркава и манастира из 1836. године*, види се да је обнова цркве извршена 1814. То је податак коме се свакако може веровати, јер је добијен од савременика њене обнове. *Нав. мeстo.*

10 Митрополит Петар Јовановић (1833-1859), поглавар аутономне Православне цркве у Кнежевини Србији.

11 Локалитет у селу Парамуну, општина Косјерић.

12 Село у близини Ваљева.

13 Овај свештеник помиње се у Великом београдском календару за годину 1852 са шематизмом Књажества Србије, као *свештеник аранђелски*. Тако је свакако наведено због тога што је црква посвећена Св. арханђелима. *Велики београдски календар за годину 1852. са шематизмом Књажества Србије*, Београд 1852, 177. У Календару са државним шематизмом Књажества Србије за 1855, он се већ помиње као *грачанички свештеник*. *Календар са државним шематизмом Књажества Србије за 1855*, Београд 1855, 47. Ранисављевић се последњи пут помиње 1878. *Календар са Шематизмом Књажества Србије за простиу годину 1878*, Београд 1878, 111.

14 Богољуб Н. Милошевић навео је погрешно презиме свештеника Јована, који је у парохији наследио Ранисављевића. Ради се о свештенику Јовану Ристићу, који је привремено опслуживао парохију ове цркве од 1879. до 1883. *Календар са Шематизмом Књажества Србије за годину 1879*, Београд 1879, 160. *Календар са Шематизмом Краљевине Србије за годину 1883*, 96.

15 У Државним календарима са Шематизмима Краљевине Србије из периода након 1883, нема помена Јована Мирића као свештеника цркве Грачанице. То, међутим, не значи да он није живео на тим просторима. Могуће је да је био и капелан у некој од суседних парохија. Међутим, и Богољуб Н. Милошевић о њему очигледно није знао ништа више сем имена, јер и сам наводи да презиме *Мирић* није тачно. Поменути свештеник Андрија

одавде отишли у неку другу цркву или манастир (овај поп Андрија вероватно је поповао и у Ђелијама, јер је постојала песма *Пој Андрија из Ђелија*).¹⁶

После попа Андрије опслуживао је ову цркву поп Владимир Томић¹⁷, родом из села Стубла¹⁸, од данашње породице Томића. Он је кратко време био кратко време при овој цркви, и не зна се где је отишао и кад је умро. По нестанку попа Владимира дошао је прота Јевто Поповић, Херцеговац звани Хаџо. Он је поповао од 1860. до 1911. године.¹⁹ У његовим старим данима замењивао га је његов син, парох ћелијски поп Васа Поповић.²⁰ Ова два свештеника позната су као добри националци и борци.

- свакако је служио у цркви Грачаница након Јована Мирића. Није, међутим, јасно због чега аутор сматра да није упамћен по правом презимену.
- 16 Богољуб Н. Милошевић записао је низ песама из Ваљева и околине, које су мало познате. Зато није искључено да је постојала песма и о поменутом свештенику, настала по мотивима из стварног живота. Године 1889, у до тада упражњеној парохији, помиње се ћелијски свештеник Андрија Јовановић. *Календар са Шематизмом Краљевине Србије за годину 1889*, Београд 1889, 95. Међутим, већ следеће 1890. године, он се помиње под именом Андрија Филиповић. *Календар са Шематизмом Краљевине Србије за годину 1890*, Београд 1890, 88. Овде се очигледно ради о истом лицу, јер се у свим државним шематизмима овај свештеник касније помиње као Андрија Јовановић, све до 1893, када је парохија поново била упражњена. *Схематизам Краљевине Србије с календаром за годину 1893*, Београд 1893, 112.
- 17 Могуће је да се ради о потомку Милована Томића из Стубла, који је био један од два обновитеља цркве 1814. године. Његовог имена, међутим, у Државним календарима са шематизмима, нема.
- 18 Село у околини Ваљева. Припада парохији цркве у Тубравићу.
- 19 Јевто Поповић први пут се помиње као свештеник цркве Грачанице 1884. *Календар са Шематизмом Краљевине Србије за 1884*. Београд 1884, 83. Податак да је при цркви Грачаница служио од 1860, дакле, није тачан. Међутим, надимак *Хаџо* указује на то да је можда ишао на ходочашће у Свету Земљу или на Свету Гору. Такви подаци нису уношени у државне шематизме, па су тим драгоцености када се нађу у изворима друге врсте, попут наративних којима припада и овај рукопис.
- 20 Од првог помена свештеника Јевта Поповића, до 1889, нема помена ћелијског свештеника, што значи да је та парохија можда била упражњена, а у том случају њом би управљао лелићки свештеник. Свештеник Василије Поповић, Јевтов син, први пут се помиње као грачанички, а не ћелијски парох 1894, док му се те године отац помиње као ћелијски свештеник. *Државни календар Краљевине Србије са шематизмом за годину 1894*, Београд 1894, 72. Тек од 1905, ова два свештеника замењују места. *Државни шематизам Краљевине Србије за годину 1905*, Београд 1905, 110.

После њих дошао је за пароха Александар Д. Јеремић, родом из Јошеве. Почео је служити ову цркву од марта месеца 1912. године. Он је редовно свршио Београдску богословију. Био је честит човек и добар свештеник. Опслуживао је ову цркву до 1926. године, када је отишао за члана Духовног суда. За време Првог светског рата ова је црква оштећена и доцније је поправљена. Благодарјећи овом свештенику сачуване су црквене књиге.²¹ После Александра Јеремића у ову цркву долази за пароха Вукашин Ристивојевић, свршени богослов и добар свештеник.

После мог одласка из Ваљева у Београд нисам се више интересовао за ову цркву, али без сумње остали новији подаци могу се наћи у архиви Црквеног суда у Шапцу. Напомињем да је ћелијска црква по моме предлогу претворена у женски манастир, и да је владика Михаило²² био ми захвалан што сам му тај предлог учинио. Калуђерице су својим радом и својим трудом обновили тај манастир, подигле му углед заједно са својим духовником, доктором Јустином.²³ Раније, као окружни протојереј, када сам долазио да прегледам цркву и књиге, увек сам нашао цркву запуштену или у пропадању, а свештенике *загрејане*, који су заборављали своје дужности.

Београд, 10. маја 1956.

Богољуб Н. Милошевић
протојереј – ставрофор

Извори и литература

Извори

- Архив Србије Београд, фонд: Државни савет ПАф IN, 30/836. 388 – 389.
- *Велики београдски календар за годину 1852. са шемајтизмом Књажевства Србије*, Београд 1852.
- *Државни календар Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца за године 1921-1922*, Београд 1922.

---

21 Свештеник Јеремић помиње се и у Државном календару Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца за године 1921-1922, када је Богољуб Н. Милошевић већ био окружни протопрезвитер у Ваљево. У Ћелијама је свештеник и даље био Василије Поповић. *Државни календар Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца за године 1921-1922*, Београд 1922, 28.

22 Михаило (Урошевић), шабачко-ваљевски епископ 1922-1933. Видети: Вуковић, 1996, 332.

23 Јустин Поповић (1894-1979), духовник, писац, значајан део живота провео у манастиру Ћелије. А. Т. Р. *Јустин Поповић (Ћелијски)*. Енциклопедија православља 2, Београд 2002, 918-919

- *Државни календар Краљевине Србије са шемајтизмом за годину 1894*, Београд 1894.
- *Државни шемајтизам Краљевине Србије за годину 1905*, Београд 1905.
- *Календар са државним шемајтизмом Књажевства Србије за 1855*, Београд 1855.
- *Календар са Шемајтизмом Књажевства Србије за простиу годину 1878*, Београд 1878.
- *Календар са Шемајтизмом Књажевства Србије за годину 1879*, Београд 1879.
- *Календар са Шемајтизмом Краљевине Србије за годину 1883*, Београд 1883.
- *Календар са Шемајтизмом Краљевине Србије за 1884*, Београд 1884.
- *Календар са Шемајтизмом Краљевине Србије за годину 1889*, Београд 1889.
- *Календар са Шемајтизмом Краљевине Србије за годину 1890*, Београд 1890.
- *Попис цркава и манастира, Окружје ваљевско*, АС Државни савет ПАФ IIN, 30/836
- *Схемајтизам Краљевине Србије с календаром за годину 1893*, Београд 1893.

Литература

- А. Т. Р. *Јустин Појовић (Ђелијски)*. Енциклопедија православља 2, Београд 2002, 918 – 919
- Вуковић, 1996, 332 – Вуковић С., *Српски јерарси од деветиоџ до двадесетиоџ века*, Београд – Подгорица – Крагујевац 1996.
- Милошевић, 1920 – Милошевић Б. Н., *Из великих дана*, Београд 1920.
- Радосављевић, 2002, 114-116 – Радосављевић Недељко, *Црква брвнара у Сечој Реци, историја*, Београд – Сирогојно, 2002.
- Стојић, 2010, 12 – Стојић И., *Грчаница, црква и некропола крај Ваљева*, Студије 5, Београд 2010.

Summary

The legacy of Valjevo district former protopresbyter Bogoljub N. Milosević in the form of manuscript contains short description of the Gračanica church located in the village of Tubravić, as well as short schematics of its priests. Bogoljub N. Milosević wrote mentioned manuscript relying, partly, on the folk tradition of his home area around town of *ice* which concerns one demolished monastery and the transfer of its books right there, to church of Gračanica. When it comes to priests mentioned in short schematics of that church, the author was quite precise and accurate. However, information about some of priests mentioned in the manuscript can not be found anywhere else in official church or state records, which gives this document even more value.

Дејан В. Поповић

Економска школа Ваљево

dejan.popovic0@gmail.com

ОГЛАСИ И РЕКЛАМЕ У ВАЉЕВСКИМ МЕЂУРАТНИМ ГЛАСИЛИМА 1918-1941.

Апстракт: Овај рад је покушај да се у кратким цртама опише систем оглашавања и реклама у ваљевским међуратним гласилима. Шта је и како објављивано, шта се рекламирало, какво је било законодавство у овој бранши, разни проблеми у раду новина, ефекти велике економске кризе на грађанство тема је овог рада.

Кључне речи: ваљевске новине, огласи, рекламе, законодавство, маркетинг, економска криза

ADS AND COMMERCIALS IN VALJEVO'S INTERWAR MEDIA

Abstract: This paper is an attempt to briefly describe the system of advertising in Valjevo's interwar media. The subject of the work elaborates on what the main themes were then and how they were published, what was usually advertised, legislation in the industry, various problems in the newspapers and the effects of severe economic crisis of citizenship.

Keywords: Valjevo's newspapers, ads, advertising, law, marketing, economic crisis

У међуратном Ваљеву 1918-1941 године излазила су са већим или мањим прекидом три листа: Глас Ваљева (од 1928. до 1936. и 1940-41), Наша реч 1936. и Ваљевски глас 1937. Сва наведена гласила излазила су једном седмично, а имала су два листа, односно четири странице, од којих је последња, а неретко и део треће стране био огласни простор. Овде су се могли наћи огласи најразличитије садржине: рекламе, обавештења, прогласи, молбе, умрлице, мали огласи, закупи, конкурси итд. Све поменуте новине биле су у приватним рукама, осниване су сопственим капиталом, а одржавале су се од претплате читалаца и оглашавајућег простора. Сва три листа су током излагања имала великих финансијских проблема и дугове према повериоцима који су че-

сто паралисали даље излажење гласила. Тако у „Гласу Ваљева“ број 42, од 16. октобра 1932. године, наилазимо на текст следеће садржине: *„Претјилајницима и читачима: са овим бројем, број је 1 динар, излазимо пред Вас претјоловљени како би се на тај начин умањили шtamбарски трошкови и у исто време ојмоменули неуредне илајичице: да је крајње време да нам пошаљу дужну претјилајцу. Више се издржати не може, јер је наши дуз шtamбарџи изнео преко 18000 динара.“* Са друге стране држава је у више наврата кажњавала уређивачке одборе листова због слободомних текстова, противних режиму. Тако је почетком 1934. године начелник среза ваљевског казнио са шест месеци затвора уредника, власника и штампара „Гласа Ваљева“. Новинари овог гласила молили су своје читаоце да добровољним прилозима помогну даље његово излажење, наводећи да су строга цензура државног тужиоца и ревизора толико осиромашили новинске ступце да су они штампани без смисла и значаја. Свакако да су ово били главни разлози зашто је „Глас Ваљева“ средином 1936. престао да излази из штампе. Сличних проблема имали су и уређивачки одбори друга два ваљевска гласила, а новинари су по гашењу једног прелазили у друге листове.

Огласни простор у српским новинама појавио се пре Првог светског рата, али је тек у међуратном периоду добио свој прави облик. Свакако да су власници ваљевских гласила угледајући се на престону београдску штампу понудили грађанству такав начин оглашавања који је нудио и обострану корист у раду. Тако су огласи и рекламе биле средство информисања читаоцима о одређеним производима који су се нудили на тржишту. Оглашивачи су знали којим друштвеним групама и у којој форми обраћања да се наметну. На тај начин је, оглашавање у штампи постало изузетно важно средство промоције појединих производа у процесу ширења информација код грађана у вези са одређеном идејом, производом или услугом, са циљем да се изазове код крајњег конзумента деловање у складу са намером оглашивача. Новине у међуратном периоду биле су скоро једини масмедиј у којима су оглашивачи читаоцима могли да понуде разне услуге и да наметну своју понуду крајњем потрошачу у циљу рекламирања. Рекламе су имале све особине које је захтевала ондашња циљна група потрошача, а рекламирани производ је морао да има цену усклађену особинама и његовим квалитетом.¹ Зато су цртеж или фотографија рекламираног производа били веома битни са естетске тачке гледишта у промоцији производа код крајњег потрошача.

¹ Судар, 1984, 62-63, 110-137

Оглашивачи су били упознати са новим модним стиливима и укусом купаца, али истовремено и врло ниском куповном моћи грађана, нарочито у време велике економске кризе која је задесила земљу од 1930. до 1935. године. У овом периоду запажамо велики број огласа и реклама у ваљевским новинама у којима се грађанство обавештава где се по најприступачнијим ценама може пазарити. Из оваквих огласа и новинских текстова сазнајемо о готово катастрофалној куповној моћи тог времена, али и о стравичним ефектима кризе код нас и у свету. Познато је да је економска криза тридесетих година потпуно упропастила југословенску привреду, а са њом и крхко тржиште, па се самим тим све наведено одразило и на рекламни простор. За неверицу је податак из тадашњег времена да је привредна моћ и економски раст Краљевине пао за више од 50% довољно говори о куповној моћи грађана. У огласима и рекламама тог времена наилазимо на велике и мале оглашиваче који рекламирају домаће и стране производе покушавају да преживе на несигурном тржишту. Огласи и рекламе у којима се говори о масовним и дуготрајним поједитијењима биле су сасвим уобичајене, а свака од њих је била мала прича за себе. При дну огласног простора наилазимо на велики број обавештења о пропасти, затварању појединих дућана и фабрика, трговаца и занатлија, који нису успели да се извуку из кризе, него су неретко продавали сав иметак да би се из новонасталих дугова према држави и повериоцима извукли.

Где су биле радње оновремених Ваљеваца, које се највише помињу у оглашавајућем простору? Највише их се помиње у тадашњој трговачкој четврти вароши, а то су Кнез Милошева, Бирчанинова, војводе Мишића и Карађорђева улица. Нарочито је у том погледу била важна кнез Милошева улица, главна трговачка артерија Ваљева, где су разни локали били начичкани један до другог у дужини целе улице.

Године 1933, власнички одбор „Гласа Ваљева“ био је принуђен да, на основу закона о таксама којим су се опорезивали сви огласи и рекламе, донесе ценовник по којем су се штампале све објаве. Тако се огласна четврта страна цела плаћала 300 динара, половина стране 160 динара, четвртина 100, осмина 60, шеснаестина стране 35 и тридесет други део стране 25 динара. Оглас на првој страни плаћао се за 50% скупље него на огласној страни, на другој страни се плаћало 25%, а на трећој 10% скупље. Мали огласи од 10 до 20 речи ценили су се 12 динара, а свака даља реч за пола динара више. Друштвене и личне вести, као објаве, веридбе, венчања, славе и слично коштале су 20 динара. Објаве друштвених скупштина, седница, приредби, забава и концерата од штампарског реда коштали су 1 динар. Све наведено важило је за

штампање у једном броју, а исто тако и за огласе и рекламе који су три пута објављивани. После три штампања, законодавац је давао право новинама да дају попуст за оглашиваче у износу од 20% за свако штампање истог текста.²

Шта се све оглашавало и рекламирало у међуратном периоду у Ваљевоу? Овде јасно морамо да направимо разлику између оглашавања и рекламе у ужем смислу. Оглашавали су се најчешће трговци текстила, галантеријске и модистичке радње, осигуравајућа друштва, разне пољопривредне радње, казанцијски производи, стакларско-порцуланске трговине, пиљарнице, срећке Државне класне лутрије, хотелијери, угоститељи, биоскопи, аутобуске линије, дрвна галантерија, грађевински материјал, ауто делови, бензин, разни петрохемијски производи, електроматеријал и електроинсталација, грамофонске плоче, књижаре и књиге, музички инструменти, трговине са канцеларијским материјалом, колонијално-бакалске радње, грнчарија, кожарски производи, стругаре, млинови, штампарије, златаре, часовничарске радње, разни прехранбени производи, цвећаре, воскарске, фотографске радње итд. Понајвише је било угоститељских, мануфактурно-галантеријских и бакалских радњи у огласном простору. У вароши било је више комисионих радњи и заступништва страних фирми.

Са доласком велике економске кризе на ове просторе, уочава се појава масовних закупа или продаја вила, кућа, дућана са станом, разних бакалница и пиљарница, кафана, ресторана „по повољним ценама“. Истовремено сазнајемо да су продавци снижавали цене својим производима и за 60%, али је и поред тога било мало купаца, па су трговине и трговци масовно пропадали. Новинари су критиковали политичаре и економисте у својим колумнама говорећи да криза очигледно не погађа све једнако и да народ не може штедети кад више нема од чега, а да масе отпуштених тумарају беспослени и без икакве наде. Нарочито су критиковане старе капиталистичке земље и трустови као главни покретачи народне несреће. Број оваквих текстова се необично повећавао са дубином кризе. И сам рекламни простор се прилагођавао приликама у друштву. Дух ових тешких времена даћемо у виду неколико типичних огласа тог доба:

„Услед велике кризе, снизио сам цену бријања, шишања, фризирања и све што спада у делокруж берберско-фризерској йосла. Ради уверења молим йошйовано зраћанстйво да ме йосетйи. С йошйовањем Сйеван Тодоровић, фризер до кафане Србија Блаждјевића.“

² "Глас Ваљева" бр. 19, од 1933.

„Пазитије! Нисте само Ви разумели кризу, није само чиновницима снижена плата, него је и Венчачка Виноградарска задруга снизила цене својим производима. Добићете у нашем стоваришту за Ваљево код Тиосава Благојевића чувена вина по сниженим ценама.“

„Почиње јесења јефтиноћа – у радњи код Јефтиноће пристио је огроман избор мануфактурне и галантеријске робе која ће се продавати по врло ниским ценама. Роба је дошла само практична за данашње прилике, луксузно ништа нема, пошешко је што је продаја само за жито, али је зато све јефтино. Зато сви у радњу Душана Мишковића, па се уверите.“

„Извештавам поштоване муштерије, имам на лагеру разноврсних чешака, услед кризе цена је смањена, тако да их може купити и најсиромашнији. Квалитет је одличан. С поштовањем, Недељко Петровић, чешкар, Ваљево, Бирчанинова 55.“

Како је криза јачала, на оглашавајућем простору се све чешће објављују игре на срећу Државне класне лутрије, где је свако коло доносило „велике згодитке и велике премије за оне који играју игре на срећу.“ Због новонасталих дугова многи наши суграђани су били приморани да продају своја покретна и непокретна добра Управи фондова, која је и сама била на ивици банкротства.

Рекламе су испуњавале четврту огласну страну ваљевских новина, а било их је различитих и често су биле допадљивог и духовитог садржаја, са или без цртежа. Сам „Глас Ваљева“ је више пута рекламиран на овим ступцима слоганом „Ваљевци ван Ваљева, одржавајте свој лист и препоручите га својим пријатељима. Редовном претплатом омогућите даљи опстанак једно културно-пољопривредном и социјалном гласилу свој завичаја. Глас Ваљева треба да буде духовна веза свих грађана ове области. Читајте, сарађујте и одржавајте свој лист. Претплата стоје 25 динара пола године, 50 динара за годину.“ На последњој страни ваљевских гласила налазимо рекламе за разна алкохолна и безалкохолна пића, рекламе за прехранбене производе, фабрике обуће „Бостон“ и „Бата“, рекламе за грађевинске производе, панцир касе увезене из Немачке, разне дезинфекционе производе, плугове марке „Дивљи вепар“ браће Еберхард из Улма у Немачкој, затим рекламе за „Зефир“ пећи, шиваће машине марке „Титан“ и „Сингер“, рекламирају се фабрике свилених бомбона, чоколада, „Радион“ пераћи прашак, имамо рекламе за радио апарате марке „Филипс“ и „Сименс“, рекламирају се грамофони и грамофонске плоче, фабрика мотоцикала „Пух“ и бицикли разних иностраних фирми. Рекламе за парфеме, пудере, шампоне, пасте за зубе, креме за лице и тело, галантеријске обуће и одеће биле су већином намењене женском делу популације и стилски су биле уобли-

Руске КАЉАЧЕ
и
шведске снег-ципеле
са марком
„ТРАПЕЗ“

Да би вас очувале од влаге и хладноће, купујте најбољу и најјефтинију марку „ТРАПЕЗ“.

Стигле су код
Јевшића и Жодоровића
У ВАЉЕВУ.

64, 1—

СВЕ ВРСТЕ **ПЛУГОВА**
ПОД МАРКОМ
„ДИВЉИ ВЕПАР“
који су признати као најбољи — добијете
У РАДЊИ
РАДЕЊИ Ј. ВЕСЕЛИНОВИЋА — ВАЉЕВО

Највећа радост за Ускре!
Грамофони и плоче
на дугорочну отплату

Ваши најмилији уметници само на плочама:
EDISON BELL PENKALA

Самопродаја:
Јован Ж. Илић
Ваљево.

Трговина
Чедомира. М. Јовановића
Ваљево.

Како свакад на лагеру има, то је и ових дана пристела

Пролетњи обућа
мушка, женска и дечја
за наступајуће празнике.

Роба је изврсног квалитета, разних цена и разних квалитета.
скупла и јевтинија, финија и простија
од бокса, шевра, лака, црне, браон, драг, тегет, граво
кожне, платнене и гумене
летње ципеле и сандале са кром — белом — ђоном.

Дечјих ципела свих врста.
Чарапа јаких и
ЈЕВТИНИХ
за те их паре не добијеш
нигде, већ само
код Чеде.

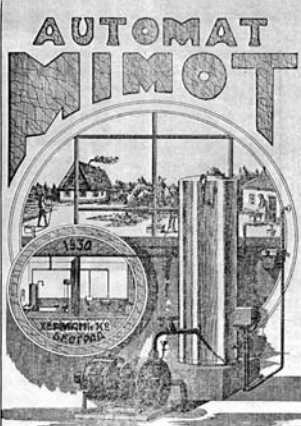

РАДИОН
пер сам!

РАДИОН
пер сам!

Добија се у свима бакалским радњама.

АУТОМАТ
МИМОТ

1930
ХЕРМАНОВИЋ
БЕОГРАД

NAUMANN & GERMANIA
FABRIKWERK,
Unübertroffen

ВЕЛОСИПЕДЕ,
шиваће и писаће машине „Naumann“
ВЕЛИКИ ИЗБОР ПРЕПОРУЧУЈЕ
ЈОВАН Ж. ИЛИЋ - ВАЉЕВО
ОСНОВАНА 1903 ТЕЛЕФОН 51
ПРОДАЈА ЗА ГОТОВО И НА ОТПЛАТУ.

ченије и ефектније од осталог рекламног простора. Бројне су рекламе домаћег и увозног стилског намештаја, рекламе за француске и домаће прскалице марке *Éclair Vermorel* и Митри, рекламирају се разна хемијска средства за сузбијање штеточина, затим рекламе за водоводне пумпе, киноплазмин, лек против маларије, рекламе за Мишелин ауто гуме, рекламе за шешире Борсалино итд. У наредних неколико редова даћемо читаоцима неколико примера типичних оновремених реклама:

„Пушачи – како се одучиши од шоба – Наручише антиисејшон, одлично средство противу пушења и за крајко време бићеће срећни и задовољни. Кура за шобашно одвицавање кошћа 130 динара. То је ишак маленкосић према ономе шшо шобушишће. По здравље нешкодљиво. Новац слашћи уз наруџбину новчаним шисмом на адресу Rudolf Bartosh, Bratislava, Heudukova ul. 25, CSR“!

„Свима је шознатио да је најбоља масић за обућу шрави Иммалин у жушћим кушћијама“

„Кушћујте цићеле Батиа – уз сваку боју цићела имамо одговарајуће боје чаршиа!“

Мали огласи су по својој садржини били најшареноликији: од давања часова француског, немачког, енглеског језика до продаје кућа, угоститељских објеката, дућана, плацева, аутомобила, локомобила, вршалица, бицикала, дрвне грађе, продаје хране, давања банкарских зајмова, молерај, продаја уљаних фарби, разне занатске услуге, отварање разних лекарских ординација и „зубних атељеа“, обавештења о отварању нових угоститељских објеката од Дивчибара до Сарајева, као и оних већ постојећих који позивају на мезетлук, издавање соба и пансиона по бањама, венчани, умрли, веридбе, свадбе итд. У малим огласима продаје се разновразна роба пореклом из Немачке, Француске, Чехословачке. У „Гласу Ваљева“ постојала је рубрика о стању, ценама и продаји на ваљевској пијаци.

Са страница ваљевских међуратних гласила може се на непосредан начин сазнати о стању ваљевске привреде, трговине, трговинских прилика, али и о врстама економске пропаганде какви су између осталог били огласи и рекламе. Реклама је и у временима тешке економске кризе а и након ње остала један од кључних елемената опстанка ваљевских листова.

Литература

Литература:

– Судар, 1984, 62-63, 110-137 -Судар, проф. др Јосип: *Промотивне активностии удруженог рада на тржишту*, Свеучилиште у Загребу, Информатор, Загреб, 1984.

Штампа – периодика

- „Глас Ваљева“, Ваљево, 1928-1936, 1940-1941.
- „Наша реч“, Ваљево, 1936.
- „Ваљевски глас“, Ваљево, 1937.

Summary

Valjevo interwar newspapers dedicated a lot of attention to the inventory and ad space in the newspapers. By selling the ad space, they gained funds and supported themselves. Moreover, this segment of newspapers was very well received by the readers. In those days, the newspapers were the only available mass media instrument for spreading propaganda messages, thus making newspaper advertising main toll of presentation to public for many products and services. In order to regulate situation in this domain, the legislature brought the Law on taxes in year 1930, which defined the taxes as well as price list for all ads and commercials printed. In the time of economic crisis, sometime in the middle of thirties of the last century, advertising space often presented a lifeline for many companies and traders who were offering their products on the market, giving them an opportunity to survive. A lot of product fount their place in the columns of Valjevo newspapers - from food products to automobile industry. Economic propaganda which was presented by ads and commercials had to have a strong message, and as such, if it appealed to the readers, would guarantee improvement in sales.

Нинослав Станојловић

ОШ „17. октобар”, Јагодина

milosko1994@gmail.com

ЈЕДНО ПИСМО ЖИВАНА АНТОНИЋА ЛИКОДРЕ ИЗ 1862. ГОДИНЕ

По дефиницији, писмо је вид писмене комуникације међу одсутним лицима и служи за изношење мисли, жеља и осећања, као и за преношење обавештења и порука.

Писмо као реч може бити и радња и обично писање, натпис, попис, запис, исправа, посланица, али и акт, уговор, проглас, писмена обавеза, потврда, сведоџба и све то у јавним службеним пословима. Приватна преписка је, такође, један од најдрагоценијих извора за проучавање приватног, али и друштвеног живота.

Постојала су и штампана упутства за писање писама, која су била општа и службена, али је кореспонденција често имала и слободнију форму¹.

У збирци *Поклони и ошкјуи* Историјског архива у Јагодина, формираној 1960. године, од појединачних докумената примљених на поклон, откупљених или прикупљених на неки други начин, а који нису могли бити сврстани у архивским фондovima, под *Разно (Varia)*, налази се писмо Ж. Антонића, писано 27. септембра 1862. године у Ваљеву².

Иза потписа аутора наведеног писма налази се значајна личност ваљевског краја XIX века. Реч је о Живану Антонићу, рођеном око 1815. године у селу Ликодри, код Крупња. По називу места рођења, одмах на почетку своје чиновничке каријере, добио је надимак. Није познато где се, како и колико школовао. Током шездесетих и почетком седамдесетих година XIX века живео је и радио у Ваљеву. Прво је био помоћник

---

¹ *Речник књижевних џермина*, Београд 1992, стр. 603; Поповић, 2001, 279-281.

² Тошић, 1984, 429; Историјски архива Јагодина (у даљем тексту: ИАЈ), *Збирка Поклони и ошкјуи*, *Varia*, 24/1222

окружног начелника, а потом и начелник Округа ваљевског. Према подацима забележеним на првом поименичном попису свих житеља Ваљева и њихове имовине, обављеном 1862. године, тада је био помоћник окружног начелника и од имања имао је једну кућу са плацем у Шапцу, један забран од 60 дана орања у поцерском селу Слеччевићу с кућом, кошаром и шупом. Његова непокретна имовина била је тада процењена на 1.150 дуката цесарских. Месечни приход од плате и издавања стана износио је преко 72 талира. По вредности имовине спадао је у пету класу, а по примањима у шесту класу, што га је сврставало међу најимућнијим становницима града на Колубари. Са супругом Маријом (40), према поменутом попису, имао је синове Обрада (22) и Луку (12) и кћери Стамену (17), Еву (16) и Савку (13).

Током радног ангажовања у Ваљеву и околини Живан Антонић Ликодра активно је учествовао и у бројним друштвеним активностима. Посебно се ангажовао око припрема и изградње прве наменски грађене зграде, за потребе школе у Ваљеву, као и око оснивања ваљевске гимназијске реалке. Такође је забележено да се трудио да овој просветној установи обезбеди наставна учила и остале потрештине, а лично је поклонио велику урамљену слику кнеза Михаила Обреновића.

Начелник Антонић учествовао је, током 1870. године, и у великој сабирној акцији обезбеђења финансијских средстава за подизање споменика Кнезу Михаилу Обреновићу, прилогом од 120 гроша, сврставши се у веће донаторе. Годину дана раније послао је Одбору позоришном 2.760 гроша и 25 пара чаршијских, сакупљених за изградњу Народног позоришта у Београду, и овом приликом са 60 приложених гроша, био је најдарежљивији. Петог јануара 1871. године, у својству окружног начелника послао је министарству унутрашњих дела на одобрење *„сѣйашуџе које је омладинска Позоришна дружина цројисала“*. Министарство је одговорило, 12. маја исте године, да је Начелство у Ваљеву надлежно за одобрење статута новооснованог позоришног друштва, пошто се *„радња сѣйоџ друштѣва оџраничава само на ѣамо окружну варош“*.

Живан Антонић Ликодра умро је после 1871, а пре 1887. године. Тачан датум, годину и место смрти овог, својевремено, значајног житеља Ваљева, остављамо на утврђивање много прилежнијим истраживачима богате прошлости ваљевског краја³.

За разлику од имена пошилиаоца, кога смо брзо идентификовали, мали истраживачки напор представљало је откривање личности, коме

³ Перуничих, 1973, 821; Перишић, 1998, 96, 244, 269; Ранковић, 2004, 140; Ранковић, 2010, 9, 27, 30.

је писмо било упућено, јер на њему није било ни имена, ни адресе кореспондента. Пошавши од чињенице да се писмо налазило у подзбирци *Varia*, заједно са грађом везаном за личност Милана Раденковића⁴, унука далеко гласовитијег и знаменитијег Јагодинца Стефана Стевче Михаиловића⁵, наставили смо истраживање у том правцу и дошли до имена Стевчиног брата, Константина Косте Михаиловића⁶. Коста Михаиловић је средине 1862. године, непосредно пред јунске догађаје у Београду, који су се изродили у крваве нереде и међународну интервенцију, био постављен за начелника среза колубарског, уместо Мите Ракића. На том положају остао је и наредне 1863. године, о чему, осим Државних шематизама за поменуте године, сведочи у својим мемоарским белешкама и сам Коста Михаиловић⁷.

Занимљив је и сам тон обраћања у опширном писму, тадашњег помоћника окружног начелника у Ваљеву Живана Антонића Ликодре свом подређеном, начелнику среза колубарског Кости Михаиловићу, у коме неизмерно хвали његову ревност и одлучност у активностима у повереном му срезу, током ванредног стања, које је владало у Србији од јуна до септембра 1862. године. Притом је посебно истакао Михаиловићеве извештаје, које је слао у ваљевско Окружно начелство у наведеном периоду. Разлог оваквог односа Ликодре према Михаиловићу лежи у чињеници да је те 1862. године, Костин брат и угледни обреновићевац Стевча Михаиловић, у својству генерал-мајора, био постављен, од стране кнеза Михаила Обреновића, за команданта „*све народне војске*“⁸.

Иначе, само писмо је исписано црним мастилом, предвуковском азбуком, читким рукописом на четири странице, накнадно нумерисане и повезане јемствеником. Својом садржином ово писмо износи Антонићева размишљања о Србији током 1862. године, уз рекапитулацију појединих догађаја, домаћих и међународних, уз сјајне коментаре, које одају и добро школовану и прилично обавештену особу, што је аутор овог писма несумњиво и био.

---

4 Милан Д. Раденковић (Јагодина, 1850 – Јагодина, 1915), трговац, индустријалац, председник општине јагодинске, унук, по мајци, Стевче Михаиловића.

5 Стефан Стевча Михаиловић (Јагодина, 1806 – Београд, 1888), политичар и државник

6 Константин Коста Михаиловић (Јагодина, 1818 – Београд, 1897), чиновничку каријеру започео је као практикант Начелства округа јагодинског, да би је окончао пензионисањем, на положају помоћника начелника Округа пожаревачког.

7 Архив Србије, *Фонд Косте Михаиловића*, фасц. К-І, II

8 Крестић, 1991, 25-26; Ђорђевић, 1983, 146, 152.

Препис писма, који следи, сем мањих исправки граматичких грешака, веран је оригиналу.

Госјодине!

Као што су бомбардирањем Београда и различним изазивањима од стране Турака настале у нашем ојечеству ванредне околности, и као што је Србија постављена у нужду, да се спрема за јак одјор у случају даљи нападња Турака на нашу отаџбину; Началничество је имало честе потребе издавати вам ради жорње цели налоге, и прејоручивати вам да са ревношћу и житоивошћу извршаваите одпуштене вам наредбе виши власти, а особито и поглавито оне, које се тицале подјомања вољи власти у обучавању народне војске о набавке различни војнички потреба.

Делање ваше и подручни вам званичника, пратило је Началничество у овим критичним приликама, особитома најшом, и врло ми је мило што вам овом приликом могу изјавити, да сте како ви тако и подручни вам персонал ревносно и онако точно извршавали своје дужности, у дејство приводили издаите вам налоге виши власти и настојавали да се постигну обите цели, да сте велим све то чинили онако ревносно и точно као што је ојечество од сваког сина с правом могло очекивати, и као што се правоме патриоти приситоји. Началничество је по дужности Г. Министра унутрашњи дела⁹ а он ојет Светилог владоца¹⁰ извештавао о ревности и точности које су полицајне власти у овим теешким приликама развили и са задовољством на основу президијалног предписа Г. Министра извештавам вас да је Жедова светлост имала милост очинским благоволењем саслушати ове извештаје, задовољна што су полицајни чиновници разумели своје високе позиве и што се тудити ревносно и точно одговорити им.

Ванредно стање које је у Србији више месеци постојало, престало је. Евројска конверенција, сазвана у Цариграду у следству Београдски догађаја, свршила је свој посао; и на основу они решења која је Конверенција донела, издаи је Султански Ферман којим се обзнајује оно што је Конверенција урадила.

Вама је достављена Прокламација, коју је издао наш Светли владаоца, обзнајујући да у Србији предстаје дојаконије ванредно стање; а из званични новина видићете шта је управо на Конверенцији урађено.

9 Никола Христић (Сремска Митровица, 1818 – Београд, 1911), министар унутрашњих дела (1860-1868)

10 Михаило М. Обреновић III (Крагујевац, 1823 – Београд, 1868), кнез српски (1839-1842, 1860-1868)

Ове свечане изјаве Њежове Светлосћи треба да буду правац нашем јавном делању. Као што се у њим изјавама са једне стране огледа незадовољство Њежове Светлосћи са последицама Конференцијалног саветовања, тако су исто те изјаве јасни и несумљиви доказ Патриотског и очинског стварања о добру, најредку и будућности наше отаџбине и нашега народа.

Следујемо искрено и решително њим изјавама, примамо савете које се у њим изјавама садрже, тврдо се држимо правца, које нам те изјаве показују, стварајмо се да испуњавајући сваки своје дужности ревностно, испуњавајмо и чувствима чистошћу и искреног патриотства; будимо тврди стални у својим делима, која су на обичне добро ја знајмо да ћемо мало пре или после морати доћи да своји намера, да ћемо постићи велику цел, благостање отаџбине и најредак народа од сваке руке; и да ћемо тада нешто отворити народу нашем лепоу будућности и нешто му створити и прокрчити пут ка истом.

У природи ствари, да човек кад не постигне своје намере треба да настави употребљавати средства која га за његовим намерама одвести могу. Што се показало као нужно у иренутицима, кад су земља и народ били у опасности да ће бити од турака нападнути, то исто не мање нужно и сад и убудуће јер је то најбоље и најудесније средство, да нам жеље добију снагу да нам се саслушају и удејствују. Кад узвишени наш Светли владалац вели да очекује да ће се нама жеље испунити, ми треба да му са свим снагама пригласимо у помоћ, и да му будемо на руци, да што пре дође време, кад ће нам све наше жеље добити живота. Све донде докле то време не дође и док нам се жеље не испуну остане нам и треба да нам буде главни задатак стварајући се, да нас никакве прилике, никакови догађаји ни у чему несреме и утиске не застану и не зашече.

На основу президијалног предписа Г. Министра унутрашњих дела саопштавајући вам овим да је у следству Прокламације Њежове светлосћи претпало у нашем отечеству ванредно стање, ја да су пређашњи за време измењени закони и уредбе добиле обичну своју важност, надам се да ће те и убудуће како ви тако и подручни вам персонал оном ревности своје дужности коју показате у минулим ванредним околностима; да ће те у своме делању свагда имати на уму обичне добро и незаборављајући да је послушност према наредбама своји власти и стварешина, једно од први условија. За развистак нашег народног и државног живота, очекује Г. Министар с њим вером, да ће те у овоме духу подручни вам народ руководити и непрекидно обдржавати у највећој скромности и неограниченој послушности, јер то је најпоузданији способ која ће Њежову Светлосћу нашег узвишеног владара Господара Књаза Михаила постигавити у по-

ложсај, да решишелно може настїојавати да се даду жорейоменути гаранције, и да свој народ усрећи и на виши стїейен славе узнесе.

Стїављајући вам на срце да овако у инїтересу народа и оїћестїва проружитїе своју ревностї, да будетїе на одржању доброга реда и уобитїе да свесно испїуњаватїе тїешке дужностїи доброг полицајног чиновника и средског стїарешине, а Начелнїчестїво обрадоваће се ако тїим начином даїте му прїлику да и од сада може о вама Г. Министїру Унутїрашњих дела а овај оїетї Светїлом Госїодару Књазу давати тїакова извесїија која ће њему на задовољстїво а вама на похвалу служитїи.

у Ваљеву
27. септїембра 1862. г.

ваши
почитїаїтељ
Ж. Анїонић¹¹

Писмо помоћника начелника округа ваљевског, Живана Антонића Ликодре упућено начелнику среза колубарског, Константину Кости Михаиловићу, настало у Ваљеву 27. септембра 1862. године, вредно је сведочанство о једном времену и људима у истом.

Извори и литература

Извори

- Архив Србије, *Фонд Костїе Михаиловића*, фасц. К-І, II
- Историјски архива Јагодина, Збирка *Поклони и откупїи*, Varia, 24/1222

Литература

- Ђорђевић, 1983, 146, 152 – Ђорђевић Ж., *Чукур-чесма 1862. Стїудија о одласку Турака из Србије*, Београд, 1983.
- Крстић, 1991, 25-26 – Крстић В., *Мемоари Стїефана Стїевче Михаиловића (1861-1878)*, Споменик, СXXXII, Одељење историјских наука, 8, Београд, 1991.
- Перуничић, 1973, 821 – Перуничић Б., *Град Ваљево и његово уїравно подручје 1815-1915*, Ваљево, 1973.
- Перишић, 1998, 96, 244, 269 – М. Перишић М., *Ваљево град у Србији крајем XIX века*, Београд – Ваљево, 1998.
- Поповић, 2001, 279-281 – Поповић Љ., *Писмо у званичним докуменїима XIX века*, Писмо, зборник радова, Београд, 2001.
- Ранковић, 2004, 140 – Ранковић З., *Ваљевске гимназије 1869-2004*, Ваљево 2004.

---

11 ИАЈ, Поклони и откупїи, Varia, 24/1222

- Ранковић, 2010, 9, 27, 30 – Ранковић З., *Позориште у Ваљеву 1860-2010*, Ваљево, 2010.
- Тошић, 1984, 429 – *Водич Историјског архива „Средње Поморавље“ Светозарево*, приредила Р. Тошић, Светозарево, 1984.

Владимир Кривошејев

Народни музеј Ваљево

krisha@open.telekom.rs

КРАЂА У „РАДЊИ ЗА ОБАВЉАЊЕ ПРОСТИТУТСКЕ ДЕЛАТНОСТИ“

један судски спор у Ваљеву 1895-1896. године¹

Упоредо са постепеним ослобађањем од турске власти, током деветнаестог века, у српским варошима је дошло до низа промена иницираних убрзаним развојем. Дојучерашње оријенталне касабе су, скоро преко ноћи, почињале да добијају нови изглед. Број становника се повећавао. Трасирале су се нове улице дуж којих су ницале модерне грађевине. У Србију су се досељавали странци, а овдашње становништво, због потреба послова или образовања, све чешће је путовало преко границе. Ове промене утицале су и на појаву нових навика. На постојећим темељима убрзано је израстала грађанска класа са новостеченим навикама које су калемљене на старо стабло, стварајући јединствен паланачко-европски амалгам. Тај процес, уочљив широм Србије, није могао заобићи ни Ваљево. У пописима становништва, осим старих занимања попут сарача, опанчара, абације, ћурчије..., јављају се и професори, рентијери, штампари, апотекари, али и *проситици*² а сходно томе, у другим изворима се јављају и *јавне девојке*.³ Та занимања, нека-

1 Наведи рад је, у првобитној верзији, објављен у часопису: *Годишњак за друштвену историју*, год. IV, свеска 1, 1999, Београд, Удружење за друштвену историју, 1999, стр. 67-75.

2 Азбучни списак гласача општине Ваљево на дан 24. фебруара 1899. године, пише „*Маринко Милићевић, проситици, Ваљево*“, 1999, 94; и Списак правних гласача општине ваљевске за 1914. годину, пише: „*Стијаноје Горић, проситици*“, Штампарија Дим. А. Славуј, 1913, *прештампан, 1996, 204.*

3 Међуопштински историјски архив Ваљево (у даљем тексту: МИАВ), Матична књига умрлих Ваљевске цркве за 1881. годину, („Катица Влашчић, јавна девојка из Новог Сада у Бачкој, а у Ваљеву живећа, умрла 9. 10. 1881. Рођена у Новом Саду. Стара 20 година. Умрла од срдоболе“).

да проскрибована и законским забранама гурнута у илегалу, легализована су почетком 1881. године, са доношењем законских прописа којима је, по моделима већ познатим у западној Европи, настојано да се легализацијом проституције успостави државна контрола и неутралишу негативне последице илегалног бављења најстаријим занатом на свету.⁴

Након легализације проституције, неке од ваљевских кафана, иза чијих фирми су се већ скривале јавне куће, прибавивши потребне дозволе, легализовале су своју делатност. Али иако примамљив због изглед лаке зараде, то није био посао који се у нашим условима могао обављати на дуге стазе. Ни најбрижнији локални хроничари нису могли да забележе све јавне куће које су, самостално или у склопу кафана, краће или дуже време, радиле у Ваљеву, од њихове легализације до забране 1944. године. Имена неких од њих ипак су остала позната: *Ђунишки вис* Марка Црногорца, *Ђирина Пурића кафана* у Градцу, *Радикал*, *Јабланица* и *Оријент* у Тешњару, *Ђиновчева кафана*, *Боре* и *Зоре Стокановић*, *Балкан*, *Шумајловац*, *Банаш*, *Топлица* у Витковића улици, чувена злокућанска *Бела лађа*, *Боре мумџије*, *Ракића кућа*...⁵ У *такој конкуренцији вођење јавних кућа сигурно није могло бити високо профитабилна делатност. Зашто не чуди што је пред Друшћи свешћки рад власник Топлице по Ваљеву полепио плакате следеће садржине:*

„Прешао сам водити радњу какву сам до сада водио и од следеће првог у нашем локалу и под истим именом водити кафану, о чему извештавам поштовано грађанство и молим да у следећу недељу дођу код мене на доручак који припрећујем у мојој кафани у 8 ујутру.“⁶

Овим чином незадовољни власник Топлице је, између осталог, покушавао да измени слику која је у чаршијском мњењу владала о њему. Само занимање „проститута“, иако легално, није сматрано часним. Клијентела сумњивог морала, уз претерано конзумирање алкохола у друштву дама за разоноду... – све је то доприносило стварању окружења погодног за деликвенције разних врста. Управо захваљујући ситнијем криминалном чину, сачувани су од заборава неке секвенце из живота једне ваљевске „радње за обављање проститутских услуга“ са краја 19. века.

На периферији вароши, која је те 1895. године, скупа са сеоским залеђем припојеним градском атару, бројала једва 7.000 становника, и чије се ушорено језгро, изван кога су се приземне зграде налазиле укло-

4 Јовановић, 1997, 13.

5 Вујић, 1987, 10-11, 31, 99-102; Бајић, 1995, 19, 21-22, 40-41, 46, 97-98, 104, 107, 113.

6 Вујић, 1987, 31.

пљене у руралну средину, могло прећи пешке за неколико минута бржег хода, налазио се локал Милоша Нешковића, „обављача проститутских услуга“. Милош је своју радњу отворио у јесен 1891. године, узевши у закуп локал извесног „Милована Милићевића, овд. шпекулата“, који је претходно (22. септембра/4. октобра) од општинских власти добио дозволу да своју кућу „у сокаку водећем, од Београдске улице – цигланама и реци Љубостињи“ може да изда за намене „обављања проститутске радње“.⁷ По свему судећи, локал се налазио у сокаку који ће непуних шест година касније, када су улице у Ваљеву по први пут именоване,⁸ понети назив који и данас има – Хајдук Вељкова улица, у његовом горњем делу, уз Љубостињу. У то време, то је била последња улица у Ваљеву ка истоку, и даље, преко Дабића имања, са Дабића капијом, која је на неки начин означавала улазак у варош, водио је друм ка Београду а око њега се простирало рурално окружење са земљиштем пољопривредне намене.

У ову јавну кућу се није могло ући директно са сокака. Висока ограда, са масивном капијом, скривала је од очију обичних радозналаца авлију у којој се налазило неколико објеката који су припадали кући за забаву. Капијске кључеве је држао момак Ћорђе, тридесетогодишњи неписмени дошљак из ужичког краја. Он је био газдин слуга, а осим уобичајених помоћних послова, окаснелим гостима је откључавао капију, очекујући, па и директно тражећи, за то заслужени бакшиш. Највећу просторију у радњи за проститутску делатност особље је називало звучним именом „велики салон“. Остаје нејасно да ли епитет велики указује на то да је уз њега било и других, мањих салона, или је то била само интерна досетка особља којом се настојало да се са друштвеног дна уздигне ниво ове радње. Салон је био централни део јавне куће, место где су посетиоци долазили на почетку вечери, или доцније, после пола ноћи, већ поднапити у другим кафанама у којима су дочекали фајронт. Ту су могли да се провеселе или опусте уз пиће, музику и мезе. За разлику од услуга обичних кафана, овде је посебну атмосферу пружало пригушено осветљење и, наравно, проститутке, *девојке*, односно *јавне девојке*.⁹

У радњи ваљевског проститута Милоша Нешковића о расположењу гостију се бринула седамнаестогодишња неписмена сељанчица из тамнавског села Јабучја Милка Давидовић, са колегиницама Мициком, Даном и другима, које су увек биле при руци, вољне и обавезне да

---

7 Ранковић, 2003, 22.

8 МИАВ, фонд: Општина града Ваљева, к. 81, I, А2, 7942/1900.

9 Исто, Матична књига умрлих Ваљевске цркве за 1881. годину.

посетиоцима праве друштво, али и да их, уз забаву, подстичу да направе што веће цехове, увећавајући их и својим поруџбинама. Зависно од ситуације, таква забава је могла да потраје и да се боравак посетилаца на томе и заврши. Али ако су посетиоци били расположени, они су могли да вечерњу разоноду наставе у девојачким собама, као њихови *žосџи*. Собе су се налазиле изван објекта у ком је био салон, у посебној згради (или зградама) у дну авлије, али, судећи бар по једном адвокатском мишљењу, нису сматране за засебне, приватне, или бар полуприватне девојачке просторије, већ су и оне биле неодвојиви део *јавне радње* у које је свако имао право да слободно уђе и у њима борави, без обзира на то да ли је позван или не. Вероватно због тих разлога током боравка девојака у салону њихове собе нису закључаване, али су врата забрављивана кад год је соба била заузета.

Собе су биле веома скромно намештене. У соби Милке Давидовић се налазио сто са фиоком, на који се остављала гардероба, затим лампа која је, утуљена, остајала да гори током посете госта, а вероватно и нека нахтасна на којој би она стајала, те плакар за девојачке ствари. Ту су била и два кревета. Изгледа да су у слободно време у соби боравиле две девојке, с тим што су се, током рада јавне куће, смењивале, комбинујући боравак у соби и салону. Пракса је била да ако неки гост и остане да заноћи у соби са својом домаћицом, да их њена цимерка не узнемирава до зоре. Уосталом, тек после одласка гостију завршавало се радно време девојака, и тек тада су оне имале право на одмор и неку приватност. Зато је тек у зору Мицика будила Дану, која је била у соби са гостом, како би узела сапун и умила се после завршетка радне вечери.

О посетиоцима јавне куће се, на основу расположивих докумената, не може много рећи. Један гост је био слуга баштовански из Ваљева. Ту је у ситне сате долазило и млађе весело друштво да настави пијанку започету на неком другом месту. Међу њима је био и двадесетогодишњи бивши келнер, пореклом из Никшића, иначе чест гост код своје родбине у Ваљеву. Био је, по сопственој изјави, незапослен, што га је, по општем убеђењу, па чак и по правним схватањима тога времена, чинило сумњивим.¹⁰ Ипак, не толико сумњивим да га газда Милош Нешковић не би пустио у своју радњу, где је био добро познат особљу. Сам газда је био неписмен човек, са свешћу и страхом да је пред својим муштеријама лично одговоран за све ствари које им у његовој радњи нестану. Истовремено био је спреман, заједно са власником украдених ствари,

¹⁰ У појединим тужбеним актима тужилац је чињеницу да је окривљени био без сталног запослења истицао као додатни аргумент и потврду за његову кривицу.

да за одштету тражи суму која је вишеструко прекорачивала њихову реалну вредност.

Из расположиве архивске грађе¹¹ се може назрети да се у описаној јавној кући власника Милоша Нешковића окупљао свет са самог дна друштвене лествице. У таквом окружењу, уз пиће и сексуалне услуге, и уз занемаривање сталне реалне опасности од полних болести, неизоставну позадину су могле чинити и различите кривичне радње, од тешких до оних помало бурлескних, каква може изгледати крађа старе изношене одеће чија укупна вредност једва да је прелазила износ судске таксе.

У радњи газда-Милошевој једна таква крађа догодила се у ноћи између 21. и 22. новембра (по старом календару) 1895. године. Те вечери су нестале ствари госту Ненаду Јанковићу док је спавао у соби девојке Милке Давидовић. За то дело је окривљен Јевта Драшковић, „бивши келнер, беспосличар, родом из Никшића“. Он је ухваћен и притворен на иницијативу „проститута“ Милоша Нешковића, који се у први мах појавио као приватни тужилац, јер је вероватно био обавезан да муштерији надокнади вредности покрадених ствари и стога је за трошкове и дангубу тражио 50 динара. Тако је покренута компликована судска машинерија која је овим случајем била заузета скоро више од месец дана.

Већ 22. новембра 1895. године, истог дана када је на газда-Милошеву иницијативу, и уз његово лично учешће, окривљени ухваћен и приведен, своју изјаву је, у својству сведока, дала проститутка Милка Давидовић, „родом из Јабучја, стара 17 година“:

„Застѣа окривљени Јевѣа ушао је у собу у којој сам ја сѣавала, и ѣо кришом, ја сам била ламѣу заѣалила и леѣла, ѣа ѣоѣом сам засѣала. Јевѣа је усѣао исѣод креветѣа и са закойчаним кайѣѣом изнео украдене сѣвари. Чим је Јевѣа усѣао и на враѣа ѣошао, ја сам била ѣреѣлашена ѣе нисам у ѣом моментѣу ѣазди јавила да је он, Јевѣа, ѣод креветѣом био, а кад је он већ на кайѣји био Беља је ѣазди викнуо и јавио да му је достѣа сѣвари ѣо-крао. За данѣубу хоћу 4 динара.“¹²

---

11 МИАВ, фонд: Окружни суд Ваљево 1807-1944, (у даљем тексту: ОСВ), 1896, ф. 869 (При изради овога прилога коришћена је архивска грађа наведеног фонда).

12 Исто, ОВС, 1896, ф. 869, Испит сведока, 22. новембар 1895; сходно правосудној пракси да речи изречене приликом давања исказа у записнику буду правно формулисане интервенцијом судије из ове Милкине изјаве, као и из сведочења осталих учесника судског спора се не може уочити њихов изворни вокабулар.

Ову своју изјаву дату у полицијском начелству, уз назнаку да није писмена, Милка је потписала крстом.

Након покретања истражног поступка, недељу дана касније, 29. новембра, Милка је своју изјаву знатно допунила:

„Које вечери сада да кажем не знам, али пре неколико дана овај Јевџа дошао је у радњу моџ ѓазде Милоша са друшћивом и у салону су седели. После некоџ времена овај Јевџа оде из салона и мислили смо да је са свим друшћивом оћишиао кући, али он, како је видео кључ на мојој соби од враћџа, оћвори, уђе у моју собу и ѿод креветџ сакрио се, шћио прећиосћављам, јер ѿо видела нисам. Те вечери ја сам имала ѓосћџа у соби и са истћим сћавала и кад смо сћавали ја сам ламћу осћавила да ѿо мало свећли, али истћи Јевџа, када је видео да смо ми засћали, он ламћу уѓаси и без сумње да је сћвари све ѿокрао и с њим се оћетџ ѿод креветџ сакрио. Пред зору, девојка Миѓика, ѿошћо јој је шћребао сачун, лућала је на враћџима и шћако ѿробудила ме је. Ја ућалим ламћу, дам њози сачун и шћаман хћшего да оћетџ лећнем, сћазим овоџ Јевџу, који се беше насмејао и рече: „Ју како сам ја засћао, и одма изађе исћод креветџа и оде. Када се усћравио, ја сам видела да му је био иберѓиѓ досћџа ѿоћуњен. По одлажењу њећовом ѿоћражѓила сам моју реклу, коју на асћалу нисам моћла наћи, а он је сакрио у једној чизми моџ ѓосћџа Ненада. Ваљда да је хћео да и њу са чизмама узме. Поћо шћада за либадом овом, али ни ње нема. Ја исћрва ућлашим се и нисам ниша смела казаћџи нићџи овоџ Ненада ѿробудитћџи, али кад виде да сћвари истћоџ нема, ја ѓа ѿробудим и ѿозовем ѓазду да му сћвари досћџави. То је шћио знам и на ово моћу да се закунем. Данћубу ћражѓим 5 динара. Писмена нисам.“¹³

Један дан после привођења окривљеног Јевте, 23. новембра, своју изјаву је дао и газда јавне куће, „обављач ћросћџићућџске радње Милош Нешковић“. Он „ћрѓићућџи суду и изјави“:

„Ноћас око 1 сачџ ѿо ѿо ноћџи дошао је у моју радњу Јевџа Драшковић, а занимање му не знам и крадом се увукао у собу у којој моје девојке сћавају. Подвукао се ѿод креветџ. Пошћио је у девојачку собу оћишиао ѓосћџ Бељо Кућлачић, ѿа чекајућџи да девојка дође засћџи на креветџу, а своје халћине осћави на асћалу. Јевџа, видећџи да је Бељо засћао ѿолако се извуче исћод креветџа и сћвари му ѿокраде, и шћо 1 коћоран, 1 верман, шајкачу, 1 кућџију дуванску и једну девојачку реклу и шће сћвари мећџе ѿод иберѓиѓѓер и на каћџију ѿоће. Кад ѓа је мој момак Ђорђе Пећџровић ућићџао ѓде је био, Јевџа је одћоворио да је био у соби са девојком, шћио у истћину није било. Одмах ѿо њећовом одласку исћћрча из собе Беља вичућџи ме да су му сћвари ѿокрадене и да их је човек у иберѓиѓѓеру украо. Ја онда исћћрчим на сокак да ухва-

13 Исто, исто, Испит сведока по кривици Јевте Драшковића, од 29. новембра 1895.

тим Јевџу који је највећим тирком побеђао ка Дабића каџији, а да је бежао појврдиће и Милан Нешкових, касай оvd. Јевџа каd је ушао у собу и леђао под кревети крадом није имао циљ саме крађе, но он је имао циљ да ако неко од случајних достију уђе у собу да га ољачка на разбојнички начин, као што је у овој прилици учинио. С тога молим суд да се покрадене ствари процене, а о мојим наводима истина покрадени Беља, моја девојка Милка, момак Ђорђе и Милан Нешкових, касай. Тражим да се од Јевџе најлашти вредности покрадених ствари, а на име Широкова и дангубе 50 динара. Нисам писмен.“¹⁴

По свему судећи, „обављач проститутске радње“ је очекивао да ће покрадени Ненад Јанковић од њега као власника радње у којој је остао без своје гардеробе тражити надокнаду штете и стога је свом сведочењу додао и елементе тужбе, тражећи да крадљивац њему, а не покраденим, исплати и вредност ствари. Међутим, истога дана своју изјаву, такође са елементима приватне тужбе, дао је и покрадени Ненад Јанковић, „звани Беља Кутлачић, слуга баштовански“. Он је изјавио:

*„21. ов. (оџ) м(есе)ца у вече отишао сам у радњу Милоша Нековића, проситишције оvd. (ашњеџ) и занотио са девојком званом Милка. Тако мислим да је пред зору било, пробудим се, а и девојка, у намери да се обучем, кад од једном, испод другог кревета у истој соби извуче се један човек и са речима: „Ала сам слајко сјаво“ оде на врати. Ја се почнем облачити, но тек сам видо да ми нема којорана, фермана, шајкаче и кутије дуванске, које је ствари онај незнашти, за време док сам сјавао, узео и под кајут сакрио, па поштио је приметити да сам се пробудио, он је и побеђао. Сем овога он је и реклу девојачку увукао у моју чизму, јер је морао имати намеру да и чизме покраде, а отворио је и фиоку од астиала тражећи новац. Дознао сам одмах сутрадан да се ово лице зове Јевџа Драшковић, скишница, из Црне Горе, и чим сам приметити да су ми ове ствари покрадене истрчао сам најоље те џазду од радње Милоша викнуо и ствар му оставио, а он је одма за Јевџом отрчао и ухватио га код куће. За ову крађу шужим Јевџу и тражим да ми за покрадене ствари плашти 40 динара и у име дангубе 12 динара. Да ми је Јевџа и нико други крађу ову и на овај начин извршио, ја ћу се заклетти. Писмен сам.”*¹⁵

Истога дана, када је Ненад потписао ову изјаву, у којој је тражио да му се покрадена гардероба надокнади у вредности од 40 динара, украдене ствари је на својој њиви пронашао надничар Драгутин Сутарић и, по сазнању о извршеној крађи, однео их је у полицију. Сутрадан је из-

14 Исто, исто, Ненасловљена тужба Милоша Нековића, од 23. новембра 1895.

15 Исто, исто, Ненасловљена тужба Ненада Јанковића, од 23. новембра 1895.

вршена процена вредности украдених ствари и испоставило се да она није ни приближна суми коју су навели „проститутција“ и његов покрадени гост, већ да све ствари заједно вреде једва 16 динара. После тога, на основу захтева који је поднео „проститут“ а не покрадени Ненад, ствари су враћене власнику.¹⁶

Као сведок своју изјаву је дао и Ђорђе Петровић, тридесетогодишњи слуга у Милошевој јавној кући, „родом из Росишта, окружје Ужичко“. Првог дана по утврђивању крађе, 22. новембра он је изјавио:

„Заиста и ја сам видео када је Јевтиа изашао из кайије са закољчаним кайућом и под њим нешто прикривено и ја бих га задржао на кайији, али нисам се надао да је он нешто украо. Но пошто ми је зазда јавио да је он крађу извршио, ја сам потрчао, но он је највећим џирком побегао Дабића кайији. Заклећу се, а данџубе хоћу 4 динара. Нисам писмен.“¹⁷

Седам дана касније, 29. новембра, приликом истражног поступка Ђорђе је своју изјаву изнео знатно опширније:

„Те ноћи, када се је крађа ова десила, а не задуго како сам чистио велики салон од радње моџ зазде Милоша, сџазим пролазника једноџ у авлији и како ја у авлију изађох познадох овога Јевтиу. Ја га тада уиштах где си био, а он ми одговори да је био код девојке Данице ња хоће да изађе из авлије ња чека да му врати ошворим. Када му ошворих врати, џражим му бакишиша, ал он ми недаде, са речима да ће ми друџи џуџи даџи, но у џом нешто му из иберциџа, који је био погостџа надувен, исџаде. Шџа, нисам моџао видеџи, али он џо подиџе и оде. А мало после чух од девојке Милке да је покрао њеноџ џостџа. То је шџо моџу да кажем и на ово моџу се заклетџи. Данџубе џражим 5 динара. Писмен нисам.“¹⁸

Поред покраденог Ненада, „проститутције Милоша“, његове девојке и молка, на „проститутцијин“ захтев, у истражном поступку је саслушан још један сведок, Милан Нешковић, касапин овдашњи, стар 57 година. Он је изјавио:

„Пре неколико дана, уџрав не сећам се коџ беше, једно јуџро, како рано ушџадох, одем у кафану Радисава Радисављевића овд.(аишњеџ) џди сам видео и Милоша Нешковића овд.(аишњеџ). Када седох Милош се жалџше

16 Исто, исто, Ненасловљена изјава Драгутина Сутарића, од 24. новембра 1895; Процена показаних ствари Ненада Јанковића, од 25. новембра 1895; Ненасловљени захтев Милоша Нешковића за повраћај ствари, од 28. новембра 1895.

17 Исто, исто, Испит сведока, од 22. новембра 1895.

18 Исто, исто, Испит сведока по кривици Јевте Драшковића, од 29. новембра 1895.

да ђа је овај Јевџа љокрао и о џом са службеником оџиџи. Замоли ме да одемо код Тому, сџирица овоџ Јевџе, џде је он ноћивао. На љозив службеников љоћох и наћемо овоџ Јевџу да сџава. Када ђа љробудимо џаад Милош уџиџа џде су сџивари џиџо је љокрао, и љоче љреџресати. Јевџа је џада одџоворио овако 'Немојџе љреџураџи. Овде нису', а на Милошево љиџање џде су речени Јевџа ћуџао је. И џако, они ђа одведоше у заџвор, а ја кући мојој одох. То је џиџо имам да кажем и на ово моџу се заклеџи. Данџубе џираџим 5 динара. Пиџати знам.“¹⁹

Поред тужилаца и сведока, саслушан је и окривљени Јевта Драшковић, који је од првог дана по крађи био у притвору. Јевта је имао 20 година. Био је родом из Црне Горе, из Никшића, али у судским документима пише да је „слуга и бивши келнер“. По сопственој изјави био је неосуђиван. На првом саслушању, 22. новембра, он је изјавио:

„Ја сам заисџа ушао у собу девојачку у којој је љокрадени сџавао и леџао сам љод креветџ и џу засџао и сџавао док ме девојка није љриметила а џо сам учинио јер сам био мноџо љијан. Сџивари нисам ја украо, ниџи знам ко је џо учинио, јер мени сџивари ни за какву уџоџребу нису. Пиџмен сам“²⁰

Дан касније, 23. новембра, окривљени је проширио своју изјаву.

„Прексинаоћ 21. овоџ месеца у вече, веселио сам се са неколико мојих друџова и онако, сви у најџиџом сџању оџиџили смо у радњу Милоша Нешковића овдаџнеџ љросџиџиџиџије. Колико смо џамо остџали и џиџа смо радили ја ниџиџа не знам, џек око неко доба ноћи љробуди мене једна девојка Милошева и кад љоџледах а оно ја леџим исџод креветџа у соби девојачкој. Како сам онде и кад досџео ја незнам. Онда се љодиџнем и уџиџам девојку да ли је моје друџиџво у салону. Она одџовори да незна, џе како ја изаћох из собе, доћем на враџа од салона, но џамо нико не беше. Онда љоћем на каџију која беше закључана, џе љозовем момка Милошевоџ Ђорђа који ми враџа оџвори и ја изаћох и љолако одем кући моје џеџке џде се скинем и леџнем. Мало није љосџајало кад у џом доће Милош са оџиџужџиџељем, џе љреџресе кућу а мене у заџвор одведоше велећи како сам му неку крађу изврџио. Овако је све у сџивари било, а Милош нека докаже да сам крађу ову изврџио, џа нека казну љримим. Друџо немам џиџа да кажем. Пиџмен сам.“²¹

На накнадном саслушању и током истражног поступка, када је био упознат са изјавама сведока и упитан, у њиховом присуству, да ли је

19 Исто.

20 Исто, исто, Испит окривљеног, од 22. новембра 1895.

21 Исто, исто, Кратки испит Јевте Драшковића, од 23. новембра 1895.

тачно да му је „иберциг“ био попуњен, да му је на капији нешто испало, да је слуги Ђорђу изјавио да је био код девојке Дане и да је приликом претреса његове собе изјавио да покрадене ствари нису ту, одговорио је да је све то неистина, а шта је имао да каже све је већ рекао и да при томе остаје, нагласивши да ако буде кажњен нема од чега да плати трошкове.²²

Иследници Начелства ваљевског су, после обављеног истражног поступка, прихватили приватну тужбу покраденог Ненада Јанковића и доставили су своје мишљење Првостепеном ваљевском суду. Подизање оптужнице је аргументовано следећим доказима:

– *Признање да је на месту крађе био и да се под креветом сакрио.*

– *Што сведоци, Милка Давидовић девојка и Ђорђе Петровић, слуга истога Милоша Нешиковића тврде да су код Јевте, приликом његовог одласка приметили да му је иберциг био пун, надувен.*

– *Што је сведоку Милану, касанину, када су ушли у његов стан, казао „Немојте овде тиражити, нису овде“, што доказује да је он покрао и на друго место ставио.*

– *Што је нађен овде као скићница, немајући занимања, већ свој животи у шумарању проводи“.*²³

Прихватајући ове аргументе 12. децембра је своју тужбу поднео и државни тужилац.²⁴ Ово је било предочено Јевти, а главни претрес је био заказан за 4. јануар 1896. године.²⁵ Током целог истражног поступка Јевта је боравио у притвору, где је требало да проведе и време до главне расправе, али се разболео. Како је Јевта и одраније био познат особљу јавне куће, дијагноза коју је лекар поставио није нимало зачуђујућа. Пронађено је да он болује од неке венеричне болести и 16. децембра је упућен на лечење у Ваљевску болницу.²⁶ У болници се налазио све до почетка главног претреса 4. јануара, када је изведен на суд.

По штуром записнику са претреса, сви позвани су поновили своје раније изјаве, а бранилац окривљеног, одређен по службеној дужности, „адвокат олд.(ашњи) Б. Божовић каза“:

22 Исто, исто, Накнадни испит Јевте Драшковића, од 29. новембра 1895. и Кривични испит Јевте Драшковића, од 19. новембра 1895.

23 Исто, исто, Ненасловљена оптужница, од 7. децембра 1895.

24 Исто, исто, Ненасловљена тужба од 12. децембра 1895.

25 Исто, исто, Ненасловљена судска белешка о заказивању јавног претреса. од 13. децембра 1895.

26 Исто, исто, Ненасловљено мишљење лекара, са одлуком председника суда, од 16. децембра 1895.

„Нема доказа да је окривљени учинио ово дело јер његово бављење у соби објашњава се тиме што је био најпаметнији и што је имао право да дође у јавну радњу. Казивање сведока Милоша не може имати законске вредности још што он своје казивање оснива на извођењу, а не као очевидца догађаја. У којем случају мора суд да оптуженог ослободи из недостатака довољних доказа.”²⁷

Овај Божовићев став судско веће у саставу: председник суда Рад. Тијанић, судије Рад. Радосављевић и Т. Кузмановић, делимично је уважило и истог дана донело пресуду:

„Против оптуженог Јевтије још једино основано подозрење што је по свом признању и исказу испитаног сведока Милке Давидовић био на лицу места где је крађа извршена и што је према исказу заклетог сведока Милоша Нешковића, одмах још што је изашао на улицу почео бежати у намери да се сакрије. Других основа против Јевтије као учиниоца ових дела нема јер ни један од испитаних сведока није могао потврдити да је био видео да је оптужени ствари украо и однео, а исказу сведока Милоша Нешковића суд не поклања никакве вере јер се његова сведоштво заснива на претпоставкама и извођењу, а никако да је баш видео када је оптужени ствари покрао, што да је приметно, природно је да би му стао на пут као жазда те радње. Сем тога он се овде изјаснио и као шугилац и по томе суд не може поклонити вере његовој сведоштво. Све како других доказа противу оптуженог нема, а изнети основи по којима су 236 и 238 Крив(ичног) још једино нису довољни за осуду по се он има према којима су 242 Крив(ичног) још једино (једна) ослободити казне из недостатака довољних доказа.

На основу свега изнетог и чланова 242, 256, 324. и 327. и 328. Крив(ичног) још једино (једна), суд Јевту за ова дела ослобађа казне због недостатака довољних доказа. Но да ипак приватном шугилоцу Ненаду 10 динара трошкова и дангубе, суду овом 15 динара трошкова и сведоцима Милошу Нешковићу, Милки Давидовић и Борђу Петровићу по 4 динара трошкова и дангубе и да ипак своје у прилици учинене трошкове.”²⁸

Како се из пресуде може видети, суд окривљеног Јевту није прогласио невиним. По свему судећи, суд је имао довољно аргумената да поверује у његову кривицу, али због формално-правних разлога, услед недостатка доказа, није могао да га осуди, већ је био ослобођен од казне, уз обавезу да надокнади све трошкове.

27 Исто, исто, Ненасловљен записник са главног претреса, од 4. јануара 1896.

28 Исто, исто, Пресуда првостепеног Ваљевског суда, од 4. јануара 1896.

Марина Марковић

Народни музеј Ваљево

marina.istoricarka@gmail.com

„О ДЕСАНКИ ПЕРОМ И СЛИКОМ“ Стална поставка у Новој школи у Бранковини

У селу Бранковини недалеко од Ваљева, налази се једна од најслојевитијих и најзанимљивијих меморијалних целина у нас. Хронолошки, реч је о објектима углавном из прве половине XIX века, а тематски су заступљена три садржаја: сакрални, фолклорни и државно-институционални.

Сакрални део чини црква Светих Арханђела са црквеном ризницом из XVIII и XIX века и надгробним споменицима непосредно уз њу.

Фолклорне карактеристике су заступљене у ретким примерима народног неимарства као што су: собрашице, парохијска кућа, чесма Ненадовића, вајат Ненадовића и школски бунар.

Државно-институционални садржај се огледа у две школске зграде као примере развоја школства у Србији у XIX веку (стара и нова школа) и пратеће објекте као што је стара школска писарница.

Музеолошка обрада и презентација поменутих споменика културе поштовала је специфичност намене коју је сваки од објеката имао у прошлости и улогу личности из националне историје и културе везаним за Бранковину, не само рођењем већ и духовним опредељењем.

Услед изразите слојевитости спомен целина у Бранковини представља стални истраживачки и музеолошки изазов, који намеће нова идејна решења, у циљу што боље усклађености њених садржаја.¹

Један такав задатак поставио се приликом рада на поставци у Новој школи, посвећеној песникињи Десанки Максимовић (1898-1993). Школ-

---

¹ Драгана Лазаревић Илић, *Бранковина време и људи*, Етнографски институт САНУ, Спомен места – историја сећања, Београд 2009, 75-84.

ска зграда, где је песникиња провела рано детињство и становала у учитељском очевом стану са породицом, подигнута је 1894. године.

Поред успешног покушаја да се прикажу живот и дело песникиње (1985. године први пут је отворена поставка посвећена Десанки Максимовић, а 1998. сала за програме у којој су изложена признања и дипломе добијене за вишегодишње стваралаштво), садашња поставка посвећена Десанки Максимовић представља један искорак у савременом типу музејске презентације. Аутор (Драгана Лазаревић Илић, музејски саветник) се овога пута осврнула на целокупан животни пут песникиње којој је поезија била водила и животни мото. У том смислу искоришћен је ходник и две просторије Нове школе у којима је песникиња провела прве дане свога детињства и школовања као аутентичан простор за презентацију.

Одлична сарадња између аутора и дизајнера (Слободан Секулић-Богдановић), њихов јединствен начин разумевања саме поезије Десанке Максимовић допринели су да целокупан живот дуг 95 година буде приказан у само три просторије. Наравно то није био ни мало једноставан задатак, али смештајући сваки сегмент Десанкиног живота и рада на по један графичким дизајном и модерним начином осветљења решен пано постало је итекако могуће. Сваки од паноа је уникатно уметничко и ликовно решење дизајнера који је слажући коцкице концепције аутора, у потпуности оживео лик Десанке Максимовић и приближио га посетиоцу. Посматрајући Десанкин лик у различитим животним ситуацијама стиче се утисак да је она још увек физички жива. Томе доприноси и 3Д холограм, који савременом технологијом приказује Десанкин лик. Њиме је виртуелну пројекцију анимираног објекта, у овом случају Десанкиног лика, могуће посматрати са три стране, чиме се појачава укупан холограмски ефекат.

Поезија која је пратила саму Десанку прати и посетиоца од уласка у ходник нове поставке где му добродошлицу исказује звездано небо у виду њених песама, па све до последње просторије, Десанкине радне собе коју је аутор изложбе назвала „лирска оаза”, где су и настале све њене песме. На јединствен начин посетиоцима су приказани оригинални предмети било да је реч о намештају: кревет на коме је писала Десанка Максимовић, собни сточић са четири столице купљен од песникиног првог хонорара, витрина са књигама и украсним фигурама или одевним предметима које је Десанка носила током живота: комплет од твида, мараме, вечерња хаљина, свакодневне и свечане ташне и шешери као Десанкин заштитни знак. Ништа мање вредни нису ни накит и

бочице од парфема добијени уз горе поменуте експонате од породице Петровић-Милакара.

Имајући у виду потребу за новим приступом презентације признања и идеју да се она сва налазе у сали за програме, без обзира да ли су у писаној или тродимензионалној форми, на постојећој поставци циљано су изложена само нека од првих значајнијих: Орден Светог Саве 1925. године, Орден Ћирила и Методија 1963. године, Знак Почета I реда (руско одликовање) 1967. године, Орден „За грађанска заслуга“ (бугарски орден за грађанске заслуге) Дамски крст III реда св. Корона, Награда Авноја 1970. године.

Отварање поставке „О Десанки пером и сликом”, 6. октобра 2011. године пропраћено је одговарајућим проспектом чиме је настављена сарадња између аутора и дизајнера.

Сматрамо да изложба овог типа, имајући у виду грандиозно поетско дело Десанке Максимовић, завређује репрезентативну публикацију уз каталожку обраду историјско меморијалне збирке.

Детаљ са изложбе

Владимир Кривошејев
 Народни музеј Ваљево
 krisha@open.telekom.rs

ВИДОВИ ПРАВНОГ СТАТУСА МУЗЕЈА

Приватизација музеја као императив ефикасне и ефективне реализације друштвено корисних задатака¹

Апстракт: Данас музеји у свету егзистирају у различитим статусним облицима. У Европи деценијама преовлађујући класичан вид статуса музеја као несамосталног органа управе се све више одбацује због своје нефункционалности која онемогућује ефективно прихватање савремених тенденција. Такви музеји у све већем броју улазе у процес „приватизације“, који не подразумева престанка државне бриге и препуштања права управе и поседа приватним субјектима, већ је њена суштина у осамостаљивању руководства и њиховог права на управљање, уз даљу државну бригу и власништво над збиркама. То се постиже реструктурирањем музеја у јавне установе, али и фондациије, удружења, па и друштва са ограниченом одговорношћу, уз различите видове сарадње јавног са цивилним и приватним сектором. За то време музеји у Србији су већ деценијама устројени по систему јавних уснова, чиме имају формалну самосталност у пословању, која фактички не утиче на повећање ефикасности и ефективности. Сходно томе императив за подизање додатних квалитета рада мора да буде у примена позитивне праксе новог јавног менаџмента.

Кључне речи: музеј, статус, приватизација, менаџмент

¹ Рад презентира на овим странама представља један мањи сегмент докторске дисертације *Менаџмент регионалних музеја у Србији са посебним освртом на организацију и лиценцијала културног туризма*, коју је аутор одбранио 14. јуна 2011. године на катедри за менаџмент у култури Факултета драмских уметности Универзитета уметности у Београду (председник комисије проф. др Милена Драгићевић Шешић, ментор проф. др Весна Ђукић), а која се налази у фази припреме за објављивање под насловом: *Музеји, менаџмент, туризам – реорганизација као императив савременог деловања музеја*.

ASPECTS OF THE LEGAL STATUS OF THE MUSEUMS privatization of museum as imperative of efficient and effective realization of community services

Abstract: Museums today exist in different status forms. In Europe, the classic form of the museum, that has been prevailing in the decades behind us as standard, is being more and more rejected because of its lack of flexibility to adjust to modern, contemporary trends. Such museums enter the process of "privatization", which does not mean that the museums, their management and property will be given to private enterprises without any jurisdiction of government, but it gives the opportunity to independent managements conduct business as desired, while the government still holds ownership over the museum's collections. This is gained through restructuring of museums into public institutions or funds, associations, even to limited liability companies, with constant cooperation of public and private sector. Meanwhile, in Serbia, museums are already classified as public institutions, but it gives them only formal independence in management and it does not increase the efficiency and effectiveness. So imperative must be achieving new quality standards through implementation of new, positive practice of public management.

Key words: museum, status, privatization, management

Од тренутака настанка првих музеја модерног времена, отварањем за јавност краљевских и кнежевских ризница, они егзистирају у тесној вези са властима на свим нивоима. И сам почетак основне дефиниције музеја,² као *нејпрофитне институције која је у служби друштва и његовог развоја*, утврђујући институционални карактер истиче и улогу музеја као јавног сервиса који обавља општедруштвено корисне активности, а условно га, индиректно, повезује са државним властима. Тиме је музеј трајно позициониран у оквиру сфере деловања културне политике као јавне практичне политике власти, односно државних органа који својим правним, политичким и финансијским ауторитетом оснивају и финансирају музеје, и на различите начине, сходно природи модела културне политике, утичу на његове активности.

У основи, музеји у Европи егзистирају на различитим државним нивоима, од државе преко региона, провинција и департмана до општина³ с тим што се формално правни статуси, од којих зависи и природа односа *музеј : управа*, разликују зависно од епохе, државе, регије, али и

---

2 "Музеј је некомерцијална, стална установа у служби друштва и његовог развоја, отворена за јавности, која сакупља, чува, истражује, објављује и излаже материјална и нематеријална сведочанства човечанства, у сврху проучавања, образовања, и уживања (задовољства, *enjoyment* – опаска В. К.), Сајт ИСОМа: www.icom.museum (приступ 12. јануар 2010).

3 Андре Гоб и Неоми Друге, *Музеологија – историја, развој и савремени изазови*, Београд, СЛЮ, 2009, 46.

музеја. Деценијама је био доминантан статусни облик уређења *музеја као несамосталног државног органа*, међутим, на прелазу 20. и 21. века, са *процесом приватизације = деетатизације = осамостаљења*, музеји се све чешће срећу као *јавне установе*, али и као *задушбине и фондације*, као цивилне организације, односно *удружења*, али и као *друштва са ограниченом одговорношћу* па и *приватни субјекти*.

Музеји као несамостални државни органи

У Европи деценијама доминантан државни модел културне политике створио је музеје које Gerald Mat означава као „државне“,⁴ који су егзистирали под директном управом власти. По свом статусу овакви музеји су *несамостални органи управе*, (попут агенција, дирекција, савета...) који се образују (а не оснивају) у саставу самосталних органа управе (министарства и секретаријати) са задатком вршења стручних, или и стручних и управних послова. Органи управе се јављају на свим нивоима власти и њима руководе старешине органа, које, као и сам орган, имају веома ограничену самосталност у раду.⁵

На опште стање државних музеја у Холандији указује извештај холандске државне финансијске контроле из 1998. године по коме су музеји организовани на овај начин неефикасни, нефлексибилни и неекономични, њима се не руководи стручно, будући да директори не поседују ни познавање менаџмента, нити самосталност и налоге добијају од надређених из управне хијерархије. Зато су без личне иницијативе, што се преноси и на запослене стручњаке, који су у статусу чиновника, и тако се и односе према послу. Поред тога музеји – органи управе не могу ни да располажу сопственим приходима, које морају да уплаћују у државну касу.⁶ На сличне закључке, описујући државне музеје у Немачкој, долази и Андреас Визанд и карактерише их као несамосталне органе оптерећене општим бирократским потешкоћама које у великој мери отежавају, па и онемогућују динамичност рада и програмску флексибилност наметнуту новим задацима музеја, који захтевају повећање оперативних средстава која није могуће обезбедити у ситуацији када се поједини културни субјекти и затварају.⁷

4 Видети: Gerald Mat, Tomas Flac и Judita Lederer, *Менаџмент музеја – уметности и економија*, Београд, CLIO, 2002, 35-40.

5 О органима управе: Љубиша Лазаревић и др, *Приручник за полагање правосудног испита* књ. 2, Београд, Савремена администрација, 1998, 1853-4.

6 Gerald Mat и др, *Менаџмент музеја*, 35-6.

7 Andreas Wiesand, *Држава културе и индивидуални музеј*, Београд, Балкан-Култ, 2001, 34.

У оваквој ситуацији европске државе почињу да траже друге моделе правног устројства својих музеја, који би омогућили ефикасније и ефективније испуњавање нових задатака. На један од путева ка променама указивала је пракса либералне културне политике Сједињених Америчких Држава где, од друге половине 19. века, већину музеја оснивају удружења – trustови, и њима управљају преко савета повереника (*trustees*) који директно руководе институцијама, а чији чланови, утицајни грађани, имају обавезе да и лично доприносе не само редовним активностима, већ и финансирању, било директно, било лобирањем, користећи своје везе. У таквим корелацијама они су ти који имају управне моћи, а постављени менаџери, у већини случајева, само извршавају њихове налоге. По мишљењу Мотоле Молфино „повереници trustова су свемоћни при одручивању о културној политици, о набавкама и о распореду финансијских средстава музеја; директори морају да буду послушни“, а на основу познавања америчке праксе Вера Золберг је закључила да такви музеји немају аутономију, тако да су чак и европски музеји, који су под директном државном управом, слободнији.⁸

Приватизација или осамостаљивање музеја

Уз познавање америчке праксе европске државе су се од деведесетих година прошлога века окренуле другим путевима промена статуса својих музеја који је означен као процес приватизације.⁹ У овом случају тај појам нема ни приближно исто значење као приватизација привредних субјеката какву познајемо из праксе земаља у транзицији са краја 20. и почетка 21. века, али и претходне праксе неолибералног тачеризма у Британији. Европска приватизација музеја није процес престанка државне бриге и препуштања и права управе и поседа свих ресурса приватним субјектима, већ је њена суштина у осамостаљивању руководства и њиховог права на управљање, уз даљу државну бригу и власништво над збиркама, и фактички представља *деетатизацију*. Овај процес који држава спроводи у циљу обезбеђивања одрживог развоја музеја које је основала у основи представља примену нових стратегија културне политике – приватизације и деетатизације, заснованих на препознавању утицаја културног ресурса као специфичног тржишта и

---

⁸ Andre Gob и Neomi Druge, *Музеологија*, 293.

⁹ Gerald Mat и др, *Менаџмент музеја*, 36; Andre Gob и Neomi Druge, *Музеологија*, 294 и Andreas Wiesand, *Држава културе и индивидуални музеј*, 44.

важне интеракције између непрофитних активности и културних и креативних индустрија.¹⁰

Ако се појам приватизације не дефинише искључиво као процес трансфера имовине, односно капитала из јавне (државне) у приватну својину, већ и као приватно управљање државном имовином,¹¹ приватизација музеја представља овакву приватизацију, будући да је базирана на делимичном или потпуном напуштању принципа директног државног управљања са преношањем обавеза и права управе на професионални менаџмент, који њиме треба да управља са основа приватног права. Описујући ове промене Gerald Mat користи изразе *издвајање* и *осамостаљивање*,¹² будући да је реч о издвајању из управног апарата, формирањем самосталног тела, али уз јасно дефинисане и обавеза државе и одговорности музеја. Овакву поделу права и обавеза прати формирање ефикасног и ефективног, небирократизованог менаџмента који добија права на коришћење сопствених средстава и стварање нових инструмената за њихово додатно стицање. На такве начине се ригидан државни орган трансформише у флексибилан самосталан субјект са већим дијапазоном слободнијег и креативнијег програмског деловања, а ради испуњавања циља што ефикасније и ефективније реализације свих задатака које пред музеје поставља савремено доба.¹³

Процес приватизације – издвајања – осамостаљивања, пратила је и бојазан која се испољава кроз страховања о даљем функционисању музеја на новим основама. Међутим, нова организација издвојена из државне управе и ослобођена директног управљања, представља основ за побољшање функционисања. Gerald Mat сматра да: „За издвајање не постоји алтернатива. Ако музеј жели да функционише као средство комуникације између уметности, уметника и публике, он мора да се ослободи државног старатељства и структуре. Ради се, међутим, само о издвајању организације, али не и финансирања. Оснивачки акт и одговорност државе за финансирање музеја морају јасно да се дефинишу.“¹⁴ Тако осамостаљени музеји у Холандији су и даље финансирани од државе

10 О приватизацији и децентрализацији у култури видети: Весна Ђукић, *Држава и култура – студије савремене културне политике*, Београд, Институт за позориште, филм, радио и телевизију Факултета драмских уметности, 2010, 279.

11 <http://sr.wikipedia.org/sr> (приступ 2. јуна 2010); видети и Весна Ђукић, *Држава и култура*, 279 и даље.

12 Gerald Mat и др, *Менаџмент музеја*, 8, 35, 38-40; видети и: Весна Ђукић, *Држава и култура*, 279 и даље.

13 О суштини приватизације, односно осамостаљивања музеја видети: Gerald Mat и др., *Менаџмент музеја*, 35-54; Andre Gob и Neomi Druge, *Музеологија*, 285-295.

14 Gerald Mat и др., *Менаџмент музеја*, 37-38.

да би бринули о државним збиркама, а истовремено уживају статус „заштићеног подстанара“ у државним зградама, са правом да тај простор користе и за додатно стицање прихода, било издавањем, било отварањем музејских продавница и ресторана.¹⁵ После процеса приватизације амстердамски Рајксмузеј је знатно проширио своју делатност, чинећи је разноврснијом, а истовремено и усмереном према различитим циљним групама, стварајући сопствену пирамиду публике.¹⁶

Постојећи страхови за функционисање осамостаљених, „приватизованих“, музеја, који се јављају на почетку овог процеса су, по Мату, само параван страху од одговорности коју самосталност са собом носи,¹⁷ као и страху од других додатних обавеза које су предуслов пуном ефекту осамостаљења. Међутим, битно је напоменути да нови начин функционисања захтева и нови вид руковођења, са личном одговорношћу руководства, које се преноси и на запослене, тако да уместо испуњавања радних обавеза у први план долази одговорност и иницијатива. То подразумева и додатно образовање за директоре, не само са аспекта струке већ и менаџмента.¹⁸

Указујући на разлике између традиционалног и савременог руковођења институцијама културе Клод Молар презентује и терминолошку поделу. Разликујући *једносјавно, административно руковођење* и *пошћуно руковођење* он закључује: „административно руковођење углавном је усмерено да се на најбољи могући начин потроше добијени кредити (овад вид руковођења би одговарао „државним“ музејима; напомена В. К.), док потпуно руковођење установом подразумева управљање и издацима и приходима, што представља не само строгост у расподели издатака, већ и способност иновација у приходима (овакав вид руковођења је неопходан у осамостаљеним музејима; напомена В.К.)“.¹⁹ Моларово потпуно руковођење одговара и појму *новог јавног менаџмента*,²⁰ као и појму система АМК – адаптивног менаџмента квалите-

---

15 Andre Gob и Neomi Druge, *Музеологија*, 287-288; видети и Gerald Mat и др, *Менаџмент музеја*, 38.

16 Милена Драгићевић-Шешић и Сањин Драгојевић, *Менаџмент уметности у турсуленитним околностима*, Београд, СЛЮ, 2005, 182.

17 Gerald Mat и др, *Менаџмент музеја*, стр. 37.

18 Исто, стр. 40.

19 Клод Молар, *Културни инжењеринг*, Београд, СЛЮ, 2000, 104.

20 Danielle Cliche and Andreas Wiesand, „Arts and Artists in Europe: New Challenges”, A briefing paper about trends, issues and questions for arts policy in Europe commissioned by the International Federation of Arts Councils and Culture Agencies (IFACCA) for a meeting of its European Members and its Board in Athens, Greece, on 2-3 November 2007, стр. 7 (преузето 21. новембра 2010 са www.ifacca.org/media/files/).

та (*adaptable quality management*)²¹ заснованог на постизању изврности са стручних аспеката и неаутократском лидерству и флексибилном управљању, усмереном ка постизању изврности, са менаџерског аспекта. За постизање одрживости реорганизованих институција културе од пресудног значаја је њихово осамостаљивање од бирократског апарата управе, и дебирократизације музејских администрација. То се постиже изградњом професионалне менаџерске структуре, са менаџерима едукованим и спремним да прихвате нове изазове, као и нова знања и вештине.

Данас, на почетку двадесет првога века, поред још постојећих државних музеја као несамосталних органа управе, осамостаљени музеји у Европи егзистирају и као јавне установе, задужбине/фондације, удружења, деоничарска друштва са ограниченом одговорношћу, а постоје и потпуно приватни музеји.

Трансформација државних музеја у јавне установе

Жак Салоа, директор Дирекције за музеје, централног државног органа који брине о свим музејима у Француској, је 1996. године закључио да је модел директног државног управљања музејима неподесан и заложио се за њихово осамостаљење у виду формирања јавних установа, са својим независним управама,²² што је учињено када су у питању највећи музеји, попут Лувра, Орсеја или Бобура.²³

Установа има статус независног правног лица, чиме је одвојена од државне управе. Јавне установе, заједно са јавним предузећима спадају у групу такозваних *недржавних субјеката као вршиоца управне делатности*, који се оснивају са циљем вршење једне или више делатности, која не може бити везана за вршење управних послова. Имовина установа је државна, или имовина другог оснивача, а установе се оснивају управо да би располажући са њом испуњавале „јавно корисну сврху“, у оквиру законских ингеренција, будући да им се „одређена управна овлашћења поверавају посебним законима“, који између осталог регулишу и постојање статута установе, независних органа управе, али и обавезу надзора од стране власти.²⁴

21 Видети: Милена Драгићевић-Шешић и Сањин Драгојевић, *Менаџмент уметности у турбулентним околностима*, стр. 7 и 189 и даље.

22 Andre Gob и Neomi Druge, *Музеологија*, 287.

23 Видети Andre Gob и Neomi Druge, *Музеологија*, 287 и Клод Молар, *Културни инжењеринг*, 104-107.

24 О јавним установама видети: Љубиша Лазаревић и др, *Приручник за полагање правосудног испитија*, књ. 2, 1855.

Најчешће коришћен вид осамостаљивања постојећих музеја под државном управом у Аустрији је њихова трансформација у јавне установе,²⁵ а као и у Француској и у Белгији су највеће музејске институције,²⁶ које су егзистирале у склопу федералне администрације, крајем двадесетог века постале независне „јавне установе са издвојеном администрацијом“, док је већина музеја у градовима остала под директним ингеренцијама локалних власти.²⁷ Трансформација у установе се примењују и у Холандији, где су власти, крајем прошлога века, у оквиру широкообухватне реформе културне политике, усмерене истовремено ка интересима публике и диверсификацији материјалних ресурса, покренуле процес осамостаљивања са циљем да се музејима додели широк степен „аутономије у управљању, укључујући и управљање за посленима и зградама, док саме збирке остају власништво власти“.²⁸ Уочава се да се овакви процеси срећу не само у државама са парадржавним моделом културне политике, попут Холандије већ и у земљама са изразитим државним моделом, попут Француске.²⁹ Тако, примењујући осамостаљивање државних музеја трансформацијом у јавне установе државе Европске уније примењују комбинацију државног и парадржавног модела културне политике, где држава не управља директно музејима али задржава неке надлежности: надзор, власништво збирки и сл. што представља мере умањења ризика које утичу на приближавање различитих модела и смањење разлика међу њима.

Оцењујући ефекте осамостаљивања музеја пререгистрацијом у установе, у аустријском државном извештају о култури за 1998. годину је забележено: „Јавна установа поседује ствари, односно иметак којим не располаже ни један од чланова, односно деоничар. Установа има статус правног лица којим на основу прописане сврхе управљају одређене особе (...) при чему у првом плану стоји друштвена корист. (...) Претварање државних музеја у јавне установе донело је најмање промене и не-

---

25 Gerald Mat и др, *Менаџмент музеја*, 41.

26 Велики „краљевски“ музеји стационирани у Бриселу: Краљевски музеј историје и уметности, Краљевски музеј лепих уметности, Краљевски природњачки музеј и др.

27 Gerald Mat и др, *Менаџмент музеја*, 287; видети и Клод Молар, *Културни инжењеринг*, 104-107.

28 Andre Gob и Neomi Druge, *Музеологија*, 287-288; видети и www.culturalpolicies.net/web/netherlands.php (приступ 19. новембра 2010).

29 Видети: www.culturalpolicies.net/web/france.php?aid=1 (приступ 19. новембра 2010).

знатне захвате у њихову организациону структуру ради очувања историјски насталог и цењеног идентитета појединих музеја.“³⁰

Задужбине и фондације као облици непрофитног удруживања

Задужбине и фондације³¹ представљају посебне облике непрофитног удруживања, са одређеним оснивачем или оснивачима, за које су карактеристични специфични циљеви у јавном интересу, чије извршавање контролише држава. Таква правна структура се уобичајено користи у германским и англосаксонским земљама, а мање у осталим деловима Европе. У основи, са практичних аспеката, реч је о веома сродним видовима организовања, који се у детаљима разликују од државе до државе, а у федералним државама и од једне до друге федералне јединице.³² По Gerald Matu, суштинска разлика између задужбина и фондација у Аустрији је у томе што фондација није трајна те се у потпуности може утрошити за намењену сврху, док се код задужбина могу користити само остварени приходи, без употребе главнице. Према аустријском Савезном закону о задужбинама и фондацијама, задужбина је иметак задужбинара који је њиховом вољом трајно поклоњен. Овај вид организовања је примењив за широк спектар друштвено корисних активности, па и за управљање музејским збиркама. Задужбина има статус правног лица и уписује се у регистар фирми, подложна је државној контроли, а приходи који се на основу овог поклона остварују, намењени су за друштвено корисне сврхе.³³ Са друге стране, у Србији, законским прописима о задужбинама и фондацијама из 1989. године, „задужбину могу основати физичка лица сопственим средствима, док фондацију могу основати правна лица друштвеним средствима“, ради „помагања стваралаштва и остваривања хуманитарних и других друштвено корисних циљева“ и то тек онда „ако се обезбеђеним средствима могу остварити циљеви ради којих се оснивају“.³⁴ Међутим крајем 2010. године усвојен је нови Закон о задужбинама и фондацијама, који се примењује од марта 2011. године, а који одређује да су и задужбине и

30 Gerald Mat и др, *Менаџмент музеја*, 41.

31 Односно фондови, као синоним за фондације, с тим што је ипак правилније фондације посматрати као начине организовања, а фонд као материјална средства (фондације, задужбине или другог субјекта) намењена остваривању одређеног циља.

32 Gerald Mat и др, *Менаџмент музеја*, 41-42.

33 Исто, 41-43.

34 Закон о задужбинама, фондацијама и фондовима, *Службени гласник СРС*, бр. 59/89.

фондације непрофитне, невладине организације са статусом правног лица без чланова, осниване ради испуњавања „доброчиног испуњавања општекорисног циља”, а разликују се по томе што за фондације оснивач није дужан да обезбеди оснивачку имовину, док оснивач задужбине мора да при оснивању обезбеди имовину у вредности од најмање 30.000 евра.³⁵

Зависно од субјекта који је оснивач, задужбина, односно фондација, може бити јавна и приватна. Приватне задужбине су често примењиван вид за организовање новооснованих музеја насталих кроз приватне иницијативе уметнике, колекционара, али и предузећа. У Келну, у Немачкој, на крају 20. века, није било државних музеја већ су сви оснивани као задужбине појединих грађана на бази њихових колекција, али уз даље уговорно суфинансирање града.³⁶ Тако је и Хуан Миро, седамдесетих година двадесетог века, иницирао оснивање свога музеја у Каталонији у овом организационом виду. Музејем руководи Патронат (управни савет) састављен од представника породице Миро и јавности из света уметности и културе, а који именује директора.³⁷ Сличне примере представљају и аустријске задужбине Леополд, Лудвиг и Кислер. Док задужбина Кислер има управу од девет чланова, задужбина Леополд има председштво од осам чланова, од којих пола именује задужбинар и један од њих је, као представник породице, доживотни члан.³⁸

Јавна задужбина, односно фондација, у којој се јавни/државни субјекти, са својом имовином појављују као утемељивачи, је један од модела за осамостаљивање државних музеја. У Аустрији, поред трансформације државних музеја у јавне установе, среће се и пракса трансформације у јавне задужбине. Таква пракса постоји од 1993. године и у Холандији, где је основано двадесетак музејских задужбина са циљем да се укидањем вишеструке државне хијерархије успостави јасна подела задатака између музеја и државе и „обезбеди стручан, компетентан, делотворан и економски утемељен менаџмент“.³⁹ И у Канади, одлуком власти округа Халтон, њихов регионални музеј је 1998. године, после четврт века постојања, осамостаљен од окружних власти и функционисао као фондација. У Немачкој је задужбинарско организовање примењено приликом реорганизације музеја које је основао град Хамбург.

---

35 Закон о задужбинама и фондацијама, *Службени гласник РС*, бр. 88/10.

36 Andreas Wiesand, *Држава културе и индивидуални музеј*, 63 и даље.

37 Andre Gob и Neomi Druge, *Музеологија*, 290.

38 Gerald Mat и др, *Менаџмент музеја*, 42.

39 Исто, 43.

Издавањем из државног апарата и претварањем у јавне задужбине музеји су добили слободу независног одлучивања, без уплитања државне управе и политике, а са државом су потписали уговоре о обавезама финансирања и услугама које заузврат морају да пружају. У основи те су услуге остале исте као и раније и односиле су се на набавку, чување и истраживање музејских предмета, с тим што је додатни акценат, знатно већи него раније, стављен на преношење знања и функцију услужног сервиса за публику. Надзор над радом ових музеја има савет од десет чланова, који чине представници музеја, друштва пријатеља музеја и уметнички и културни посленици, али и представници привреде. Редовним радом музеја руководи директор, уз помоћ финансијског директора, и они се бирају на мандат у трајању од 5 година.⁴⁰

Један од илустративних примера фондацијског утемељења музеја пружа Алиментаријум – музеј исхране у швајцарском граду Веџеју. Овај музеј је 1985. године основао светски гигант кондиторске индустрије Нестле, са циљем презентације историјата компаније, да би 2002. године добио потпуно нове, не само концепцијске, већ и организационе облике. Послови обнове и садржајног проширења музеја су захтевали стварање фондације, што са собом носи и низ пореских олакшица под условом да се функција музеја – фондације не ограничи на рекламирање. Зато, да би избегли да музеј изгледа као гламурозни излог фирме, Нестле нису презентирале само оне садржаје који њих као фирму интересују, већ су тематику Музеја прошириле на целокупну исхрану. Тако је рекламни фабрички музеј постао музеј исхране презентационо конципиран као спој четири генеричке активности: *кућити* – *припремати* – *јести* – *варити*.⁴¹

Музеји као цивилне организације

Као и код задужбина и фондација и музеји формирано од стране цивилних, грађанских удружења се срећу у два вида: као музеји који су настали радом удружења, које је некада и формирано, иницијативом појединаца, управо са циљем оснивања музеја, и као вид осамостаљивања постојећих државних музеја. Како закључују Andre Gob и Neomi Druge: „Бројним музејима управљају удружења која су створили појединци и која су најчешће сама и установила одређен музеј“.⁴² Овакав вид деловања музеја је, уз фондације, веома чест у америчкој пракси,

40 Видети: Gerald Mat и др, *Менаџмент музеја*, 36-37 и 43.

41 www.alimentarium.ch (приступ 1. марта 2010); видети и Andre Gob и Neomi Druge, *Музеологија*, 141-42, 289 и 291.

42 Andre Gob и Neomi Druge, *Музеологија*, 290.

нарочито у раду локалних и регионалних музеја. Тако Регионални музеј Викторије егзистира као *Victoria Regional museum association* а Музеј Fort MekArtur као *Fort MacArthur Museum Association*.⁴³ У таквој пракси, учешће власти изузетно варира: или им дају зграду на располагање, или субвенционису њихово функционисање, или плаћају запослене, или финансирају само одређене пројекте".⁴⁴

Поред музеја који у потпуности функционишу у виду удружења чији је једини, или бар примаран циљ егзистенција музеја, постоје и музеји који представљају један од метода за испуњавање шире мисије удружења, попут Спартанбуршког регионалног историјског друштва из Јужне Каролине, које је своју мисију формулисало као: *истраживање и чување историје региона кроз прикупилање и ширење прича људи који су је обликовали; у том циљу се реализују различити живи програми и догађаји и подстићу се ученици свих узраста да истражују историју која почиње у суседном дворишту, на нашим историјским локалитетима и у регионалном музеју*. Обављајући ову мисију удружење се појављује као оснивач регионалног музеја.⁴⁵ Сличан пример пружа и француски музеј Ван Сен Ламбер у Серену такође основан од стране локалног удружења.⁴⁶

Са друге стране, постоје примери где се поједина удружења, која у основи немају додирне тачке са музејском активношћу, обављајући своју ширу мисију, појављују као оснивачи музеја, попут Музеја лутака у Индији и Музеја старе фарме у Калифорнији, које су основали Ротари клубови.⁴⁷ (приступ 1. март. 2010). Нешто другачији пример представљају веома разноврсни музеји разних удружења осниваних са циљем презентације свог историјата и активности.

Поред оваквих примера везаних за рад музеја од оснивања, вид непрофитног удружења може да се искористи и у процесу осамостаљивања музеја формираних од власти. Таквим новоформираним удружењима, односно „удружењима која контролише власт“⁴⁸ управни органи поверавају управљање музејима, задржавајући право одлучивања. Удружења у име власти управљају музејима, и зградама и збиркама, које остају државно власништво а запослени задржавају статус држав-

---

43 www.victoriaregionalmuseum.com и www.ftmac.org (приступ 18. марта 2010).

44 Andre Gob и Neomi Druge, *Музеологија*, 288.

45 www.spartanburghistory.org (приступ 17. марта 2010).

46 Andre Gob и Neomi Druge, *Музеологија*, 291.

47 www.rotary3060dolls.org и www.rotarycluboffortcollins.org/museumatmartinezpark.htmlf255d

48 Andre Gob и Neomi Druge, *Музеологија*, 46.

них службеника, али се на тај начин избегава ригидност државне управе и омогућује формирања издвојеног руководства које ће динамичним управљањем покренути разноврсне активности, а приходе, уместо у државну касу, усмеравати у основну делатност.⁴⁹ Према Gerald Matu, и оваква пракса се примењује у Аустрији, с тим што удружења морају да својим статутом јасно дефинишу недобитне и друштвено корисне циљеве, али и механизме транспарентног рада и контроле.⁵⁰ Истовремено, у Француској су само велики национални музеји осамостаљени од државне управе добијањем статуса установа, док је у локалним срединама апсолутна већина музеја остала под директним државним управљањем општина и округа, од којих се само поједине институције осамостаљују, попут Музеја савремене уметности у Бордоу који ради сходно Закону о удружењима.⁵¹

Друштво са ограниченом одговорношћу

По Gerald Matu још један од путева за осамостаљење државних музеја је кроз друштво са ограниченом одговорношћу (д.о.о.), с тим што овакав облик организовања нуди најмање самосталности у раду, будући да власник, у овом случају држава, покрајина или општина, као једини, или већински деоничар задржава механизме директног утицаја.⁵²

Д.о.о. је вид удруживања правних или физичка лица, ради обављања одређених делатности, код којих оснивачи не одговарају за обавезе друштва, а сnose ризик до висине властитог улога. Д.о.о. се оснивају уговором о оснивању, а ако је само 1 оснивач, одлуком, и има своје руководство (директор, управни и надзорни одбор).⁵³ У основи овакав вид удруживања је осмишљен ради обављања профитних делатности са циљем остваривања и поделе добити, али је погодан и за активности са недобитним циљевима и усмеравање добити у основну делатност. У пракси је примењен у случају Музеја екологије у Алзасу.⁵⁴

49 Исто, 288.

50 Видети: Gerald Mat и др, *Менаџмент музеја*, 48-54.

51 Видети: Клод Молар, *Културни инжењеринг*, 105 и 115.

52 Видети: Gerald Mat и др, *Менаџмент музеја*, 48.

53 О „д.о.о.“ видети: Љубиша Лазаревић и др, *Приручник за полагање правосудног испитија*, књ. 2, 990.

54 Видети: Клод Молар, *Културни инжењеринг*, 115.

Приватни музеји

Сви набројани видови за осамостаљивање државних музеја припадају доменима приватног права, што је и представљало један од основа за употребу појма приватизације, али је у већини примера било речи о музејима у којима власт, мењајући правни статус са циљем побољшања функционисања, ипак задржава право власништва, тако да није било говора о заиста приватним музејима. У такве музеје би спадали музеји код којих свим ресурсима располажу приватна лица, било као појединци, односно физичка лица, било, што је најчешћи случај, као комерцијална предузећа, односно правна лица. У такве музеје спадају фабрички музеј пива Бел Ви у Бриселу, сенфа Амора у Дижону, чоколаде Жак у Епену, као и Мерцедесов и Пежоов музеј аутомобила у Штутгарту, односно Сошоу, уз напомену да такви музеји, за разлику од помињаног фондацијског Нестле музеја прехране у Вевеју, презентују само историјат привредног развоја својих оснивача и у имену носе њихову комерцијалну марку тако да непрофитне циљеве музеја подређују профитним маркетиншким циљевима, услед чега су њихови музеји нека врста гламурозних излога власника.⁵⁵ У оваквим случајевима општедруштвена корист као битан императив постојања музеја бива подређена користи власника. Такав приступ није неуобичајен, па ни негативан, али мора да се напомене да одсуство, или подређеност општедруштвене користи са собом носи и неопстојање потребе а тиме и обавезе финасирања јавним средствима, као и права на повластице, што је био разлог да Нестле промене и тематику излагања као и организациони приступ и статус свог музеја.

Сарадња јавног и приватног сектора – Италија, студија случаја

Следећи друштвено корисне циљеве, државе које су препознале значај музејских институција за остваривање општих интереса, примењујући савремене стратегије културне политике, повезујући стратегију приватизације и деетатизације, као једне од стратегија постизања одрживости, и стратегију партнерства, као једне од стратегија повезивања, све чешће сарађују са субјектима цивилног и приватног сектора. Једна од таквих држава је и Италија, у којој је одавно препознат широк спектар развојних могућности које на општем плану пружају музеји. И ако је културна политика Италије пример стриктног државног модела, све бројнији италијански музеји већ деценијама егзистирају у различитим организационим видовима, од оних државних, регионалних и оп-

---

55 Andre Gob и Neomi Druge, *Музеологија*, 291.

штинских, преко музејских фондација, до приватних музеја физичких и правних лица, али улога државне потпоре у општем интересу је увек присутна, било да је реч о потпорама приватним легатима физичких лица, или различитим видовима сарадње са правним лицима. Један од примера представља сарадња општине Падова са власницима приватне научно-техничке колекције, породицом Минићи Зоти, где је власт 1998. године уступила ренесансну палату Анђели за смештај колекције и формирање музеја *Museo del precinema*, којим управља Лаура Минићи Зоти.⁵⁶

Са друге стране власници Фијата, породица Ањели, су заједно са Италијанским аутомобилским удружењем, а уз подршку пословних партнера повезаних са аутомобилском индустријом, на плацу уступљеном од стране града Торина 1960. године отворила Национални музеј аутомобила, међутим, када се Фијат 2004. године повукао из управе промењен је статус Музеја, коме су данас оснивачи Регион Пијемонт, провинција Торино, град Торино и Италијански аутомобилски клуб, од којих свако именује по једног члана управног одбора.⁵⁷ Регион Пијемонт и град Торино, финансијски и давањем концесије на објекат, учествовали су и у оснивању Уметничког музеја фондације Мерц, смештеног у старој градској електрани, а којим руководи ћерка уметника Марија Мерца.⁵⁸ Регион Пијемонт, провинција Торино и општина Чиери су заједно са локалном привредном комором и кластером који окупуља 50 произвођача текстила, основали и посебну фондацију која је оснивач Музеја текстила.⁵⁹ На сличан начин, удруженим напорима, град Торино, регија Пијемонт, Привредна комора Торина, Уникредит банка и фондација *CRT (Cassa di Risparmio di Torino)*⁶⁰ брину о Музеју савремене уметности смештеном у средњовековном замку Риволи.⁶¹ Истовремено, ради олакшаног финансирања свих музеја, заједно са регијом Пијемонт, удружењем Сан Паоло и фондацијом *CRT*, град Торино, који је задржао водећу улогу у управљању, основао је и јавну Фондацију музеја Торина. Фондација је основана половином 2002. године, а на основу иновација уграђених у италијански Закон о буџету за 2002. годину, осмишљених у циљу омогућавања локалним властима да успоставе темеље за поверавање њихове уметничке и кул-

56 www.minicizotti.it (приступ 17. марта 2010).

57 www.museoauto.it (приступ 17. марта 2010).

58 www.fondazionemerz.org (приступ 17. марта 2010).

59 www.fondazionetessilchieri.com (приступ 17. марта 2010).

60 www.fondazionecrt.it (приступ 28. јула 2010).

61 www.castellodirivoli.org (приступ 28. јуна 2010).

турне баштине на основу функционалних и модерних управних и организационих модела. Задатак фондације је да спроводи операције реорганизације различитих изложбених простора, са значајним акцијама заштите и презентације збирки, као и промотивне активности које би повећале одзив посетилаца и постепено омогућавале боље и ефикасније услуге за јавност.⁶² Ова фондација, заједно са приватном *Fondazione de Fornaris* је преузела и оснивачка права над торинском Галеријом модерне уметности.⁶³ Један од торинских примера удруженог деловања јавног и цивилног сектора је и културно туристички Интернет портал www.contemporarytorinopiemonte.it покренут удруженим напорима града Торина, регије Пијемонт и фондације ЦРТ.

Сличан пример сарадње између различитих сектора, а у циљу опште користи, у Италији се среће и раније. Тако је 1960. године, у Фиренци, у Дантеовој родној кући, основан музеј посвећен славном песнику у чијем оснивању су поред организације *l'Unione Fiorentina* активно учествовали и град Фиренца, италијанско Министарство просвете, фондација *la Cassa di Risparmio di Firenze* и туристичка и привредна предузећа.⁶⁴

Фиренца, са својим бројним државним, провинцијским, регионалним, градским, црквеним, универзитетским и приватним музејима, у различитим видовима организације,⁶⁵ пружа низ других примера сарадње у општем интересу различитих сектора, од којих је један од нових везан за оснивање Музеја математике. Овај музеј, познат и као Архимедов парк, основан 2004. године, функционише као конзорцијум чији су оснивачи Универзитет у Фиренци, Висока школа у Пизи, Универзитет у Пизи, Универзитет Сијена, Универзитет Авелино, али и провинција Фиренца, Италијанска математичка унија и Национални институт за математику.⁶⁶

Примери разноврсности видова сарадње при оснивању и функционисању музејских институција које пружа Италија, позната и као зе-

---

62 www.fondazionetorinomusei.it (приступ 18. марта 2010).

63 www.gamtorino.it, www.fondazionedefornaris.it (приступ 28. јула 2010).

64 www.museocasaidante.it (приступ 19. марта 2010); видети и: http://it.wikipedia.org/wiki/Musei_di_Firenze (приступ 18. марта 2010), http://it.wikipedia.org/wiki/Musei_della_ToscanaFirenze_-_altri_musei (приступ 18. марта 2010).

65 Видети на: http://it.wikipedia.org/wiki/Musei_di_Firenze (приступ 18. марта 2010).

66 http://it.wikipedia.org/wiki/Giardino_di_Archi_mede, <http://web.math.unifi.it> (приступ 20. марта 2010).

мља музеја, али и земља која на развоју укупне музејске инфраструктуре заснива своју културнотуристичку привреду као битан елемент стицања националног дохотка, могу бити од велике користи државама које намеравају да се нађу на сличном путу.⁶⁷

Статуси музеја у Србији

Путеви за јачање ефикасности и ефективности музеја у Србији не могу се тражити у њиховом осамостаљивању, будући да су, за разлику од европских, државни, градски и општински музеји у Србији већ деценијама, бар формално, осамостаљени од државне управе. Процес њихове деетатизације, односно осамостаљивања/приватизације започео је раних педесетих година двадесетог века, кроз почетак развоја самоуправљања, наставио се 1955. доношењем *Закона о управљању културно-просветним, уметничким и научним установама*⁶⁸ а завршен је са уставним променама 1963. године. Са увођењем самоуправне праксе отпочела је и нова управљачка фаза у којој нестаје административно управљање преко директних утицаја народних одбора, и примењује се нови систем са управником као извршиоцем, чиме су музеји осамостаљени⁶⁹ да би се као независне установе даље развијали у оквиру самоуправног система, са положајем установа као организација удруженог рада – ОУР. Крахом самоуправног система и почетком блокиране транзиције⁷⁰ некадашњи ОУР-и, настављају своју егзистенцију као независне јавне службе – установе, са новом организацијом заснованом на одредбама закона о јавним службама, локалној самоуправи и културним добрима. Сходно овим законским актима, средства којима уста-

67 Неопходно је, бар у напоменама, поменути и један случај који је у италијанској стручној јавности изазвао пуно полемике. У циљу додатног развоја културног туризма премијер Силвио Берлускони је крајем 2008. г. за генералног директора за културну баштину, који надзире 450 државних музеја и археолошких налазишта, именовано Марио Реска, ранијег председника Мек Доналдса Италије као и Америчко италијанске привредне коморе. [www.seebiz.eu/hr/seebiz-trend/kultura/sef-mcdonald%27sa-sp asava-talijanski-kulturni-turizam,71156.html](http://www.seebiz.eu/hr/seebiz-trend/kultura/sef-mcdonald%27sa-sp-asava-talijanski-kulturni-turizam,71156.html), <http://online.wsj.com/article/SB123180247432375119.html55d>, http://www.nytimes.com/2008/11/22/arts/design/22dire.html?_r=1. и

www.artsjournal.com/realcleararts/2009/10/mario-resca.html (приступ 3. септембра 2010).

68 *Службени гласник НР Србије*, од 23. јула 1955, бр. 57.

69 Нада Андрејевић Кун, „Самоуправљање у Музејима и заводима за заштиту“, *Музеји*, бр. 8, Загреб, Савез музејских друштва Југославије, 1953, 8.

70 О „транзицији у блокади“ видети: Весна Ђукић, *Држава и култура*, 228 и даље.

нове послују *могу бити у свим облицима својине*⁷¹ *а по одредбама новог Закона о култури, може да их оснује и Република Србија, аутономна покрајина, јединица локалне самоуправе, као и друго правно или физичко лице.*⁷²

На почетку двадесет првога века више од седамдесет музеја основаних од стране републике, покрајина, градова и општина у Србији, као и већи број специјализованих музеја и независних галерија ужива статус самосталних музејских установа заштите. Поред тога, постоје и музејски субјекти који делују при другим јавним установама, као њихове радне јединице – збирке, а са различитим нивоима развоја. Тако Музеј Јадра у Лозници, који са 8 запослених, поседује основне музејске капацитете, представља радну јединицу установе културе Центар за културу „Вук Крацић“,⁷³ док при културној јавној установи Библиотека „Јанко Веселиновић“ у Коцељеви постоји музејска збирка са само једним запосленим.⁷⁴

Иако апсолутна већина музеја у Србији има статус јавних установа, има и ретких, али разноврсних изузетака. У овом тренутку једини музеј који функционише у пуном капацитету, обављајући све музејске функције, а да је несамостални орган управе, је Војни музеј у Београду, који егзистира у саставу Министарства одбране.⁷⁵ До скоро сличан статус је имао и Музеј историје Југославије, који је радио у оквиру савезних органа СР Југославије све до формирања Државне Заједнице Србија и Црна Гора 2003. године, када је Народна скупштина Републике Србије донела Одлуку о прихватању споразума држава чланица којом је утврђено да музеј постане део управних органа Републике Србије, да би у новембру 2007. г, Одлуком Владе Републике Србије, реорганизован као независна установа у области културе.⁷⁶ То би у Србији био један од ретких примера „приватизације – осамостаљивања“ музеја трансформацијом у установу, какав се од 90-тих година двадесетог века среће у европским државама, по принципу претварања несамосталног државног органа у самосталну јавну установу, а у овом случају реч је о

---

71 Чланови 2, 4 и 7, Закон о локалној самоуправи, *Службени гласник РС*, 129/07.

72 Чланови 22 и 23, Закон о култури, *Службени гласник РС*, бр. 72/09.

73 www.ckvkaradzic.org.rs (приступ 14. марта 2010).

74 www.koceljewa.gov.rs (приступ 14. марта 2010).

75 И интернет презентација Војног музеја није на независном домену већ је поддомен Министарства одбране; видети међусобни однос интернет презентација Музеја и Министарства: www.muzej.mod.gov.rs и www.mod.gov.rs (приступ 18. марта. 2010).

76 Видети Интернет презентацију Музеја историје Југославије: www.mij.rs (приступ 18. марта. 2010).

изједначавању статуса овога музеја са статусом апсолутне већине других музеја у Србији.

Другачији, али опет усамљени, примери „осамостаљивања“ срећу се у Тополи и Пожаревцу. Током 1990. године, Центар за културу „Душан Петровић Шане“ из Тополе, у чијем саставу се налазио и Историјски музеј Топола као и спомен комплекс Карађорђевића, је општинском одлуком променио име у Задужбина краља Петра I Карађорђевића, да би потом, на основу закључака Владе Републике Србије из 1991. године, одлукама Скупштине општине Топола и Министарства културе из 1993. г, целокупна имовина комплекса ушла у састав и званично обновљене Задужбине, коју је 1914. године основао краљ Петар I Карађорђевић. Овом задужбином руководи Управни одбор у коме се налазе представници државе, цркве, Општине Топола, породице Карађорђевић и од Управног одбора именовани управник Задужбине, а задужбина се преваходно финансира употребом имовине која јој је на располагању, и то од продаје улазница и сувенира, издавачком делатношћу, изнајмљивањем простора и продајом вина.⁷⁷ Са друге стране, пожаревачка Галерија Милене Павловић Барили је, од свог оснивања 1966. године, егзистирала као посебна радна јединица – депанданс Народног музеја Пожаревац, да би се 1997. године осамосталила од музеја, али не као установа, већ као фондација, са пуним називом Фондација Миленин дом – галерија „Милена Павловић Барили“. Оснивач ове Фондације је град Пожаревац, који је у Фондацију унео легат породице Павловић-Барили, који се поред збирке и куће у којој је она стационирана, састоји и од још једног објекта, са више локала. Издавањем тих локала, али и продајом улазница и издања, фондација остварује око 55% годишњих прихода, док се преосталих 45% обезбеђује буџетским финансирањем града као оснивача, на основу планова редовне делатности. У пракси, град финансира плате запослених, а по потреби и веће инвестиције и значајније програме, док се материјални трошкови и редовна програмска делатност финансирају од средстава Фондације, као и из других извора (средства Министарства културе и сл.). Радом Фондације руководи управни одбор, именован од стране градске скупштине, која, на предлог управног одбора, поставља и управника.⁷⁸

77 Интервју са Иваном Петровићем, стручним водичем у Задужбини, обављен 19. марта 2010. године; видети и: Љиљана Бендераћ, *Музеји Србије*, Београд, Завод за проучавање културног развоја, 2000, 211.

78 Интервју са Радославом Станојевићем, управником фондације, обављен 18. марта 2010. године; видети и: Љиљана Бендераћ, *Музеји Србије*, 179.

Један од ретких, али краће време постојећих, примера посебног вида статуса музеја пружа историјат Пољопривредног музеја у Кулпину, који је током деведесетих година протеклог века радио под покровитељством Пољопривредног факултета из Новог Сада, али као субјект поверен на управу удружењу грађана, да би 2004. године званично постао одељење у саставу Музеја Војводине.⁷⁹

Поред оваквих статусних видова у Србији на почетку 21. века егзистирају и приватни музеји. Некима од њих оснивачи су физичка лица, попут Српског музеја хлеба Слободана Јеремића Јеремије у Пећинцима и Музеј пчеларства породице Живановић у Сремским Карловцима, или уметнички музеј Мацура у Новим Бановцима,⁸⁰ али они фактички пре функционишу као специјализоване музејске збирке приступачне јавности него као музеји који обављају све музејске функције у пуном капацитету. Изузетак би могао да представља тек основани музеј Центер, отворен половином 2010. године, у центру Београда, у коме је, у тренутку отварања, на површини од 1.200 квадрата, на три нивоа, изложено преко 350 уметничких дела 132 аутора.⁸¹ (приступ 11. јула 2010).

Један од специфичних, у свету уобичајених, а за услове који владају у Србији атипичних односа, уочава се на примеру Музеја аутомобила у Београду. Овај музеј егзистира кроз уговорни однос Братислава Петковића, као власника целокупне збирке и Града Београда као власника простора старе јавне гараже у коме је збирка изложена, а по коме град финансира трошкове чуварске службе, док се материјални и програмски трошкови, уз волонтерски рад власника збирке као номиналног директора и његовог помоћника, покривају приходима од улазница и изнајмљивања аутомобила – експоната.⁸²

Истовремено, у Србији, постоје и музеји у саставу разних субјеката, како државних, тако и оних са различитим приватним статусима. Тако постоје ПТТ и Железнички музеј, у саставу државних јавних предузећа ПТТ саобраћаја Србије и Железница Србије. Постоје и музеји у саставу приватних привредних субјеката, попут Музеја црне металургије при железари Ју-Ес Стил у Смедереву,⁸³ или Музеја пива у Челареву,

---

79 На основу интервјуа са Младенком Кумовићем, помоћником директора Музеја Војводине, вођен 19. марта 2010. године.

80 Љиљана Бендераћ, *Музеји Србије*, 173 и 207.

81 <http://www.seecult.org/vest/otvoren-muzej-zepter255d>

82 На основу интервјуа са помоћником директора Музеја аутомобила Томиславом Девичерским, 15. марта 2010. године.

83 Љиљана Бендераћ, *Музеји Србије*, 21, 87 и 197.

који послује у оквиру пиваре Калсберг.⁸⁴ Егзистирају и музеји различитих других субјеката, као музеј фудбалског клуба Црвена звезда, Српског лекарског друштва, Српске православне цркве и Јеврејски историјски музеј Јеврејске општине Београд.⁸⁵ Занимљив пример преставља и својеврстан музеј на отвореном, настао око цркве Успења Пресвете Богородице у Добром Потоку поред Крупња, личном иницијативом и ангажовањем пароха Александра Ђурђева.⁸⁶

Различите статусне примере нам пружају археолошки локалитети припремљени за пријем публике по музејским стандардима. Док се пећина Рисовача, са палеолитским налазима, налази у склопу музеја из Аранђеловца, слично као и антички локалитети Наисус и Феликс Ромилијана, који су у склопу нишког, односно зајечарског музеја, антички царски дворца у Сирмијум је у саставу Завода за заштиту споменика културе из Сремске Митровице. У свим наведеним случајевима реч је о установама, док је пример Виминацијума нешто другачији. Овај археолошки парк функционише независно од пожаревачког музеја и њим уз Археолошки институт САНУ, руководи и Друштво са ограниченом одговорношћу „Центар за нове технологије – Виминацијум”. Са друге стране Смедеревском тврђавом, као и београдским Калемегданом управљају локална јавна предузећа, а сличан организациони облик се тражи и за будуће руковођење локалитетом Лепенски Вир.

Закључна разматрања

Искуства већине европских земаља указују да се основа за решавање проблема ниске ефикасности и ефективности музеја налази у примени стратегија приватизације односно деетатизације. Основни технички инструмент за реализацију овог процеса представља прелазак музеја, из несамосталних органа, као делова управе, у самосталне субјекте, а са циљем формирања независног менаџмента спремног да спроводе слободније и креативније програмско деловања и обезбеди додатна средства за испуњавање задатака које пред музеје поставља савремено доба. Један од честих статусних облика за осамостаљивања са циљем повећања ефикасности, уз фондације и деоничарска друштва, је јавна служба – установа. Међутим, апсолутна већин музеја у Србији већ поседују овакав статус који је настао још са развојем самоу-

84 www.carlsbergsrbija.rs (приступ 18. марта 2010).

85 Љиљана Бендераћ, *Музеји Србије*, 69, 63, 65 и 26.

86 www.rastko.rs/svecovek/ustrojstvo/namesnistva/radjevina/krupaw/crkva_bogorodice_1.html, (приступ 19. фебруара 2011).

правног система. Сходно томе, регионални музеји су самосталне установе, са правом располагања сопственим средствима, чији директори имају ингеренције руководиоца предузећа. Међутим, систем буџетског контног финансирања појачао је бирократске тенденције управе (у смислу градских и општинских административних управа, а не законодавних и извршних органа), која се фактички поставља изнад формално независних установа и, доживљавајући себе као продужену руку извршне и законодавне власти, музеје третира као подређене субјекте. Томе додатно доприноси и пасивност управних одбора музеја у којима је већински заступљен кадар који нема додира са музејском струком, док се њихова активност углавном своди на верификовање планова и извештаја без учешћа у њиховом настанку, као и непостојање континуитета у управљању музејима изазвано политичким дешавања, и непрофесионални менаџмент, што се односи и на управне одборе и на директоре.

У периоду од 1999. до 2009. године у 24 регионална музеја промењено је 69 директора, у више од две петине музеја директори пре постављења на положај нису радили у музејима, тако да нису могли да познају специфичности рада установа ове врсте, а апсолутна већина, рачунајући и оне проистекле из музејског колектива, пре почетка мандата није имала никакве едукације на тему менаџмента културе. Сходно наведеним чињеницама, може да се закључи да директори без довољно менаџерских (а понекад и стручних) знања постају додатно зависни од општинских/ градских управа што делује негативно, онемогућујући самосталност и развој, и практично анулира постојећу формалну самосталност. То доводи до менаџерске дисекономији – неефикасног и нерационалног понашања управљачког кадра. Поред тога блокирана транзиција деведесетих година прошлога, као и транзиција у лавиринту, из прве деценије овога века, су успориле реализацију увођење ефикасне менаџерске структуре оспособљене за стручни и менаџерски рад у самосталним културним установама.

Наведени закључак упућује на неопходне правце будућег деловања са циљем успостављања *новог јавног менаџмента*, односно *пошћуног руковођења*, или адаптивног менаџмента квалитета (*adaptable quality management*), а додатни ауторитет самосталности музеји морају да стекну и позиционирањем као установе са програмском извршношћу које квалитетним радом у потпуности испуњавају друштвене улоге свога постојања. То подразумева и осмишљавање и примену посебних техника за мерење ефикасности и ефективности музеја, али и паралелне мере стимулације запослених.

Summary

The museums in the Europe function through different government levels, as national, regional, local, or even municipal, while on the other hand, the formal legal statuses of the museums are defined in comparison to its era, country, region or even type. In Europe, for decades now, very strong governmental influence on cultural policy has created museums which worked and functioned as governmental institutions, but with independent management. The management of these types of museums is burdened by bureaucracy which, in many cases, additionally complicates or make it more difficult, even impossible, to adjust to dynamics of work and program flexibility which demand increase of operating funds. This is nowadays solved with the process of so called "privatization", which does not mean that the museums, their management and property will be given to private enterprises without any jurisdiction of government, but it gives the opportunity to independent managements, while the government still holds ownership over the museum's collections. That is why terms "seclusion" and "independence" are also used, apart from term "privatization", being that it means separation from governmental management system and forming of independent management board, but with clearly defined obligations and responsibilities from both sides.

Such a division of responsibilities and obligations is followed by forming of an efficient and effective, non-bureaucratic management that gets the chance to use their own resources and create new instruments for gaining new opportunities, funds and benefits.

In that way the rigid government institution is transformed into a flexible standalone entity which is able to act and perform with more freedom and creativity, and to achieve the goal of more efficient and effective implementation of all tasks set before the museums of modern times. This is usually done by restructuring museums into public institutions or funds, associations, even to limited liability companies, but with constant cooperation of public and private sector.

While museums in Europe seek their way of higher efficiency through transforming to a statutory form of public institutions, museums in Serbia are, for decades now, organized as such entities. Thus, they have the formal independence of management but it actually does not increase the efficiency and effectiveness. So, imperative must be achieving new quality standards through implementation of new, positive practice of public management. Additional authority independent museums would have to acquire through positioning themselves as an institutions characterized by excellent programs and quality work, and thus completely fulfill the social role intended.

Милча Мадих

**Милорад Радојчић, Здравко Ранковић, Мирослав Трифуновић:
МИОНИЦА - ЗАВИЧАЈ ВОЈВОДЕ ЖИВОЈИНА МИШИЋА,**
фото-монографија, Фондација „Живојин Мишић” Београд, Скупштина
општине Мионице, Културни центар Мионица, Ваљево 2011, 352.

Репрезентативно издање фото-монографије „Мионица завичај војводе Мишића”, је издавачки подухват који завређује пажњу шире читалачке публике. Посебна вредност ове публикације је напор аутора да широко и свестрано прикажу прошлост и садашњост варошице. Као свака фото-монографија, поред брижљиво одабраних фотографија: личности, догађаја, значајних објеката и других знаменитости, нуди читаоцу прикладне текстове који презентују податке о свим значајним областима друштвеног живота.

Кроз педесетак тематских целина разврстаних у посебна поглавља, фото-монографија обрађује и презентује значајне чињенице и податке о географском положају, настанку и обележјима варошице, значајним догађајима, објектима, откривеним археолошким артефактима из давне прошлости, ратним дешавањима, учешћу Мионичана и њиховим жртвама, посебно о улози војводе Живојина Мишића у ослободилачким ратовима и Мионици у прошлости са свим њеним особеностима.

Већи број поглавља посвећен је Мионици после Другог светског ра-

та, развоју привреде, посебно туризму у Врујцима, политичком животу, екологији, јавним личностима, универзитетским професорима и другим значајним личностима. Одговарајућа пажња поклоњена је и земљотресу, који је задесио ово подручје у априлу 1999. године, и његовим разорним последицама, напорима који су чињени на отклањању штете на објектима и инфраструктури. Посебна поглавља посвећена су архитектури и урбанизму, али и јавним службама, културном животу, обичајима, манифестацијама, делатности Културног центра, манифестацији „Мишићеви дани”, спортском животу и Фондацији „Војвода Живојин Мишић”.

Фото-монографија о Мионици је драгоценост сведочанство о варошици у колубарском крају, која је од свог настанка као насеобина, пролазила свој специфични пут, на којем су генерације и појединци остављали особене трагове у материјалној и духовној култури, на којима се темељи живот данашњих генерација.

Милча Мадих

БИБЛИОГРАФИЈА ИСТОРИОГРАФСКИХ ИЗДАЊА О
ВАЉЕВСКОМ КРАЈУ ОБЈАВЉЕНИХ 2011. ГОДИНЕ

Колубара – велики народни календар за просту 2011, 21 књига, уредници Зоран Јоксимовић и Здравко Ранковић, ИП „Колубара“, Ваљево 2011, 250

Поред уводног текста уредника, Календаријума за 2011. и пригодног слова Радована Белог Марковића, двадесет прва књига календара „Колубара“ нуди читаоцу низ занимљивих текстова: *Важне годишњице 2011* (30-32), *Колубаре које нема* (Борислава Вујића) 33-36, *Хроника 2010. Листање календара* (Љиљана Кецојевић) 36-51, *Милан Гајић, директор Пољопривредне школе – Ваљевац личности године* 52-54, *Личности године 1994-2009*, 55-58, *Пустинња у Поћуји* (Милосав Тешић), 58-59, *Позоришна председница која игра је 150 година – реч на свечаности по свећеној 150. годишњици театра у Ваљеву* (Радован Марјановић), 61-63, *Ваљево* (Милосав Буца Мирковић), 65, *Привређивање 2010. у Колубари*, *Мачви и Подрињу* (Љуба Петровић), 66-68, *Најбољи у привреди 2010* (69), *Тројица преминулих* (Бранко Вићенковић), 70-74, *Пућевима Ваљевског виногорја – прилози за летопис* (84), *Животи вина* (Борислав Радовић), 85, *Нови виноградари – три примера* (Мирослав Јеремић), 86-91, *Први Ваљевски бермет* (Мирослав Јеремић),

92-93, *Дружачија пейничка будућности* (Вигор Мајић), 94-102, *Деценије откривања сопствене прошлости – тридесет година археологије у Пејници* (Владимир Пецикоза) 103-108, *Ваљевски крај у Пејнички свескама – Попис објављених археолошких радова* (109-112), *Академов џај у Пејници – четири Леџије школе архитектуре* (Љиљана Љиљак), 113-121, *Од Јована Јанковића до Милана Мајића – Мионичка општина и њени председници 1839-2010* (122-132), *Рођени, венчани и умрли 1911. године* (Милорад Радојчић), 133-137, *Позориште 1911 – Старе весте* (138-140), *Излет на Медведник 1911 – Бачки извештај* (141), *По Источној Србији 1911 – Велика екскурзија ваљевских мајураната* (142-143), *Први гимназијски мајуранати* (144-145), *Различитости 1911 – Старе весте* (146-150), *Обреновац, данашњи* (Ивана Јаношевић), 151-153, *Три голубарске загрице* (Живорад Циглић), 154-158, *Лазаревац, данашњи* (Зоран Станковић) 159-161, *Јован Дамјановић, из Кошћунића – Деда Војводе Мишића* (Здравко Ранковић) 162-164, *Никола Спанковић оснивач „Крушика“* (Слободан Раковић) 165-171, *Мојсије Жарковић, Архимандрит* (Јован Радосављевић) 172-176, *Песников син фудбалски тренер – о Драгославу Шкоби Филиповићу* (Бран-

ко Вићентијевић) 177-183, *Дойсник Танјуџа* (Радослав Јовановић) 184-188, *Веридба Мине и Ђорђа* (Бранко Лукић) 188-190, *Милорад Ж. Павловић из Гуњака* (Живојин Павловић) 190-198, *Смрт ђа није хшела* (Драган Тодоровић) 199-202, *Пре 150 година – Хронолошки преглед* (203-205, *Ваљевска нахија и Ваљевци у притоколу Шабачког маџистрата* (Добрило Аранитовић, Небојша Цвејић) 206-212, *Кула и шанац – Реконструкција изгледа* (Радивоје Арсић) 213-218, *Куће богајинке* (Живојин Крсмановић) 219-221, *Здравствене задруге у Белановици и Љиџу* (Милорад Радојчић) 222-228, *Издања ИП „Колубара“* (229), *Драгуљарница времена „Колубара“ Велики народни календар за проту 2010* (Јованка Божић) 230-231, *Књижа о шајтарском животу Ваљева – приказ* (Радомир Путник, Остоја Продановић) 232-238, *Путовање Ваљевске војске на бојно поље 1876. год. – Најомене уз репринт издање* (239), *Претилациони календар „Колубара“ за 2011. годину* (243-246). У додатку репринт „Путовање Ваљевске војске на бојно поље 1876. год. Београд, Штампарија Задруге штампарских радника (1-25).

Гласник Историјског архива Ваљево, бр. 44, Ваљево 2010, 192. Уредник Алекса Томић.

У овом броју годишњака објављени су чланци: Радивоје Арсић: *Кула Ненадовића и шанац на Кличевцу из уџла историјске археологије* (5-19), Милорад Радојчић: *Бабићи из Ваљева* (20-49) и Дејан В. Поповић: *Прилике у Дринској дивизији 1883-1889* (50-66), Прилози: Милорад Белић, *Терор ратних победника у Ваљеву 1944/45* (67-78), Из рада Архива: Биљана Стојаковић, *Прейорука за формирање и организовање рада дейоа у реџистратури*

(79-94). Критике и прикази; Милорад Радојчић: *Миограџ Сћанимировић, Истична Тамнава – Брџуле и околина, издање КПЗ Србије из Београда, у едицији „Хронике села“*, Обреновац 2010, 572, Милча Мадих: *Др Лаза Димитријевић: Како живи наши народ*, „Инфинитас“ Београд 2010, 216, Милча Мадих: *Велибор Берко Савић: Чича Илија Сћанојевић – најлешиа ирчка сћароџ Београда*, Југословенска кинотека и Самостални издавач „Берко“, Ваљево – Београд 2010. Јелена Павловић: *Дејвид Гибс, Хуманитарно разарање Јуџославије*, Издавачка књиџарница Зорана Станојевића, Сремски Карловци – Нови Сад 2010, 419, Проф. др Милан Д. Лазих: *др Момчило Исих и Милорад Радојчић, Основна школа „Милан Муњаас“ Уб*, 2011, 580. Библиографије: Милорад Радојчић, *Библиографија некролоџа у ваљевском листу „Напрег“* 146 – 2010, Милча Мадих: *Библиографија историографских издања у ваљевском крају у 2009. и 2010. години*. In memoriam, Богумил Храбак (1927-2010).

Биографски лексикон Ваљевског краја, књижа 3, свеска 14, од слова Н до П, уредник Здравко Ранковић ИП „Колубара“, Ваљево 2010, 225-296.

У овој свесци Лексикона представљене су биографије познатих личности ваљевског краја, настављајући из претходне свеске са почетним словом презимена од Н, О и П.

Биографски лексикон Ваљевског краја, књижа 3, свеска 15, са почетним словом П (Параментић/ Поповић), уредник Здравко Ранковић, ИП „Колубара“, Ваљево, 2011, 297-368.

Биографски лексикон Ваљевског краја, књижа 3, свеска допунска од слова М до П, уредник Здравко Ран-

ковић, ИП „Колубара“ Ваљево, 2011, 369-408.

У допунској свесци објављене су биографије личности које стицајем околности нису ушле у претходним свескама.

Вртиглав (I), приредио Здравко Ранковић, ИП „Колубара“, Ваљево, 2011, библиотека „Село“, књига 7, 128.

Прва од две најављене књиге из едиције, посвећена колубарском селу Вртиглав, сачињена је из више разнородних прилога који одсликавају прошлост и садашњост овог места. Наслови из садржаја: „Први помен“, „На почетку 20. века“ (из књиге „Колубара и Подгорина“ Љубомир Павловић, Београд 1907), „Становништво – сџајисџички преглед“, „Земљиште“, „Домаћа стока и живина“, „Пчелари из 1834.“, „Сџара кумџива“, „За сџоменик Кнезу Михаилу“, У „Срџским новинама“, „Пали у раџу 1876.“, „Поџинули и умрли у раџовима 1912-1919.“, „Инџернирџи из 1916.“, „Поџинули у друџом свеџском раџу“, „Црква врџиџлавска“, „О цркви, понешџо још“, „Врџиџлавски свеџџениџи“, „Врџиџлавска оџиџџина“, „Најџџариџи Врџиџлавчани“, „Бирачки сџискови – са сџављени 10 авџуста 1891. џодине“, „Давни имаџи књџџа“, „Миџички Врџиџлавџи, најраниџи“, „Илиџа Поџовић, свеџџеник“, „Разлиџиџосџи – О џудима и џџаџајима“, „Осноџи у Доњџи Тоџиџи“, „Сџаре весџи“, „О овој књџизи – приреџивач“ и Реџисџар имена.

Град Ваљево, Здравко Ранковић, Издавачко друштво Колубара, Ваљево, 2011. 178 стр.

Приреџивач ову књигу посвећује превасходно градској управи и градоначелницима Ваљева односно председницима Опшџине. Обухваћен је

период од 1839. када је усвојен први Закон о опшџинама (Устројениџе опшџина) до 2010. године. Поред сажеџих биографиџа 80 личности које су се смеџивале на тој функциџи, приреџивач књиге је у одељку „Од генерала до политичара и сликара“, представџене и осам личности које су проглашене почасним граџанима Ваљева. Последње стране књиге о Ваљеву посвећене су: *Дану Ваљева, Грбу и Засџави, Сџајисџиџи о сџановнишџџу и значајним даџумима у џрошлосџи*. Текстови биографиџа илустровани су фотографиџама представљених личности.

Живот старе чарџиџе – Тешњар у Ваљеву, аутор текста Зориџа Ђеранић, Завод за зашџиту споменика културе „Ваљево“ – Ваљево, 2011, 40 стр.

Прикладна монографиџа о животу старе чарџиџе, опремљена пригодним текстом, упоредо са енглеским преводом и фотографиџама, дочарава представу о разноврсним и богатим садржајима друшџвеног живота чарџиџе у 19. и првој половини 20. века. Живот чарџиџе приказан је вишеслојно и вишедимензионално, кроз представљање богатог архитектонског наслеџа, привредног живота, посебно старих заната, фолклора, кафанског миљеа до познатих личности, које су обележиле живот старе чарџиџе, дарујуџи јој посебан шарм.

Спомен костурница у Осечини – у славу херџа Првог светског рата, Живан Ј. Груџичић, Народна библиотека Осечина, 2011, 97.

У уводном делу књиге, аутор читаџу представља вароџицу Осечина, положај, локаџију, археолошџка истраживања Војничког грџбља а затим презентуџе списак сахрањених са основним подацима, које је прикупио Милорад Радојџић, публициста

из Ваљева. У даљем тексту аутор даје опис општег стања и ратних догађаја у Западној Србији. На крају књиге блоком фотографија илустрован је амбијент и археолошки налази и Споменик изгинулим 1912-1918.

Кнез и витез Тешман Солдатовић – марвени трговац и „началник Округија подринског“, есеј – прича о једном великом заслужнику, Младен Ст. Ђуричић, Народна библиотека Осечина, 2001, 46.

Значајна личност из подгорског села Братачића, као потомак из устаничке породице, имао је значајну улогу у државним органима и друштвеном животу Ваљевске Подгорине. Аутор настоји да осветли друштвене и породичне прилике и околности у којима је деловао Тешман Солдатовић и његов утицај на средину у којој је живео. Детаљније су представљени преци и потомство као и њихова улога у друштвеном животу Подгорине и шире.

Културно-уметничко друштво „Абрашевић“ у Убу, Милутин Јовановић Ђока, текст приредио и допунио Миливоје Радојичић, Градска библиотека „Божидар Кнежевић“, УБ 2011, 150.

Рукопис за књигу о културно-уметничком животу у Убу, од последњих деценија 19. века до 2000. године, аутора и активног учесника последњих пет деценија Милутина Јовановића Ђоке посмртно, за штампу је приредио Миливоје Радојичић блиски сарадник аутора. Исцрпну монографију, опремљену фотографијама, аутор је заснивао највише на сопственим сазнањима, црпљеним из сећања старијих делатника, сачуваним архивалијама, фото-

графијама, новинским чланцима и другим изворима. Вештом улогом приређивача, монографија је веродостојно презентovala богату и разноврсну, скоро 130. годишњу културно-уметничку делатност у Убу, посебно од оснивања КУД „Абрашевић“ 1945. до 2000. године.

Ваљевска села, приредила Јованка Божић, Историјски архив Ваљево, Ваљево 2010, 511.

Књига о ваљевским селима настала је као резултат истраживачког пројекта професорке Ваљевске гимназије Јованке Божић, који је реализован уз учешће бројног тима сарадника, ученика и студената. Приређивач у уводним поглављима презентира читаоцу основне методолошке и теоријске претпоставке социолошког истраживања села и појмовне дефиниције села и сељаштва. У опису и представљању сваког села појединачно, поред прецизног географског положаја дати су подаци о становништву, његовом пореклу, броју житеља, старосној, полној и образовној структури, брачном и имовном стању, занимању и другим обележјима. Посебна пажња посвећена је млађој популацији, ђацима, школи, цркви, културном и привредном животу и његовој структури. У изради књиге коришћена је објављена литература, посебно „Подгорина и Колубара“ Љубомира Павловића, објављене монографије, статистички подаци пописа из 2002, подаци прибављени пажљиво припремљеним упитником и разговором са мештанима. У књизи су посебно дати подаци о знаменитим и значајним личностима и другим карактеристикама сваког села. Књига је опремљена пригодним фотографијама.

Голубац село између Мионице и Дивчибара, Митровић Благоје, самостално издање, Београд, 2010, 328.

Монографија о селу у подножју Маљена, написао је инжењер шумарства као испуњавање моралног дуга према завичају. Користећи сопствена сазнања из раније младости, допуњена архивском грађом, записе са надгробних споменика и литературу, аутор је кроз девет поглавља настојао да презентује најзначајније податке о селу, његовом настанку, географском положају, становништву, привредним делатностима и обичајима. Посебно су приказани подаци о фамилијама и њиховом пореклу, исељавању, духовном и верском животу у крчманској парохији, ратним страдањима и нестајању села.

Студент – монографија поводом 40 година Кошаркашког клуба, Томислав Јованчић, Кошаркашки клуб Студент, Ваљево, 2011, 87 стр.

Фото-монографија посвећена четрдесетогодишњој активности Кошаркашког клуба Студент из Ваљева, аутора Томислава Јованчића, бившег играча и тренера, а потоњег високо рангираног кошаркашког судије и делатника у овом спорту на међународној сцени, прати активност овог значајног спортског колектива од оснивања и кроз његову богату историју. Монографија је садржајно опремљена одговарајућим подацима и фотографијама као сведочанству о спортској делатности и резултатима које остваривао КК „Студент“ протеклих четрдесет година.

Фото-монографија Мионица – Завичај војводе Живојина Мишића, Милорад Радојчић, Здравко Ранковић и Мирослав Трифуновић, Фондација „Војвода Живојин Мишић“ Београд,

Скупштина општине Мионице и Културни центар Мионица, Мионица, 2011, 352.

Обимном фото-монографијом представљена је варошица Мионица у прошлости и садашњости, вишеслојно у свеукупности које чине живот људи у једној варошици. Поред општих географских, демографских, привредних, културних, спортских и других особености, посебан нагласак је на личности војводе Живојина Мишића, његовом значају и обележјима, и другим значајним личностима које потичу из овог краја. Летопис бележи значајне догађаје у варошици, док је у осталим поглављима представљена прошлост и садашњи живот у свим значајним областима. Обиле пажљиво одабраних фотографија верно илуструје одговарајуће тематске целине у монографији.

Затамњена историја – Ваљевска гимназија 1941-1945, Милорад Белић, Ваљевска гимназија, Ваљево, 2011, 144.

Аутор је у неколико поглавља представио делатност школе током Другог светског рата, кроз чији рад се рефлектује сложеност друштвеног живота у условима окупације, идеолошка и политичка подељеност и супростављеност и међу ученицима и наставним особљем. Користећи сачувану и доступну архивску грађу, казивања живих сведока, штампу из тога времена и објављену литературу, настоји да исправи једнострану представу стварану од стране комунистичких власти. Доследним коришћењем поменутих извора и објективном презентацијом чињеница, аутор даје вернију представу о збивањима у школи и шире, идеолошким обрачунима, учешћу ученика у политичком животу, војним формацијама

и њиховим страдањима. Списак погинулих ученика и професора, са кратким биографијама, њиховој идеолошко-политичкој опредељености и масовном страдању и у међусобним обрачунима, делује потресно али и опомињујуће. Посебна пажња је посвећена страдању идеолошких неистомишљеника и њихових потомака по завршетку рата, од стране нових комунистичких власти.

Колубара – велики народни календар за преступну 2012. годину, 22 књига, уредници Здравко Ранковић и Зоран Јоксимовић, „ИП Колубара“ Ваљево, 2011, 254 + 36.

У двадесет другој књизи Календара, издавач и приређивач нуди читаоцу прегршт занимљивих текстова из прошлости и садашњости Ваљевског краја. После пригодног предговора Радована Бели Марковића, следе: „Важне годишњице 2012, “Листање календара – Хроника 2012” (Љиљана Кецојевић), „Доктор Зоран Јокић – Ваљевац личност године“, „Личности година 1994-2010.“ „Петнаест највећих у привреди Ваљевског краја“, „Ars vivendi – фотографски портрети Ваљеваца“ (Душан Јовановић), „Од генерала Мишковића до велемајстора Карпова – Почасни грађани Ваљева“ (Здравко Ранковић), „Ваљевци – Берко, Пулика, Љуба“ (Петар Пајић), „Позориште упркос свему“ (Миодраг Гајић), „Гимназијски професори 1969 – 70” (цртежи Радослава Голубовића), “Мрачни Рус и његова светост – о сликару Шејки”, „Чика Љуба и Молнар у Гранд хоте-

лу“, „Из Гранд хотела, старог“, „Моја путовања и други доживљаји” (Сава Грбовић), „Јеромонах Сава Грбовић“, „Бањани“ (Стеван Јовичић), „Обреновачке понеке првине“ (Здравко Ранковић), „Општина осечанска и њени председници 1839- 2011.“, „Општине и општинари у срезу Колубарском (1839. и 1880), “Балканско ратовање 1912 – Старе вести”, „Међу рањеном браћом“ (др Стјепан Станковић), „Споменик Илији Бирчанину у Телијама“, „О имену села Паштрића“ (Александар Лома), „О друштвеној улози човека од знања“ (Радован Марјановић), „Јесење меланхолије“ (Стојан Ђорђевић), „Александар Бан(овић), (Станиша Војиновић), “Чика Љуба и познати Сремци” (Душан Познановић), „Пре 150 година – Хронолошки преглед“, „Мионичко рудно богатство“ (Родољуб Милићевић), „Паунска бања“, „Градитељство 2011.“ (Чедомир Гагић), „Привређивање 1912 – Старе вести“, „Рођени, венчани и умрли 1912.“ (Милорад Радојчић), „Политика и политичари 1912 – Старе вести“, „Нове књиге из 1912.“, „Велибор Берко Савић – Прилози за библиографију (Бранка Јовић), “Књиге о селима – Попис”, „Код српског писца на ручку“ (Матија Бећковић, Петар Пајић, Милош Јевтић), „Живот дарован кошарци – О Луки Станчићу“ (Бранко Вићентијевић), „Погреб у Вировцу Јовиша Павловић), “Различитости из 1912 – Старе вести”, „Издања ИД Колубаре 2011.“, „Становништво Колубарске области – Попис“.

In memoriam

**ВЕЛИБОР БЕРКО САВИЋ
(1930-2011)**

После краће и тешке болести у Ваљеву је 15. априла 2011. године преминуо Велибор Берко Савић, дипломирани правник, публициста и историчар, аутор бројних вредних књига о познатим личностима ваљевског краја и сарадник нашег часописа.

Рођен је, 9. октобра 1930. године, у приградском насељу Градац, крај Ваљева, од оца Божидара, трговца и мајке Даринке (дев. Росић из Забрдице код Ваљева), домаћице. Пошто је рано остао без оца одрастао је уз самохрану мајку и старијег брата Бошка. Основну школу и гимназију завршио је у Ваљеву, а дипломирао на Правном факултету Универзитета у Београду.

Шездесетих година прошлог века почео је радити у органима среске и општинске управе у Ваљеву. Потом је радио у Среском јавном правобранилаштву (1961-1969), бавио адвокатуром (1969-1976), а затим био председник Општинског суда у Ваљеву (1977-1980) и предавао Грађанско право на Вишој економско-правној школи „Прота Матеја Ненадовић“ у Ваљеву (1980-1992). Након тога отишао у пензију и наставио да живи и ради у месту рођења.

Поред рада у струци бавио се друштвеним радом, књижевношћу, политичком публицистиком и истраживањем завичајне прошлости и културе Србије. Био је страстан и упоран истраживач, велики ентузијаста и плодан писац. Основна област његових интересовања и ангажовања била је национална и културна историја Србије и завичајна прошлост. Да би све озбиљно и студиозно бавио тим истраживањима трагао је и прикупио мноштво занимљивих докумената: писама, аката, указа, реферата, пресуда, критика, осврта, запажања, есеја, сећања, сведочења

итд. Како, пре нешто више од годину дана, написа књижевни критичар Остоја Миша Продановић: „Његова 'поетика' заснивала се на 'копању' по архивима, и склапању својих зиданица од тог материјала расутог по кутијама и полицама, архивима, библиотекама, музејима, збиркама, галеријама, легатима и задужбинама”.

Објавио је двадесетак вредних књига. Ево наслова и година издања оних у које смо имали увид: „Љубомир П. Ненадовић – живот и писма“, (1982); „Прота Матеја Ненадовић – акта и писма“ (1984); „Карађорђе – документи“ – I, II и III том (1988); „Војвода Живојин Р. Мишић – споменица“ (1989); „Карађорђевићи“ (1990); „Споменица и столетници Љубомиру П. Ненадовићу“ (заједно са Љубисавом Андрићем) (1995); „Милован Ђ. Глишић – споменица о 150-годишњици рођења“ (1997); „Десанка Максимовић – споменица о стогодишњици рођења“ (1998); „Песници Десанки – поводом стогодишњице рођења“ (1998); „Манастир Лелић“ (1999); „Савременици о Карађорђу“ (2000); „Суноврат“ (драма из живота војводе Мишића, 2000); „Синови војводе Мишића“ (2001); „Солунци на ломачи“ (2002); „Ненадовићи“ (2004); „Ненадовића кула у Ваљеву“ (2005); „Кула у пламену – историјска драма“ (2006); „Војвода Петар Николајевић Молер“, 2006; „Чича Илија Станојевић“ (2010) и друге. Рецензенти неких од његових књига били су и познати академици: Радован Самарџић, Драгољуб Живојиновић, Андреј Митровић и други.

Објавио је више десетина расправа и чланка, најчешће са темама из историје ваљевског краја, по разним листовима, часописима и сличним публикацијама. Написао је две приче, неколико песама, есеја и афоризама. Био је и оштар и вешт полемичар, па је радо улазио и у расправе посредством средстава јавног информисања. Припремио је за штампу мемоаре „Мојих осам деценија“, Павла Ђурића, земљорадника и старог ратника из Забрдице (2001).

Берко Савић је истраживао по фондовима и збиркама Међуопштинског историјског архива Ваљево и радо користио његову стручну литературу. Своја сазнања објављивао је и по у завичајним листовима и часописима, а пре свих листу „Напред“, „Гласнику“ Историјског архива и Ревизи „Колубара“. У „Гласнику“ је објавио ове радове: „Последњи дани Милована Глишића“ (2-3),

„Школа у Рибници – најстарија у срезу Колубарском“ (19), „Вук и Јаков Ненадовић“ (22), „Наполеон и Велика Србија“ (30), „Сињорење Ваљевског округа“ (33) и „Главни списак утвари свију цркви у Окружију ваљевском за 1860. годину“ (38).

Још као студент основао је фудбалски клуб „Градац“ у коме је годинама и играо. Основао је туристичко друштво „Градац“, које је својевремено било веома ангажовано око уређења тог дела града и око организације излета, изложби и слично. На његову иницијативу основана је интересна заједница за одмор и рекреацију грађана Ваљева, а био је и председник њеног извршног одбора. У оквиру активности те заједнице, подигнута је бетонска брана на Градцу, коју грађани назвали *Беркова брана*. Био је и задужбинар. У свом родном Градцу, у Ужичкој улици, подигао је јавну чесму од црвеног косјерићког пешчара, посветивши је својој мајци-хероју и назвавши је „Дарина чесма“.

Захваљујући његовој иницијативи, вишегодишњем труду и залагању, у Градцу је подигнут споменик књижевнику Миловану Ђ. Глишићу, рад вајара Миодрага Живковића, као и отворен спомен-дом „Милован Глишић“, у коме је годинама организовао „Глишићева посела“. И вокално-инструментални састав „Ваљевци“ је његово дело. Био је члан Удружења књижевника Србије (по позиву) и Друштва историчара Ваљева.

Добитник је Септембарске награде" града Ваљева (1969), Вукове награде (1988), Годишње награде Општине Ваљево (2004). Његово дело „Карађорђевићи“, објављено поводом 200-годишњице Првог српског устанка, редакција ваљевског недељника „Напред“, у свом традиционалном избору, прогласила је за културни догађај 2004. године. Добио је и Орден светог Николаја свесрпског.

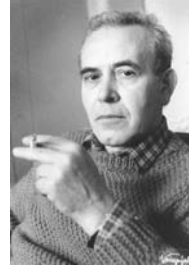
Последње признање које је добио била је Повеља за животно дело Удружења књижевника Србије. У одлуци о том признању, уз чињеницу да је по струци правник и да се бавио пословима из тог домена, још је речено: „Као историчар, и поготово историчар књижевности, остварио је импресиван опус. Објавио је низ изузетних монографија и студија о Карађорђу, проти Матији, војводи Живојину Мишићу, Миловану Ђ. Глишићу, Десанки Максимовић и Чичи Илији Станојевићу... Велибор Берко Савић је из

реда оних прегалаца који својим истрајним и вишеструко пожртвованим радом најчешће 'о свом руху и круху' у нашој култури обављају послове које нису постигле да остваре читаве институције”.

Дана, 23. октобра 1961. године, склопио је брак са Љиљаном – Лилом Лазић, економистом из Ваљева, од оца Драгана и мајке Олге, која води порекло из старе и добро познате породице Радована Лазића, познатог трговца, оснивача Ваљевске штедионице, једног од успешнијих председника Ваљевске општине и задужбичара. Имају кћи Јелену Ицић, рођену 1965. године у Ваљеву, која се бави писањем поезије и сликарством.

Сахрањен је 16. априла 2011. године на Грачанском гробљу у Ваљеву уз присуство многобројних сродника, пријатеља и познаника.

Милорад Радојчић

In memoriam

Милорад Радевић (1935–2011)

Дугогодишњи сарадник Историјског института САНУ, један од најталентованијих историчара своје генерације, плодан и страствени истраживач посвећен нововековној историји српског народа, напустио је овај свет не остваривши још неке истраживачке намере.

Неуморно истражујући архивску грађу, посебно сачувану периодику из тог периода, бацио је више светла на догађаје и личности које су имале одсудан значај у веку ослободилачког и препородилачког прегнућа српског народа. У објављеним књигама, чланцима и прилозима поклањао је пажњу просветном и културном препороду српског народа у духу језичких реформи Вука Карацића и просветитељског духа Доситеја Обрадовића. Његово познавање прошлости, преточено у многобројним објављеним радовима и књигама, досеже сам врх српске историографије.

Истраживачка и публицистичка делатност Милорада Радевића широко је усмерена на значајне догађаје и личности из националне историје XVIII и нарочито XIX века, које стручној и широј јавности пружају дубљи и свестранији увид у период свеколиког препорода, настанка грађанског друштва и обнављање државности.

Његови прилози из времена Првог и Другог српског устанка, засновани на темељним истраживањима архивске грађе и објављене периодике, незаобилазна су литература за разумевање национално-ослободилачког покрета, буђења и обликовања националне свести и културе, пре и после ослобађања од отоманске власти. Поред више десетина објављених библиографија, приређених аутобиографија значајних личности тога доба, енциклопе-

дијских издања, приредио је и публикације: *Проџа Маџија Ненадовић о историји најважнијих догађаја у Србији*, Павле Јовановић, Зборник Историјског музеја Србије 6, Београд, 1969, 169-172. *Душан Перовић, Основни циљеви првог српског устанка*, Историјски часопис 23, Београд 1976, 51-60, *Сима Милутиновић Сарајлија, Живојотис*, Књижевна историја 9, 151 – 181, *Прилоз библиографији Љубомира П. Ненадовића, Посебна издања, 1849-1975*, *Проџа Маџија Ненадовић, Дејанија отијада војске српске Главне команде ваљевске пројиву нејријатеља од 1 августа до 11 новемврија 1811*, Милић Ракић, Ваљево, 1984, *Одломак деловодног прошокола Јакова Ненадовића из 1807. године*, „Гласник” Међуопштинског историјског архива 26-27, Ваљево, 1992, *Речник географско-статистички Србије*, Јован Гавриловић, припремио за штампу и прилоге, саставио и написао М. Радевић, Београд 1994, *Дружина младежи српске (1874-1851)*, Историјски часопис 25-26, Београд, 1979.

За свога живота и плодног научно-истраживачког рада, несобично је помагао млађим колегама, упућујући их у њима непознате изворе и изнад свега својом истрајношћу показивао је којим путем, у трагању за новим изворима, треба ићи.

Милорад Радевић рођен је у Петричу 28 децембра 1935. године. Основну школу завршио је у Витомирици, гимназију у Пећи. Основне студије историје завршио је 1958. године на Филозофском факултету у Београду, на којем је 1960. одбранио магистарски рад. Професионални рад остваривао је у Заводу за раднички покрет Србије (1961-1962), а затим у Историјском институту САНУ, најпре као асистент, од 1980. године стручни саветник. Преминуо је фебруара 2011. године у Београду.

Милча Мадих

УПУТСТВО ЗА ПРИПРЕМУ И ПРЕДАЈУ РУКОПИСА ЗА ЧАСОПИС „ГЛАСНИК“ МЕЂУОПШТИНСКОГ ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА ВАЉЕВО

Часопис „Гласник“ Међуопштинског историјског архива Ваљево излази, у континуитету, од 1967. године. Објављују се текстови из завичајне прошлости, прворазредни историјски документи – грађа, и текстови из архивистичке, музеолошке и археолошке области.

Концепција часописа успостављена је 1997. године: **Чланци, Прилози, Методологија и историографија, Грађа, Из рада архива, Из рада музеја, Критике и прикази, Библиографије** и **In memoriam**. Преглед, рецензирање и усвајање радова за објављивање, врши Редакција часописа, која се састаје најмање два пута годишње.

Часопис, као научни, категорисан је у М53. Из овога произилази да часопис мора да задовољи библиометријске захтеве и прописану „опрему“ радова (апстракт, кључне речи и резиме), а све у складу са критеријумима из „Акта о уређивању научних часописа“ које је донео министар за науку и технолошки развој Републике Србије („Службени гласник Републике Србије“, бр. 79/05).

Имајући то у виду, Редакција „Гласника“ донела је Упутство за припрему и предају рукописа за *Гласник* Међуопштинског историјског архива Ваљево.

Опште одреднице

Рукописи, за наредни број, предају се до новембра наредне године. Може да се прими рад који је већ објављен, с тим да 1/3 текста буде нова. У групи **Чланци** не могу да се објављују текстови засновани само на штампи, основ мора да буде прворазредни историјски извор, изузев у групи **Методологија и историографија**.

Радови из група **Чланци, Прилози, Методологија и историографија**, зависно од рада, и текстови из група **Из рада архива, Из рада музеја**, испод наслова имају *ајсџтракџ* од око 100 речи, и *кључне речи*, око 10 (свака реч, унутар истог пара зареза, броји се као једна реч).

Поднети радови не могу бити већи од два ауторска табака, рачунајући у обим и прилоге, ако их има (32 стране, према техничкој спецификацији датој у наредном одељку).

Основне типографске одреднице

Рад се предаје у ћириличном писму, припремљеном у програму Mikrosos Office – Word. Фонт је искључиво Times New Roman, величине 12. Размак између редова (Line Spacing) је 1 (Single). Маргине не подешавати другачије (Page Setup), од онога како су подешене по уобичајеном дифолту за формат А4. Предаја рада се врши у договору са секретаром редакције.

На почетку рада је име аутора, институција у којој је запослен и седиште. Ако је незапослен, ставља се место пребивања, и електронска адреса (*mail*), ако је има, а затим наслов рада. *Ајсџтракџ* и *Кључне речи* иду одмах после наслова, нпр.:

Милорад Радојчић

Ваљево

bobava@ptt.rs

БАБИЋИ ИЗ ВАЉЕВА

Апстракт: У тексту се говори о породици Бабића, пореклом из Шапца, грађанској породици из друге половине XIX и прве половине XX века. Мада је о некима од њих више пута писано, о њима се, у целини, још увек недовољно зна. Аутори који су се њима бавили углавном су разматрали њихове појединачне судбине, рад и заслуге. Међутим, по свом ентузијазму и тежњи за општим и стручним образовањем они далеко одскачу од своје средине и времена у коме су живели.

Кључне речи: Ваљево, Шабац, породица, трговац, председник општине, лекар

BABIĆ FAMILY FROM TOWN OF VALJEVO

Abstract: The text tells us about Babić family, which originated from town of Šabac, but was living in the town of Valjevo during the second half of XIX and first half of XX century. Although some members of this family were the subject of several texts and articles, we do not know much about them in general. Authors who wrote about them mainly studied their individual destinies, work and merits. However, because of their enthusiasm and thrive to gain general and expert education, they distinguish themselves from their surroundings and the time they lived in.

Key words: Valjevo, Šabac, family, merchant, municipality president, medical doctor

Стилски и правописни елементи текста

Век се наводи римским бројем

Распон година, распон бројева код страна, двојна презимена спајају се малом цртицом, без проредка (1944-1947; 31-54; Видаковић-Цвркотић).

Код писања имена локалитета у чијем називу су две речи (град, варошица) обе речи се пишу великим словом, нпр. Ваљевска Каменица, док у случајевима када су у питању делови града, који немају статус села или већег насеља, само прва реч се пише почетним великим словом, нпр. Стари град.

Код писања мерних јединица може да се користи и латинично и ћирилично писмо, само да у тексту буде једнообразно.

Напомене

Напомене или фусноте дају се на дну сваке стране. Нумерација напомена континуирано иде од арапског 1, па надаље. Број напомене увек иде иза знака интерпункције (зареза или тачке).

Библиографија

На крају рада, а пре резимеа, даје се комплетна, прецизно наведена библиографија са свим подацима, насловљена као *Извори и лијература*, са потподелама: *Извори*, *Лијература* и *Штампа*.

За навођење прворазредних историјских извора користи се класични начин навођења, нпр.: Међуопштински историјски архив Ваљево, фонд: Окружни суд Ваљево 1807-1944, 1896, ф. 543, кут. инв. бр. 48.

Уколико се исти извор наводи више пута, а користе скраћенице, њих треба навести у првом навођењу, нпр.: Међуопштински историјски архив Ваљево (у даљем тексту: МИАВ) фонд: Окружни суд Ваљево 1807-1944, (у даљем тексту: ОСВ), 1896, ф. 543, кут. инв. бр. 48.

Ако исти извори иду један испод другог, писати: Исто.

Библиографија у часопису се наводи по тзв. Харвард-систему. То значи да се у напомени (фусноти) наводи само презиме аутора, година издања и број стране.

У *Изворима и литератури* навести прво начин како је наведено у фусноти, а потом целу библиографску одредницу, нпр.:

– Перуничих, 1973, 821 – Перуничих Б., *Град Ваљево и његово ујравно подручје 1815-1915*, Ваљево, 1973.

Уколико је литература на другом писму или другом језику, наводити онако како гласи библиографска јединица, нпр.:

– Андрејевић-Кун, 1953, 8 – Nada Andrejević Kun, „Samoupravljanje u Muzejima i zavodima za zaštitu”, *Muzeji*, br. 8, Zagreb, Savez muzejskih društava Jugoslavije, 1953.

Ако је рад од два или више аутора, између првог и другог, односно другог и трећег, ставља се везник **и**, нпр.:

– Митрашиновић, Мадих и Бојанић, 1996, 35 – Митрашиновић Милорад, Мадих Милча и Бојанић Мирко: Димитрије Ј. Јанковић Робеспјер 1860-1916, МИАВ, Ваљево, 1996.

Двојна презимена се наводе кратком цртицом, без размака, нпр.: Видаковић-Цвркотић.

Иначе, све библиографске јединице се наводе онако како је то предвиђено за одређену врсту библиографске јединице: монографија, рад у зборнику, периодика, мање позната периодика необјављена магистарска или докторска теза. Треба имати у виду да ако аутор има више библиографских јединица у једној те истој години, иза године издања ставља се словна ознака, нпр.: 2001а, 2001б, 2001ц, итд.

Слике, фотографије, графикони, табеле

По могућству, прилагати оригиналне, претходно непубликоване фотографије и друге илустративне прилоге. У оним случајевима где је неопходно дати неку претходно објављену фотографију, аутор је обавезан да прибави сагласност носиоца ауторских права, осим ако су та права истекла. Навести у загради извор из којег је фотографија преузета. Фотографије и цртежи треба да буду што бољег квалитета.

Табеле радити, искључиво, у Word програму, без аутоматске нумерације.

Закључне одреднице

Сваки рад, осим приказа, групе **Библиографија** и **In memoriam**, подлеже оцени рецензената у звању доктора наука, кога одреди Редакција.

Апстракт, кључне речи и резиме се преводе на енглески језик, о трошку издавача.

У зависности од издавачких и технолошких кретања, упутство ће се усавршавати и допуњавати о чему ће сарадници бити благовремено обавештени. За сва додатна објашњења, која нису обухваћена овим упутством, обратити се секретару редакције. Све недоумице биће професионално регулисане, на обојано задовољство.

За Редакцију часописа „Гласник“
Снежана Радић, секретар редакције